

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

(MERSIN UNIVERSITY RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY)

KAAM

YAYINLARI

OLBA
VI

MERSİN
2002

KAAM YAYINLARI
OLBA
VI

©2002 Mersin/Türkiye
ISSN 1301-7667

OLBA dergisi hakemlidir ve
Üniversitelerarası kurul başkanlığının tanımladığı
hakemli dergi standardına uygun olarak,
Mayıs ve Haziran aylarında olmak üzere,
yılda iki sayı basılmaktadır

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya
edilemez. Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans
gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde
yada KAAM tarafından dağıtılan broşürlerde bildirilmiş olan
formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.
Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address
or brochures distributed by KAAM

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen
makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:
Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü
33342-MERSİN
TURKEY

DİĞER İLETİŞİM ADRESLERİ

Other Correspondance Addresses

Tel:00.90.324.361 00 01 (10 Lines)/162-163 or 372
Fax: 00.90.324.361 00 46

www.kaam.mersin.edu.tr
kaam@mersin.edu.tr

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-VI

MERSİN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-VI

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Hayat ERKANAL
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN

MERSİN
2002

*OLBA'nın basılması için vermiş
olduğu tüm desteklerden dolayı,
Mersin Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Uğur ORAL'a
teşekkür ederiz.*

OLBA VI
İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Serap Yaylalı-Engin Akdeniz (Lev. 1-34).....1 Aphrodisias Müzesi'ndeki Karahisar Buluntuları	1
Murat Arslan (Lev. 35).....41 The Impact of Galatians in Asia Minor	41
Serra Durugönül (Lev. 36-39).....57 Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesi (Kuzey Kıbrıs) Antik Yerleşim Özellikleri	57
N. Eda Akyürek Şahin (Lev. 40-45).....71 Neue Motivbüsten Für Zeus Antigo(u)naos	71
Murat Özyıldırım (Lev. 46-47).....85 Antik Kaynaklarda Ainos	85

APHRODISİAS MÜZESİ'NDEKİ KARAHİSAR BULUNTULARI (Lev. 1-34)

*Serap Yaylalı **Engin Akdeniz

ABSTRACT

The 232 materials illustrated here were found at Karahisar Höyük in the Tavas Plain in southeast of the ancient city of Aphrodisias. More of these groups unearthed by a local landowner during the agricultural activities in 1983 and purchased by the Aphrodisias Museum, others also found same site during the salvage excavation made by Aphrodisias and Denizli Museum in 1985.

These finds can be paralleled in western Anatolian sites context (primarily at Troia, Kumtepe, Protesilaos, Yortan, Küçükhöyük Nekropol, Beycesultan, Kusura, Karataş-Semayük, Prehistoric Aphrodisias, Iasos) and Aegean island sites (especially Thermi in Lesbos). In our examination of these materials, the closest similarities can be found from the Late phase of Early Bronze Age I, II, III, but especially II of western Anatolia.

Bu çalışmada Güneybatı Anadolu'da, Tavas yakınlarında yer alan Karahisar Höyüğü'nden satın alma yoluyla Aphrodisias Müzesi'ne kazandırılan eserlerle, yine aynı höyükte 1985 yılında Aphrodisias ve Denizli Müzesi tarafından ortaklaşa yürütülen kazılarda çıkarılan prehistorik buluntular incelenmiştir. Aynı yerleşimde bulunan antik çağlara ait eserler ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Eserlerin önemli bir bölümü Aphrodisias Müzesi deposunda korunmakta, özellikle 1985 kazılarında bulunan az sayıdaki eser vitrinde sergilenmektedir. Eserlerin çok az bir kısmı Engin Akdeniz'in doktora tezine dahil edilmiş¹, bir kısmı yine onun tarafından yayınlanmış², geri kalan büyük grup ise daha önce yayınlananlarla birlikte ilk kez bu çalışmada ele alınmıştır.

Çalışmada tarihleme için önemli özelliklere sahip çanak çömlek örneklerinin Anadolu ve Ege Adaları'ndaki benzerleri mümkün olduğunca saptanmaya gayret edilmiştir. Çalışmanın en zor, belki de şanssız tarafı Karahisar eserlerinin büyük kısmının müzeye satın alma yoluyla kazandırılması, kazıdan çıkarılan eserlerin ise gerek yerleşimin yoğun bir şekilde tahrip olması, gerekse başka nedenlerden dolayı belirgin bir tabaka vermekten uzak olmasıdır. Dolayısıyla 'kontekst buluntu' kavramını Karahisar buluntularının değerlendirilmesi için yeterli derecede kullanma imkanı olmamıştır.

Karahisar'ın yakın çevresinde prehistorik kazı gerçekleştirilen tek yerleşim Aphrodisias'dır. Aphrodisias kazısı Büyük Menderes Havzası'nda Kusura ve Beycesultan'ın ardından prehistorik kültürleri incelemeyi amaçlayan üçüncü kazı olma özelliğine de sahiptir. Aphrodisias, Orta Büyük Menderes Havzası'nda, Dandalas Vadisi'nde Çaracasu'ya bağlı Geyre Beldesi'nin 1 km. doğusunda yer almaktadır (Fig. 233). Antik kent,

* Yrd.Doç.Dr.Serap Yaylalı, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 09010, Aytepe, AYDIN.syaylalı@adu.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr.Engin Akdeniz, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 09010, Aytepe, AYDIN. eakdeniz@adu.edu.tr

1 E.Akdeniz, "Büyük Menderes Havzası'nın Demir Çağı Öncesi Kültürleri" başlıklı Doktora tezi Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nda Sayın Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu'nun danışmanlığında yürütülerek Aralık 1999 tarihinde kabul edilmiştir.

2 Akdeniz 2001, 19 vd.; Akdeniz 2002.

Babadağ'ın (antik Salbakos) en yüksek tepesi olan 2308 m. yüksekliğindeki Akbaba tepesinin 13 km. güneybatısında kurulmuştur. Kent, denizden ortalama 600 m. yüksekliktedir. Aphrodisias'ın kurulduğu arazide iki yığma tepeden biri 24 m. yüksekliğindeki Akropolis, diğeri ise 13 m. yüksekliğindeki Pekmeztepe'dir. Höyük oluşumlu bu iki tepe de prehistorik yerleşime sahne olmuştur. Söz konusu arazide prehistorik buluntu veren üçüncü yerleşim Kuşkalesidir. Burası, Akropolis'in güneybatısında yer almakta olup diğer yerleşimler gibi bir yükseltiye sahip değildir. Aphrodisias'da ilk kazılar 1904 yılına uzanır. Ancak bu kazılarda yalnızca antik kalıntılar üzerinde durulmuştur. Prehistorya amaçlı kazılar ise 1966 yılında S. Page, 1967-1972 yıllarında B. Kadish, 1973-1974 yıllarında R. Marchese tarafından gerçekleştirilmiştir³.

Aphrodisias kazı ekibi tarafından Dandalas Vadisi'nde sürdürülen yüzey araştırmalarında da çok sayıda prehistorik yerleşim saptanmıştır. Yerleşimlerden bir kısmı düz yerleşim, bir kısmı ise höyük yerleşimidir. Bunlar, Aphrodisias'ın güney doğusunda, Karacasu-Tavas yolu üzerindeki Ataeymir, Çamarası Köyü'nün Evbasanlar Mevkii'ndeki Çamarası, Dandalas Vadisi'nde, Yenice Köyü'nün güneydoğusunda Dakyar Değirmeni, Karacaören Köyü'nün güneydoğusunda Gediz-Ören, Güzelköy'ün 3 km. kuzeyinde ki Güzelköy, Yenice'nin güney-güneydoğusunda, Aphrodisias'ın 26 km. kuzeybatısındaki Sünnetçi Tepesi'dir⁴. Ayrıca Akçay Irmağı'nın başlangıç noktasında Medet ve Solmaz A-B adında üç yerleşimden bahsedilmektedir⁵. Bunlardan Medet, Tavas'ın 8 km. güneybatısında, yöre halkı tarafından Medetköy olarak da anılan Medet Köyü yakınlarında, Solmaz A-B ise, Tavas'ın güneybatısında, Kale-Tavas karayolu üzerinde, aynı adla anılan köyün olasılıkla kuzey ve doğusunda yer almaktadır.

Karahisar Höyüğü, Tavas'a bağlı Karahisar Kasabası Kabakozlar Mevkii olarak adlandırılan, 11 pafta 928 ve 930 nolu parsellerdeki 2 parça halindeki tarlada yer almaktadır. Arazi sahibi Behçet Yetkin'in 1983 yılından itibaren Aphrodisias ve Denizli Müzeleri'ne çok sayıda prehistorik eser getirmesi üzerinde bu yerleşimde kazı yapılmasına karar verilmiştir. Karahisar Kazısı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 10.09.1985 tarih ve 8445 sayılı onayı ile, kadastro çalışmaları 22.10.1985-30.10.1985, kazı ise 04.11.1985-19.11.1985 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı ekibi Aphrodisias Müzesi'nden Müze Müdürü A.Semih Tülay'ın başkanlığında Akif Gabbaroğlu, Mustafa Baysal ile Denizli Müzesi'nden Ali Ceylan'dan oluşmuştur.

Höyüğün yer aldığı arazi uzun yıllar boyunca tarımsal faaliyetlere sahne olduğu için alçalarak günümüzde ova seviyesine kadar inmiştir. Kazı yapıldığı dönemlerde ise arazinin özellikle doğu kesimlerinde tahribat yoğun bir şekilde gözlemlenmiş, bu nedenle doğu kesimde çok kısa bir süre

3 Kazılar 1966'da Akropolis Trench 1-2 ve Kuşkalesi Trench 1, 1967'de ise Akropolis Trench 3, Kuşkalesi Trench 2 ve Pekmeztepe Trench 1'de gerçekleştirilmiştir. Joukowsky 1986a, 34.

4 Leurquin 1986, 729 vd. Bu yerleşimlerin bir kısmında bulunan prehistorik buluntular Aphrodisias Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır.

5 Mellaart 1954, 192, Map 3,4; Lloyd-Mellaart 1962, 70; Joukowsky 1986a, 33, 34, Fig. 4; Marchese 1989, Fig.7.

çalışılarak esas kazı batıda gerçekleştirilmiştir. Bu alanda bile kazı başladıktan sonra ancak 1,30m.'ye kadar uzanan kesimin korunduğu anlaşılmış, bu seviyeden hemen sonra ana toprağa ulaşılmıştır.

Kazı yapılmadan önce arazi, 5x5m²'lik karelere bölünmüş bunlardan 12 adedinde (A10, A11, A12, A13, B10, B11, B12, B13, C10, C11, C12, C13) kazı sürdürülmüştür. Kazı yapılan alan, höyüğün kapladığı düşünülen arazinin ancak 1/7 sidir. Karahisar kazı raporlarında küp mezarlardan da bahsedilmektedir⁶. Ayrıca Aphrodisias Müzesi deposunda Karahisar'dan geldiği bildirilen ve mezar küplerine ait olduğu anlaşılan parçalar vardır. Dolayısıyla kazı sahasının bir bölümünün mezarlık olma olasılığı da söz konusudur. Bir kübün içerisinde hoker durumundaki cesedin yanısıra ölü hediyesi olarak konmuş gaga ağızlı iki kap, obsidyen ve çakmaktaşı eserler, çekirdek dilgiler, serpantin keskiner ve zımparataşından perdah aletleri ele geçmiştir. Yine kazı raporlarında küp gömülerin yanı sıra basit gömülerden de söz edilmektedir.

Karahisar Höyüğü'nün çok tahrip olması ve kazı yapılan alanların yetersizliği mimari konusunda fikir edinilmesini güçleştirmektedir. Kazı raporlarında 0,75-1 m. seviyelerinde sertleştirilmiş kerpiçten (?çamur) bazı döşeme kalıntıları ile A-12 ve B-13 açmalarında 1 m. seviyesinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan küçük bir temel kalıntısının açığa çıkarıldığı yazılıdır.

Aşağıda ele alınan her eserin yanında müze envanter numarası ve katalog numarası birlikte verilmiştir. Çalışmanın hacminin büyümesi sebebiyle katalog kısmı çıkartılmıştır.

I-PİŞMİŞ TOPRAK ESERLER

IA-ÇANAK ÇÖMLEK

1-Depas Amphikypellon⁷ (Kat.No:4118) (Fig.1)

"Depas Amphikypellonlar" ilk olarak Troia Ilc tabakasında, çarkın kullanılmasından hemen sonra ortaya çıkmışlardır (Troia form A 45)⁸. Geniş bir coğrafyaya yayılmaları Erken Tunç Çağı III'de gerçekleşmiştir. Form ve bezeme özelliklerine göre birtakım gruplara ayrılan depasların bir grubu "Pisidya türü"dür. Karahisar depası da bu gruba girer. Pisidya türü depasların başlıca özelliği genellikle gri renkteki hamur, gri, siyah renk astarlı yüzey ve gövde üzerindeki oluk bezemedir. Bu özellikler Pisidya depaslarının metalik kapları taklit ettiği fikrini güçlendirmektedir⁹. Ancak Karahisar'ın yanısıra, Aphrodisias, Afyon ve Antalya depaslarında olduğu gibi kırmızı astarlı örnekler de vardır¹⁰. Oluklar genelde yatay olmakla birlikte dikey ve her ikisinin bir arada uygulandığı depaslar da bulunmuştur. Pisidya türü bazı depaslarda oluk bezeme uygulanmamış yüzey bezemesiz bırakılmıştır. Örneğin Troia, Samos-Heraion, Ilıca, Gordion,

6 Bülten 1985, 29 vd.

7 Karahisar depası konusunda ayrıntılı bir çalışmamız daha önce OLBA IV'de yayınlanmıştır. Buradaki bilgiler tamamen söz konusu yayından alınmıştır. Akdeniz 2001, 19 vd.

8 Blegen ve diğerleri 1950, 209, 230, Fig. 59a; French 1968, 53; Manning 1995, 83.

9 Schachner-Schachner 1996, 310.

10 Spanos 1972, DIII/40, Hüryılmaz 1996, 184.

Karataş, Gedikli, Zincirli ve Alacahöyük depasları sadece teknik özellikleriyle Pisidya türünde, fakat bezemesiz depaslardır¹¹. Kültepe¹², Eret¹³, Bozüyük¹⁴, Beycesultan¹⁵, Çivril¹⁶, Harmanören (Göndürle)¹⁷, Eskişehir'in kuzeyinde¹⁸ bulunan depaslar, Antalya Korkuteli yöresinden bulunduğu beyan edilen İzmir Müzesi'ndeki depas¹⁹ ve Antakya Müzesinde korunan geliş yeri belli olmayan²⁰ Pisidya türü depasların bezemesi ise tek yöndedir. Ayrıca, Kusura'da bulunduğu tahmin edilen ve Afyon Müzesi'nde korunan bir depas da üst kulp başlangıcından dibe kadar yatay oluklarla bezemiştir²¹.

Pisidya türü depasların bir diğer alt grubunu hem yatay hem de dikey oluk bezemenin birlikte uygulandığı örnekler oluşturur. Konumuz olan Karahisar depası da bu grup içerisinde değerlendirilebilir.. Bu depaslarda yatay oluklar genellikle kulpların gövdeyle birleştikleri kısma, dikey oluklar ise daha aşağıya yapılmıştır. Ancak bu gruba ait depaslar, diğerlerine oranla daha sınırlı sayıda bulunmaktadır. Yatay ve dikey oluk bezemenin birlikte kullanıldığı depaslar, Troia, Aphrodisias ve Tarsus-Gözlükule kazılarında ele geçmiştir. Ayrıca geliş yeri kesin olarak belli olmayan ve Antalya Müzesi ile Uşak Müzesi'nde korunan iki örnekle, yine Antalya-Korkuteli yöresinden geldiği beyan edilen, satın alma yoluyla İzmir Müzesi'ne kazandırılan depas benzer türdedir²².

Oldukça kalın bir gövde yapısına sahip olan Karahisar depası hafif dışa çekik ağız kenarlı ve düz diplidir. Ağız kenarının biraz aşağısından başlayan yuvarlak kesitli kulplar dibe doğru uzanarak dibin biraz üst kesiminde gövde ile birleştirilmiştir. Bezeme olarak gövdenin üst yarısında, ağız kenarının hemen aşağısında birbirine paralel uzanan altı adet yatay oluk ile bunların altına dikey oluklar uygulanmıştır. Yatay olukların kalınlığı 1-1,5 mm., dikey olukların ise 3-4 mm. arasında değişmektedir.

Karahisar depası gibi çift oluk bezemenin bir arada kullanıldığı depaslardan biri Troia'nın II d tabakasında bulunmuş olup gri hamurlu ve siyah-koyu kahverengi astarlıdır²³. Spanos eserin Pisidya türü depasların taklidi olabileceğini ileri sürer²⁴. Karahisar'ın çok yakınında yer alan Aphrodisias'da tabaka kazılarında ele geçen depas, bezemesiyle Karahisar

11 Spanos 1972, Taf.I

12 Öktü 1973, Lev.54, Ic-5.

13 Hüryılmaz 1996, 184, 185.

14 Körte 1899, 97, Lev. 64.1; Spanos1972, 100 D VIII/117.

15 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.52:21, Pl. XXVII/1-3.

16 Hüryılmaz 1996, 182, Şekil 4, Levha 7:e.

17Özsait 2000, 372, Res.5.

18 Körte 1899, Lev.III, 34.

19 Özkan 1999, 10, Res.16.

20 Spanos 1972, 100, DV III/117.

21 Spanos 1972, 93, DIII/39.

22 Özkan 1999, 10, Res.15.

23 Blegen ve diğerleri 1950, Lev.470, II-143.

24 Spanos 1972, 51, DI/03.

depasına benzer. Eser Akropolis Trench 3, Kompleks III-II'de bulunmuştur²⁵. Joukowsky'nin BA 4 olarak tarihlediği bu evre geleneksel kronolojide Erken Tunç Çağı IIIa'ya denk gelmektedir. Aphrodisias depası tıpkı Karahisar örneği gibi kırmızı astarlı olup benzer bezeme şekline sahiptir. Aradaki en büyük fark, Aphrodisias örneğindeki geniş bezeme alanıdır. Aphrodisias depasında gövde, yatay oluklardan meydana gelen üç ayrı bezeme alanı arasındaki iki dikey oluk alanından oluşur. İzmir Müzesi'nde korunmakta olan depasda da tıpkı Aphrodisias depasındaki gibi yatay oluklardan oluşan üç bezeme alanı içerisine dikey bezemenin uygulandığı iki alan yerleştirilmiştir. Dikey oluklar Karahisar depasından daha geniş ve uzundur. Üç depasın formları arasında da fark vardır. Aphrodisias depasında kulplar Karahisar depasına göre çok daha yukarıdan başlamakta ve dibe kadar uzanmaktadır. İzmir Müzesi'ndeki depasda ise kulplar Karahisar depasıyla yaklaşık aynı kesimden başlamakta, ancak Aphrodisias depasında olduğu gibi dibe kadar uzanmaktadır. Karahisar depası, Aphrodisias ve İzmir Müzesi'ndeki depaslara göre çok daha geniş bir gövde yapısına sahiptir.

Form ve bezeme şekliyle Karahisar depasına benzer bir başka örnek, Tarsus Gözlükule kazılarında bulunmuştur²⁶. Eser, Erken Tunç Çağı IIIc'ye tarihlenen 74 nolu mekanda ele geçmiştir. Geliş yeri kesin olarak belli olmayan, Pisidya türünde birer depas da Antalya ve Uşak Müzeleri'nde korunmaktadır. Ancak Antalya'daki depas Karahisar depasına göre daha ince ve uzundur²⁷. Sadece yatay ve dikey olukların bir arada kullanılmasından dolayı karşılaştırılabilir. Satın alma yoluyla Uşak Müzesi'ne kazandırılan bir depas Hüryılmaz tarafından yayınlanmıştır²⁸. Eser genel gövde yapısı ve kulpların duruşuyla Karahisar depasına benzer. Fakat bezemesi biraz farklıdır. Uşak depasında dikey oluklar hem alttan hem de üstten yatay oluklarla kuşatılmıştır. Aphrodisias ve Antalya depaları gövde yapıları ve bezemelerinin yanısıra tıpkı Karahisar depası gibi kırmızı, İzmir Müzesi'ndeki depas resimden anlaşıldığı kadarıyla gri, Uşak depası ise kırmızımsı sarı astarlıdır²⁹. Kulpların gövdeyle birleştikleri yerde yatay, daha aşağıda ise dikey oluklardan oluşan bezemeye sahip bir başka depas Afyon Müzesi'nde korunmaktadır³⁰. Spanos eserin Eğret'de bulunduğunu ileri sürer³¹.

Benzer örneklerden yola çıkarak Karahisar depasının en erken Erken Tunç Çağı IIIa'ya, en geç ise Erken Tunç Çağı IIIc'ye ait olduğu söylenebilir. Ayrıca bu depas, uzun yıllardır bu tür depasların Pisidya Yöresi'yle sınırlı bir form olduğu görüşünü değiştiren yeni buluntulardandır.

25 Podzuweit 1979, 151, Taf.6, A/c, tip 2; Joukowsky 1986a, Fig.325.3; 1986b, 589, Fig. 426/10.

26 Goldmann 1956, Fig. 285.722, 285.735a+b.

27 Mellink 1968, 132, Lev. 54, 4. Eserin Göller Bölgesi'nde bulunduğu öne sürülmektedir.

28 Hüryılmaz 1996, 183, ekil 5, Levha 7:f.

29 Hüryılmaz 1996, 183; Özkan 1999, 10, Res.15.

30 Schachner-Schachner 1996, 310

31 Spanos 1972, 96, DV 69, Dp.10.

2-Çift kulplu büyük vazolar (Kat.No:4420, 4325) (Fig.2-3)

Bu grupta incelenebilecek iki eser vardır. Bunlardan (Fig. 2), yayvan ağzılı, oldukça geniş, yüksek-yuvarlak omuzlu ve oval kesitli iki dik kulpludur. Yayvan ağız dışarıya doğru taşmaktadır. Omuzdan dışarıya uzanan iki kulbu vardır ve düzleştirilmiş diplidir. Diğ erinin ise (Fig.3) ağız kısmının kırık olmasına karşın genel özellikleriyle bir önceki vazo ile benzer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla iki vazo bir başlık altında değerlendirilmelidir. Her iki vazunun Batı Anadolu'daki benzerleri Yortan B sınıfı kapları arasında³², Troia Ilg ³³ ve Poliochni'de³⁴ ele geçmiştir. Ayrıca İzmir Arkeoloji Müzesi'nde geliş yeri belli olmayan, satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış bir örnek vardır³⁵. Kaniş³⁶ ve İnandıktepe'de³⁷ gibi bazı kazı sonuçları daha uzak bir coğrafyada ve biraz daha geç bir dönemde de bu vazoların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. bu konu hakkında bilgi vermektedir. Karahisar vazolarında bir bezeme olmamasına karşın daha geç döneme ait olan bu Orta Anadolu vazolarının (ki bunlara genellikle "İnandık türü" denilir) bezemelerinden yola çıkarak kült amaçlı kullanıldıkları düşünülmektedir. Afyon Yanarlar'da Hitit dönemine tarihlenen mezarlıkdaki kazılarda da küp mezar içerisinden benzer bir vazo çıkarılmıştır³⁸.

Karahisar vazolarının hem Erken Tunç Çağı hem de Orta Tunç Çağı ve bazı örneklerle Geç Tunç Çağı vazolarıyla benzer olması belki de Karahisar'ın bulunduğu coğrafyadan kaynaklanmakta ve bu sayede çanak çömlek formları başta olmak üzere kültürel kontak bölgesi kavramını düşündürmektedir. Nitekim Karahisar, hem Batı Anadolu merkezlerine hem de Orta Anadolu merkezlerine neredeyse eşit uzaklıktaki bir coğrafi konuma sahiptir.

Elimizdeki bu gruba ait iki örnekten birisinde (Fig.2) boyun ve omuz bağlantısı ince bir yivle belirlenmiştir. Her ikisi de el yapımıdır. Astar boyası birinde kiremit kırmızısı (Fig. 2), diğ erinde devetüyü (Fig.3) renginde olup perdahlıdır.

Kabın, geniş ve uzun silindirik boynu ve buna bağlı çok geniş ve yayvan ağız yanında karından kulbu İnandıktepe'nin kabartmalarla ve boya ile bezemeli karından dört kulplu büyük vazolarını anımsatmaktadır³⁹. Ayrıca Afyon-Yanarlar mezarlığında küp mezar içinde bulunan çift kulplu vazo ile -her ne kadar ağız örneğimize kadar çok yayvan ve geniş olmasa da- geniş yayvan ağız, yüksek-geniş silindirik boynu ve karından iki kulplu oluşu bakımından benzerlik gözlemlenebilmektedir⁴⁰.

32 Kamil 1982, Fig. 77:259.

33 Blegen ve diğ erleri 1950, Fig.401:35.515 ve Fig.403:35.486.

34 Bernabo-Brea 1976, TAV CXCIC-CCI.

35 Özkan 1999, 5, Res. 1, İzmir'deki örnekte gövde üzerinde çok geniş bir alan kazıma bezemeyele süslenmiştir.

36 Özgüç 1999, Lev.Pl.67 la (ağız farklı).

37 Özgüç 1986, s.58, Lev.109/5 ve 110/1 boyun silindirik ve içbükeydir. (M.Ö.17. ve 15.yy.).Özgüç 1999, Lev.34/1, 35 İnandıktepe örneğinde 4 iri kulp vardır.

38 Emre 1978, 32; Lev.XXXVIII/1, Şekil 99.

39 Özgüç 1988, 15, res. 25-26, lev.35; Res.27, lev:36-41; Özgüç 1986, 58, Lev.109.5, 110.1.

40 Emre 1978, 32, Lev.XXXVIII.1, Şek.99.

Yukarıda değinilen İnadık örneklerinin kült vazoları olması, Yanarlar'ın küp mezar içinde bulunması, örneğimizin de birlikte değerlendirildiği bu tür vazoların kültürel ya da ritüel maçlı kaplar olabileceğini düşündürmektedir. M.Ö. 2. binyılın ilk yarısı ürünleri olan İnadık ve Yanarlar örnekleriyle olan form yakınlığı, çalışma konumuz olan M.Ö. 3. binyıl Erken Tunç Çağı Karahisar örneklerinin erken örnekler olduklarını ve komşu bölge olan Orta Anadolu'da M.Ö.2. binyılda yaşamlarını devam ettirdiklerini göstermektedir.

Söz konusu geç örnekler dışında, daha batıda, İç Ege'nin kuzeydoğusunda yer alan çağdaşı Demircihöyük-Sarıket Erken Tunç Çağı mezarlığında ele geçen karından kulplu bir kapta da Karahisar örneğiyle ortak yanlar vardır. Boynunun fazla uzun olmayışı, ağzının fazla geniş ve yayvan olmayışıyla Karahisar örneğinden ayrılıyorsa da şişkin yuvarlak karnı, karından simetrik iki kulbu, kalın silindirik boynu, dışa çekik yayvan ağzıyla, formların ana yapısındaki benzerlikler yadsınamaz⁴¹. Aynı ana formun bir başka benzerini de yine çağdaşı Troia IIg⁴², Yortan⁴³ ve İzmir Müzesi çanak çömleği örnekleri arasında⁴⁴ bulabiliriz. Ancak bunlar, karında kulp yerine boynuz çıkıntı biçimli tutamakların yer alması, kalın silindirik boynun fazla uzun olmama ve yayvan ağzın da çok geniş olmaması şeklinde farklılık gösterirler.

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Karahisar örneğinin tam bir benzeri bulunamamakla birlikte, formun ağız kenarı, boyun, kulp gibi bazı öğelerindeki benzerliklere/uyumlara bakıldığında hem Batı Anadolu hem de İç Anadolu örnekleriyle ortak yanları olduğu gözlenmektedir. Ancak Karahisar örneklerinin çağdaşı olan Troia ve Yortan'ın yer aldığı Batı Anadolu'nun erken (M.Ö.2500-2300) örnekleriyle değil de daha geç (M.Ö. 2. binyılın ilk yarısı) İç Anadolu örnekleriyle uyumu daha belirgindir. Söz konusu formun Batı Anadolu'da benzerlerinin bulunamaması ya araştırmaların yetersiz olmasında ya da formun İç Anadolu olmasında aranmasının yanlış olmayacağı kanısındayız.

3-Tankardlar (Kat.No:4163, 4165, 4164, 4162, 4161) (Fig. 4-8)

Tankardlar, Ege Prehistorik kap repertuarının özel biçimlerinden biridir. Kazılarda çok da sınırlı olmamakla birlikte ender bulunan ve tarihlleme için önem taşıyan kaplardandır. Karahisar'da satın alma yoluyla müzeye gelen dört Tankard vardır.

Karahisar Tankardlarının bazı ortak özellikleri ve farklılıkları vardır. En büyük benzerlik formunda ve kapların astar rengindedir. Genel gövde özellikleri birbiriyle benzerdir. Ağız kenarı yuvarlaklaştırılmıştır. Halka şeklinde kulplar, boyundan başlayıp omuzun altında gövde ile birleşmektedir. Ancak Fig. 5 nolu Tankard, boynun oldukça alt kısmından başlayıp daha dar bir açı yaparak gövdeyle birleşmektedir. Yine aynı eserde,

41 Seeher 2000, Abb. 23.

42 Blegen ve diğerleri 1950, Fig.401.no:35,769, 35,35,515.

43 Kamil 1982, Fig.77'de 259.

44 Özkan 1999, 5, Res.1.

kulp en dikey noktasından aşağıya uzandığı kısımda düz bir profil sergileyerek köşe yapmaktadır. Fig. 4, 5, 8 nolu kaplarda kulp dışarıya doğru daha fazla çıkıntıyla uzanarak açı yapmaktadır. Fig. 6 ve 7 nolu eserlerde ise bu azalmaktadır. Taban hepsinde düzdür. Kapların yüzeyi gri-siyah astarlıdır.

İki örnekde bezemeye karşılaşılr. Bunlardan Fig. 4'de 7, Fig. 5'de ise 8 yiv bulunmaktadır. Boyundaki bezemeler Fig. 5'deki Tankard'da yaklaşık birbirine paralel iken Fig. 4'de bu paralellik olmayıp çizgiler biraz eğri durmaktadır. Fig. 4, basık ve küresel gövdeli, oldukça kalın ve yüksek boyunludur. Bu boyun konik bir şekilde yükselmektedir. Omuzla boyun arasında yuvarlak profilli küçük bir halka kulp mevcuttur. Boynun alt kısmında 7 adet yiv bulunmaktadır. Küçük ve hafif içbükey diplidir. Fig. 5'deki Tankard basık küresel gövdelidir. Boyun oldukça kalın ve konik şekilde yükselmekte, omuzla boyun arasında yuvarlak profilli küçük bir dikey kulp bulunmaktadır. Boynun alt kısmında 8 yiv yer alır. Eser, oldukça küçük ve içbükey diplidir. Fig. 6'da gövde basık ve üstten hafif kesik küresel formulu, ağız kenarı hafif dışa çekiktir. Boyun kalın ve oldukça yüksek, omuzla boyun arasında dik ve yuvarlak profilli küçük bir halka kulp mevcuttur. Boynun alt kısmında 5 adet yatay yiv bulunmaktadır. Küçük ve hafif içbükey diplidir. Fig.7, nolu Tankard da basık ve koni şeklinde gövdeye sahiptir. Boyun oldukça geniş ve yüksek konik şeklindedir. Omuz ile boyun arasında yuvarlak profilli dik bir halka kulp mevcuttur. Küçük ve hafif içbükey diplidir. Son Tankard örneğimiz olan Fig. 8 ise basık küresel gövdeli, oldukça geniş boyunlu, konik şekilde üste doğru genişleyen gövde yapısına sahiptir. Gövdenin alt kısmı ile boyun arasında yuvarlak profilli küçük dik bir halka kulp mevcuttur. Geniş diplidir.

Karahisar Tankardları, Troia'nın A39 formunu hatırlatmakta olup Troia tabaka III⁴⁵ ve IV⁴⁶ örnekleriyle benzerdir. Biraz daha farklı bir Tankard Iasos'da ele geçmiştir⁴⁷. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde geliş yeri belli olmayan bir Tankard bulunmaktadır⁴⁸. Efe tarafından Küllüoba'da yapılan kazılarda da Tankardlara rastlanmıştır⁴⁹. Küllüoba Tankardları kazıcısı tarafından Erken Tunç Çağı II özellikleri taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Ele geçtikleri alan da megaron kompleksinin bir üzerindeki evreye, Erken Tunç Çağı II'nin sonuna aittir. Küllüoba Tankardlarının yalnızca birisi Karahisar örneklerine benzemektedir. Ancak bu eserin de kulbunun gövde ile karnın alt kısmında birleşmesi sebebiyle bizim örneğimizden ayrılmaktadır. Karahisar Tankartında omuzdan ağıza kadar olan kısım oldukça uzundur. Oysa Küllüoba'daki eser kısa boyunludur. Renklerde ise farklılık vardır. Karahisar örneği siyah, Küllüoba'nınki ise kırmızıdır.

45 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.68 özellikle 33.242.

46 Blegen ve diğerleri 1951, Fig.160:F8-9.150, Fig.8.9.150.

47 Levi 1984, Fig. 130:129.

48 Özkan 1999, 12; Res.19

49 Efe 2000,122.

**4-Tek kulplu maşrapalar (Kat.No:4180, 4121, 4179, 4122, 4148)
(Fig.9-13)**

Bu maşrapalar, dışa çekik ağız kenarlı, yuvarlak ve geniş ağızlı, kısa ve geniş boyunlu, şişkin yuvarlak karınlı, düz ya da düzleştirilmiş dipli ve tek kulpludur. Yükseklikleri 5-8 cm. arasında değişen bu kaplar form bakımından bir önceki grup olan Tankardlara benziyor olsalar da boylarının onlara oranla çok daha küçük olmaları nedeniyle "tek kulplu maşrapalar" olarak ele alınmışlardır.

Gövde formları bakımından birbirlerine benzer olan söz konusu kaplar arasında sadece kulplarda farklılık gözlenir. Bunlardan ilki (Fig. 9), omuzdan başlayıp boyuna dayanarak ağız kenarına kadar dikey olarak yükseldikten sonra halka şeklinde dönüş yaparak karnın alt yarısında gövdeye birleşir. Diğer kulp örneği ise, boyunla omuzun birleşim noktasından başlar. Dışa-yana doğru açılıp ilmek şeklinde kıvrım yaparak karnın alt yarısında gövdeye birleşir (Fig. 11, 12).

Bezeme olarak örneklerden bir tanesinde (Fig. 13) karnın üst yarısında yumru çıkıntı görülür. Eserlerin hepsi kiremit kırmızısı, perdahlı ve matdır. Bunlardan Fig. 9, küresel gövdeli, kısa ve geniş boyunludur. Ağız dışa çekilerek genişletilmiş eserde gövdenin ortasından başlayan kulp ağızla birleşerek boyna uzanmaktadır. Bu maşrapa, Aphrodisias BA 4 tabakalarından Trench 3 ve 4'deki örneklerle benzemektedir. Ancak kulplar arasında bazı farklar göze çarpar⁵⁰. Özellikle kulp açısından benzer bir örnek Yortan'da (A sınıfı) bulunmuştur⁵¹. Fig. 10'dak, dışa uzatılmış ağız kenarlı, yarım küresel gövdeli, tek kulplu bu maşrapa Troia III form A32⁵² ve Troia IV form A 33⁵³ ile benzerdir. Fig. 11'deki maşrapa, basit küresel gövdelidir. Boyunda hafif bir daralmanın gözlemlendiği kap geniş ve uzun gövdeli, dışa çekik ağızlıdır. Maşrapa Aphrodisias BA 4 tabakalarından Trench 3 ve 4'deki örneklerle benzemesine karşın, kulplar arasında bazı farklar göze çarpar⁵⁴. Özellikle kulp açısından benzer bir örnek Yortan'da (A sınıfı) bulunmuştur⁵⁵. Fig. 12'deki maşrapa, yarım küresel gövdeli, yuvarlak diplidir. Eserde omuzdan yukarıya doğru çıkıntı yapan yuvarlak kulp gövdenin alt kesiminde, dibe yakın bir noktada gövde ile birleşmektedir. Bu form, Troia tabaka II⁵⁶, III⁵⁷, IV'de⁵⁸ form A 39 olarak adlandırılmıştır. İasos'da⁵⁹ da benzer bir maşrapa bulunmuştur. Renfrew'e göre bu form Ege Erken Tunç Çağı II için tipik olup benzerleri Khalandriani (Syros), Girit

50 Joukowsky 1986a, Fig.331,332.

51 Kamil 1982, 92, Fig.36:113.

52 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 238.

53 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 187:1.

54 Joukowsky 1986a, Fig.331,332.

55 Kamil 1982, 92, Fig.36:113.

56 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 378:33.229.

57 Blegen ve diğerleri 1951, Fig.60: 33.144; Blegen ve diğerleri 1951, tabaka III, Fig. 69:34.403, 34.332, 34.381, 33.144, 33.178.

58 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 160:F8-9.150.

59 Levi 1984, Fig. 129

Lebena, Naxos, Panormos ve Lemnos Poliochni'de⁶⁰ ele geçmiştir. Fig. 13, oldukça küçük boyutlu bu tek kulplu maşrapada kulbun karşı kısmında memecik benzeri dekoratif bir çıkıntı yer almaktadır.

5-Testiler

Karahisar testilerinde ağız yapılarına göre "gaga ağızlı testiler" ve "düz-yuvarlak ağızlı testiler" şeklinde iki farklı ana grup belirlenmiştir. Ayrıca her iki grubun da kendi aralarında farklı tipler oluşturduğu gözlenmektedir.

5 A-Gaga ağızlı testiler (Fig.14-37)

Elimizdeki örneklerin, gaga şeklindeki ağızının uç kısmının "sivri" ve "kesik" biçimde bitirilişine göre "sivri gaga ağızlılar" ve "kesik gaga ağızlılar" şeklinde iki farklı tipe sahip olduğu görülmüştür.

A I- Sivri gaga ağızlı testiler (Kat.No:4158, 4439, 4177, 4176, 3801, 4156, 4438, 4160, 4295, 4320, 4169, 4170, 3803, 4440, 4166, 4441, 3802) (Fig.14-30)

Gaga ağızlı testiler içerisinde en büyük grubu oluşturan "sivri gaga ağızlı testiler" başlığı altında incelenebilecek 17 eser vardır. Ayrıntılarında bazı farklılıklar olsa da, yuvarlak karınlı, düz dipli, silindirik boyunlu, sivri gaga ağızlı ve tek kulplu oluşları ortak yanlarıdır.

Sivri gaga ağızlı testilerde gaga biçimli ağızın sivri olan uç noktası, boyun dik olarak yükselse de hiçbir örnekte tam dik olarak son bulmaz. Açı dereceleri az (Fig. 14) veya çok (Fig.15) olsa da mutlaka öne doğru eğimleri vardır.

Yükseklikleri farklı olan silindirik boyunlar, boyun yükseldikçe incelmekte (Fig. 13, 16, 17), kısalдықça da kalınlaşmaktadır (Fig. 18-22). Hatta yok denecek kadar kısalabilenleri de vardır (Fig. 24-28).

Çok sayıda olmamakla birlikte karında olduğu gibi boyunda da hamur yaşken yapılan bezeme görülmektedir. Bunlar yatay konumlu ve birbirine paralel düzenlenmiş yivli bezemelerdir. Söz konusu yivler, omuzun üst kısmından başlayan örnek (Fig. 18) dışında, diğerleri karnın boyunla birleştiği noktadan başlayarak farklı sayı ve yükseltide (Fig. 14-16, 19) devam eder. Yivlerin cetvelle çizilmişçesine düzgün olanlarının yanında (Fig. 14), düzgün olmayanları da vardır. Yivlerin araları biraz geniş (Fig. 15) ya da sık (Fig. 16) olabilmektedir.

Yuvarlak karınlarda şişkin kısmın boynun üst yarısında, ortasında ya da alt yarısında yer almasıyla karın yapısı küresel (Fig. 14), basık (Fig. 23), veya ovalimsi (Fig. 16) görünüm kazanabilmekte, ayrıca geçişlerin belirginleştirildiği örneklerde keskin (Fig. 24) olan ya da olmayan (Fig. 25) profillerin oluştuğu görülmektedir.

Karın yüzeyleri pek çoğunda bezemesiz olmasına karşın az sayıdaki (5 adet) örnekte hamur yaşken yapılan kabartma bezemeler de vardır. Bunlardan ilki karnın orta kısmına eşit aralıklarla yerleştirilen yumru çıkıntılardır (Fig. 18-19). Diğeri ise karın yüzeyinde dikey ya da eğik konumlarda yerleştirilen farklı sayı ve genişlikteki şerit biçimli kabartma (Fig. 24, 22) bezemedir. Kabartma bezeme dışında tek bir örnekte kazıma bezeme

uygulanması görülmektedir (Fig. 16). Burada ince bir uçla kazınarak yapılan birbirine paralel dört sıra yiv, dikey konumlu olarak boynun omuz birleşiminden karnın alt yarısında doğru uzanmaktadır. Aynı bezemenin kulbun altından da tabana doğru uzandığı görülmektedir.

Kulpların çoğu ağız kenarına bitişik olarak başlayıp (Fig. 14, 16-17, 21) karnın üst yarısında, dört örnekte ise farklı olarak kulp, boynun ortasından başlayıp (Fig. 15, 18-20) yine karnın üst yarısında son bulur. Ancak az sayıda da olsa karnın ortasında profil veren kısmına bağlanan örnekler de vardır (Fig. 24-26).

Kulp formlarında burma (Fig. 16-17, 19, 21), halka (Fig. 13, 22, 26, 28), yivli (Fig. 24) ve hafif yassılaştırılmış halka (Fig. 27, 29) şeklinde farklı biçimlerin uygulandığı görülmüştür. Bunlardan burma kulp, Erken Tunç Çağı'nda yaygın olarak kullanılan ve Orta Tunç Çağı'nda da kullanımı devam eden sevilen bir kulp türüdür.

Sivri gaga ağızlı testilerin tümünün tabanları düz ya da düzleştirilmiştir. El yapımı olmaları nedeniyle simetrisinin sağlanamadığı bazı örnekler tabanları üzerinde düzgün duramazlar (Fig.29). Örneklerden birisinde (Fig. 19) Erken Tunç Çağı karakteristiği olan 3 konik ayak vardır.

Fig.14'daki testi, genel özellikleriyle Beycesultan tabaka XIV'deki form 8'e⁶¹ benzemesine karşın Fig. 14, daha uzun boyludur. Bu eser, Kamil'in çalışmasında Yortan'ın C grubu malları arasında yayınlanan testileri hatırlatmaktadır⁶². Yortan'da da kulp, Karahisar testisinde olduğu gibi omuzdan ağıza uzanmaktadır. Aslında Yortan A grubu malları arasında da benzer bir testi bulunmasına karşın bu testide kulp, ağızın biraz daha aşağısından başlamaktadır⁶³. Aynı şekilde yine Yortan'da bulunan, fakat gaga ağızın ince-uzun olmadığı bir testi vardır⁶⁴. Troia'da bu form Troia B 20 tipi olarak II tabakada Erken Tunç Çağı II'den sonra ortaya çıkar ve V. tabakaya kadar devam eder⁶⁵. Ayrıca Schliemann da yaptığı kazılarda üçüncü ve dördüncü şehirde bu tür testilerin bulunduğunu bildirmiştir⁶⁶. Karataş Semayük'de de bu formda çok örnek ele geçmiştir⁶⁷. Semayük testilerinin farklı bir özelliği kırmızı perdah üzerine beyaz boya bezeme yapılmış olmasıdır.

Fig.15 nolu testi, Beycesultan'ın XII, XI ve X tabakasındaki testilere benzemektedir⁶⁸. Biraz farklı özelliklere sahip olmasına karşın Küçükhöyük Mezarlığı'nda bulunan ve Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen bir testi ile de karşılaştırılabilir⁶⁹.

61 Lloyd-Mellaart 1962, Fig. P.39:3,6 ve 9.

62 Kamil 1982, Fig. 80 no. 276, Fig. 81:279.

63 Kamil 1982, Fig.67:221, Pl.XIII/221

64 Kamil 1982, Pl.XIX/36

65 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 72:33.154 ya da 33.179.

66 Schliemann 1881, üçüncü şehirde bulunmuş örnek no. 360-363, dördüncü şehirde bulunmuş örnek no. 1149, 1151 ve 1154.

67 Mellink 1965, Pl.61, Fig.13,14.

68 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.48:9,10;49:1,9.

69 Gürkan-Seeher 1991, 84; Abb.16/1.

Fig. 16 ve 17 nolu testiler diğerleriyle genelde aynı özelliklere sahip, ancak boyun bezemesi başta olmak üzere bazı farklılıkların görüldüğü iki testidir. Bu testiler basık küresel gövdeli, ince-uzun boyunlu ve düzleştirilmiş diplidir. Fig.16'da omuz üzerinde korunmuş olan küçük kısımdan ağız kenarından başlayan kulbun omuz kesiminde gövde ile birleştiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Fig. 16'da da benzer bir kulbun varlığı düşünülebilir. Fig. 17'de boyun ve gövde olmak üzere iki alana bezeme uygulanmıştır. Boyundaki alan birbirine paralel dokuz yivden; gövde üzerindeki alan ise, birbirine paralel, fakat kap gövdesine dikey dört yivden meydana gelmiştir. Fig. 16'da ise boyun kısmında yedi yiv bulunmaktadır. Fig. 16 ve 17'nin birçok özelliği benzer olmasına karşın boyundan ağıza uzanan kesimde ve gaganın yapısında bazı farklılıklar da vardır. Fig. 17'de boyundan ağıza uzanan profil çok küçük bir çıkıntı dışında neredeyse düzdür, Fig.16'da ise omuzdan itibaren ağıza doğru genişlik artmaktadır. İnce-uzun sivri gaga ağızın uç kısmı da Fig. 16da aşağıya doğru belirgin bir şekilde indirilmiştir. Fig. 16 ve 17 nolu örneklerin genel gövde yapılarıyla benzerleri Beycesultan'ın XII, XI-X tabakalarında (form 15)⁷⁰ ve Troia IV'de⁷¹ bulunmuştur. Fig. 19 nolu testi, Beycesultan'ın XII, XI ve X tabakasındaki testilere benzemektedir⁷². Biraz farklı özelliklere sahip olmalarına karşın Küçükhöyük Mezarlığı'nda bulunan ve Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen bir testi ile de karşılaştırılabilir⁷³. Fig. 20 ve 21 nolu testiler birlikte ele alınabilir. İki testi arasındaki en büyük fark, Fig. 20 üç ayaklı olmasıdır. Fig. 21 küresel gövdeli, boyundan omuza uzanan tek kulpludur. Akıtıç kısmının bulunduğu gaga yan tarafa doğru kaymış, ortalanmamıştır. Oldukça küçük boyutlardaki üç ayağa sahip olan Fig. 20 nolu testi genel form özellikleriyle Fig. 21 ile benzer olmasına karşın kulp biraz daha aşağıdan başlamakta ve gövdeden omuz-boyun arasına uzanmaktadır. Gaganın uç kısmı belirtilmemiş, çok hafif bir şekilde uzatılmıştır. Gövde üzerinde üç küçük kabartma-yumru bezeme bulunmaktadır. Boyunda ise çok belirgin olmayan, birbirine paralel uzanan, genişlikleri ve uzunlukları farklı beş yiv mevcuttur.

Fig. 20 ve 21 nolu testiler Beycesultan'ın XV (üç ayaklı)⁷⁴, XV (ayaksız)⁷⁵, XIV⁷⁶ ve XI⁷⁷, Kumtepe IC1⁷⁸, Kumtepe IC2⁷⁹, Protesilaos

70 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.48:17,23,9,10, 49:1,9.

71 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 238:B 20.

72 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.48:9,10;49:1,9.

73 Gürkan-Seeher 1991, 84; Abb.16/1.

74 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 32:1,2,3.

75 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.31:4,9 (üç ayaklı).

76 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 40:3,4,5,6.

77 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 49:1.

78 Sperling 1976, Pl. 78, no.721, 722.

79 Sperling 1976, Pl. 78, no.816, 817, 818.

(Karaağaçtepe)⁸⁰, Thermi Town I⁸¹, Town II⁸², Town III⁸³, Town IV⁸⁴, Troia Ia⁸⁵, Ib⁸⁶, Ic'nin⁸⁷ B 13 ve 20 formu ile benzerdir. Troia II ve III'de B 17 olarak devam eden forma ait örnekler IIg⁸⁸ ve III'de⁸⁹ de bulunmuştur. Yortan'da ise A sınıfı içerisindeki bazı kapları hatırlatır⁹⁰. Ancak Yortan'da özellikle bezemeli örnekler ele geçmiş olup bunların boyutları Karahisar testilerine göre çok kısadır. Yine Kamil'in yayınladığı, fakat geliş yeri belli olmayan testilerden birisi de Karahisar örnekleriyle genel olarak karşılaştırılabilir⁹¹. Ancak bu testi de Karahisar testisinden daha kısadır. Gövde üzerinde boya bezeme uygulanmıştır.

Fig. 22 nolu testi, küresel gövdeli, sivri dipli, omuzdan ağıza uzanan burma şeklinde tek bir kulba sahiptir. Esere adını veren gaga ağız basit bir şekilde bırakılmıştır. Bu testi, Beycesultan tabaka XVI⁹², XIV⁹³, Troia IV⁹⁴, Thermi Town II⁹⁵, Protesilaos (Karaağaçtepe)⁹⁶ örneklerine benzemektedir. Ayrıca Yortan A sınıfının bazı testilerine de benzemekle birlikte Yortan testilerinin bazısı iki kulplu, emzikli ya da düz diplidir⁹⁷. Küçükhöyük Mezarlığı'nda Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen eserler arasında benzer türde iki testi bulunmaktadır⁹⁸. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde de benzer türde, geliş yeri belli olmayan bir testi vardır⁹⁹.

Fig. 23 nolu testi geniş gaga ağızlı, küresel gövdelidir. Ağız kenarından çıkan kulp karında gövdeyle birleşmiştir. Eserin boyutu testicik denilebilecek derecede küçüktür. Gövde üzerinde iki kuşak halinde kabartma bezeme uygulanmıştır. Beycesultan tabaka XIV form 9¹⁰⁰, Kusura B¹⁰¹, Troia IIg form B 17¹⁰² ile benzerdir. Yortan A grubu malları arasında biraz farklı

80 Demangel 1926, 39,55,57, Fig. 46, Fig.69, Fig. 72.

81 Lamb 1936, Pl. XXXV, no. 18,

82 Lamb 1936, Pl.VIII, no. 70.

83 Lamb 1936, Pl.XII no. 233, Pl.XII no. 288.

84 Lamb 1936, Pl.XXXVI no.327, Pl.XXXVI no. 328, Pl.XXXVII no. 413.

85 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 228: 36.735, 36.843.

86 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 228: 36.760.

87 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 228: 36.641; Fig 228: 37.1137.

88 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 388: 35.575; Fig.388: 35.513; Fig. 388: 35.429.

89 Blegen ve diğerleri 1950, Fig.70: 34.278.

90 Kamil 1982, Fig. 39:140, Fig. 40:144,145,146, Fig. 41:148,149. Özellikle Fig.P.40:144 Karahisar testileriyle yakın benzerdir.

91 (Brussell, Musees Royaux d'Art et d'Historie (Cinquantenaire), Inv.P.6.51.1.10), Kamil 1982, Fig.94:25.

92 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.25:8.

93 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.39:6.

94 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 185:33.189.

95 Lamb 1936, Pl.X, no.141.

96 Demangel 1926, Fig. 72.

97 Kamil 1982, Fig.39:141, 65:218 (emzikli), 66:219 (düz dipli).

98 Gürkan-Seeher 1991, 84; Abb.11/2,3.

99 Özkan 1999, Kap No:23, Res.13, Env.No:495-6-971

100 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.40:4-6.

101 Lamb 1937, Pl. VII:8.

102 Blegen ve diğerleri 1950, özellikle 35.575

özellikteki testiler¹⁰³ ancak B grubu malları arasında¹⁰⁴ gerçek benzerleri bulunmuş, ayrıca ağız kısmı farklı bir örnek Iasos'da¹⁰⁵ ele geçmiştir. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde de geniş gaga ağızlı bir testi korunmaktadır¹⁰⁶. Eserin geliş yeri bilinmemektedir.

Bunlardan Fig. 24 nolu testi basit gaga ağıza sahip olmasına karşın özellikle gövde yapısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Oldukça geniş gövdeli, basık küresel formu, kısa ve geniş boyunlu eser omuzla dudak arasında geniş ve kalın bir kulba sahiptir. Benzerleri Iasos'da¹⁰⁷ ve Yortan A sınıfı buluntuları arasında¹⁰⁸ bulunmuştur.

Fig. 25 nolu eser ise Beycesultan tabaka XV¹⁰⁹, Kusura B¹¹⁰ ve Yortan'daki¹¹¹ testilerle benzerlik göstermektedir. Fig. 27 nolu eser Beycesultan tabaka XVI¹¹² ve XVI'daki¹¹³ form 6, Kusura B¹¹⁴ ve Troia tabaka IV¹¹⁵ örnekleriyle benzerdir. Fig. 28'in benzeri Beycesultan tabaka XVI'da¹¹⁶, Fig. 29'un ise, Beycesultan tabaka XVI¹¹⁷, Kusura B¹¹⁸, Kusura mezarlık¹¹⁹ ve Troia III¹²⁰ örnekleriyle benzerdir.

5 A II-Kesik gaga ağızlı testiler (Kat.No:4340, 3851, 4157) (Fig.31-33)

Bu grup üç örnekle temsil edilmektedir. Sivri gaga ağızlı testilerden farkları sivri gaga ucunun düz olarak kesilmiş olmasıdır. Sivri gaga ağızlı olanlara oranla çok az sayıda (3 adet) örneğimiz varsa da hem tam ve sağlam olmaları, hem de sivri gaga ağızlulara benzerlikleri sebebiyle kesik gaga ağızlı testilerin özelliklerini kolaylıkla tanıyabiliyoruz.

Bu testilerin yükseklikleri değişken olan, dik duran silindirik boyun bitiminde yer alan gaga biçimli ağızın düz olarak kesilmesiyle ağız geniş bir görünüm kazanmıştır. Boynun dik olmasına karşın ağız öne doğru az da olsa daima eğimlidir. Karın yuvarlak olup şişkinliğin üst, orta ve alt yarıda olması durumuna bağlı olarak küresel ya da ovalimsiye benzer farklı bir görünüm sergilemektedir. Tabanları düz ya da düzleştirilmiş veya yuvarlaklaştırılmıştır.

103 Kamil 1982, 92, Pl. VII:114, Fig.36:114.

104 Kamil 1982, Fig. 78:264.

105 Levi 1984, Fig.3:22.

106 Özkan 1999, 14, Kap No:24, Env.No:973-6-80

107 Levi 1984, Fig. 130:127-128.

108 Kamil 1982, Fig.49:181, sadece gövde açısından benzerleri için Fig.50:183.

109 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.31/1, 31/10, 25:1,2,12.

110 Lamb 1937, Pl.VII/7,9.

111 Kamil 1982, Fig.44:160.

112 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 22:12.

113 Lloyd-Mellaart 1962, 25:1, ayrıca form 7 Kusura cups, Fig.P. 25:1-4.

114 Lamb 1937, Pl.VII:1,3,6; Lamb 1938, 243, Res.3,4, Pl. LXI:4,8.

115 Blegen ve diğerleri 1951, Fig.159:32.54, 37.876.

116 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 25:1.

117 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.25:1.

118 Lamb 1937, Pl.VII:2,4.

119 Lamb 1937, Pl.X:11.

120 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 60:33.144.

Kesik gaga ağızlı testilerin her üçü de tek kulpludur. Kulpların sivri gaga ağızlılarda olduğu gibi hem ağız kenarından başlayanları, hem de boynun ortasından başlayanları vardır. Her üçü de karnın üst yarısında gövdeye birleşerek son bulur.

Yuvarlak halka biçimli kulpların sivri gaga ağızlı örneklerin kulplarından tanıdığımız burmalı ya da yivli bezemeli yoksa da, bu kesik gaga ağızlı testi kulplarında bezemenin uygulanmadığından değil sadece elimizde çok az sayıda örnek olmasındandır. Sayı çoğaldıkça bezemeli kulplarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bezeme olarak sadece örneklerden birisinde gaga ağızın ucuyla aynı doğrultuda, omuz üzerinde, sivri gaga ağızlılardan tanıdığımız kabartma-yumru bezeme görülür.

Eserlerden Fig. 31'deki testi kahverengimsi devetüyü hamur renginde yüzeyli, astarsız, perdahlı, mat; Fig. 32'deki yine aynı renk hamur renginde yüzeyli, perdahlı; Fig. 33'deki testi ise kırmızı yüzeylidir. Fig. 31 nolu testi kesik gaga ağızlı, küçük gövdelidir. Bu testinin benzeri iki testi Aphrodisias Pekmez Trench 2'deki pithos gömünün içerisinde ele geçmiştir (Env.No:1579.I ve III)¹²¹. Aphrodisias'ın bu iki testisi BA3'e yani Batı Anadolu Erken Tunç Çağı II-III'e tarihlendirilmiştir. Ancak Aphrodisias testilerinden ikincisi biraz daha sivri gagalı, olasılıkla emziklidir. Joukowsky, eğri kesilmiş gaga ağızlı testilerin Batı Anadolu'daki yayılımını Yortan etkisi olarak göstermektedir. Yortan A örnekleri ise biraz daha farklı özelliklere sahiptir. Bunlar, farklı kulplu¹²², beyaz boyalı ve aynı zamanda kabartma bezemeli¹²³ veya sadece kabartma bezemeli¹²⁴. Biraz daha geç örnekler Yortan C sınıfı malları arasında yer almaktadır¹²⁵. Benzer iki testi Beycesultan'da tabaka XV, XIV ve XIII'de de bulunmuştur¹²⁶. Beycesultan XIII. tabaka örneği üç ayaklı olmasına karşın ağız ve gövde özellikleriyle benzerdir. Küçükhöyük Mezarlığı'nda ağız kenarındaki farklılığa karşın genel gövde yapısıyla Fig. 31 nolu testiyi benzer bir testi ele geçmiştir¹²⁷. Ancak kulp, Karahisar testisinin aksine ağızdan başlamamaktadır. Küçükhöyük testisi Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir.

Fig. 32 ve 33 nolu testiler, kesik gaga ağızlı, uzun-kalın boyunlu, ağız kenarının biraz altından başlayıp omuz kısmında gövde ile birleşen kulplu iki testiden Fig. 32 yuvarlak, Fig. 33 ise düzleştirilmiş diplidir. Fig. 33, belirgin bir şekilde dibe doğru gittikçe genişleyen küresel gövdeli olmasına karşın Fig. 32, düzleştirilmiş dibinin de verdiği özellikle küreselliğini fazlasıyla kaybetmiştir. Fig. 32'de omuzda tek yumru bezeme görülmektedir.

121 Joukowsky 1986a, Fig.343:2,3

122 Orthmann 1966, Abb4/26.

123 Kamil 1982, Fig. 51:186.

124 Kamil 1982, Fig. 52:187,188, Fig. 54:192.

125 Kamil 1982, 109, Pl. XVI/281.

126 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.31.5; Fig.P.39:5,13. Fig.P.45:4.

127 Gürkan-Seeher 1991, 84; Abb.19/4.

Fig. 33 nolu testi Erken Tunç Çağı II'ye ait bir form olup gelişimini Erken Tunç Çağı I de göstermiştir. Beycesultan'ın XVI¹²⁸, XV¹²⁹, XV (üç ayaklı)¹³⁰ XIV¹³¹ ve XII¹³² tabakalarındaki form 15, Kumtepe IC1¹³³, Kumtepe IC2¹³⁴, Protesilaos (Karaağaçtepe)¹³⁵, Thermi Town I¹³⁶, III¹³⁷, IV¹³⁸ ve Troia'nın Ia¹³⁹, Ib¹⁴⁰, Ic¹⁴¹, tabakalarındaki form B13 ve B20 örneklerine benzer. Aynı form Troia IIg¹⁴² ve Troia III'de¹⁴³ de B 17 olarak devam eder. Yortan'da A sınıfı malları arasında¹⁴⁴ ve Karataş Semayük'de benzerleri ele geçmiştir¹⁴⁵. Ayrıca, Yortan A sınıfı örnekleri arasında bulunan gövdesi yumru bezemeli, dar açılı kulplu testi genel gövde özellikleriyle karşılaştırılabilir¹⁴⁶. Ancak Yortan'daki testinin gagası daha diktir. Fig. 32 nolu testi ise Beycesultan tabaka XV ve XIV örneklerine benzemektedir¹⁴⁷.

5 B. Yuvarlak ağızlı testiler: (Kat.No:4168, 4159, 4178, 4341) (Fig.34-37)

Bu grupta dört örnek vardır. Bunlar, yuvarlak ağızlı, dışa çekik ağız kenarlı, yüksek boyunlu, düz dipli ve boyundan omuza tek kulplu oluşlarıyla birbirlerine benzemektedirler. Yuvarlak karın, şişkin (Fig. 35, 37), basık küresel (Fig. 36) ya da ovalimsi (Fig. 34) olabilmektedir.

Hepsi de boyundan başlayıp omuza birleşen kulplardan yassı-şerit biçimli olan bir adet örnek (Fig. 37) dışında diğerleri halka şeklinde kesitlidirler (Fig. 34, 35, 36). Tek örnek olan yassı-şerit kulbun dış yüzünde birbirine paralel, eğik konumlu derin yivlerle oluşturulan kabartma görünümlü bezeme vardır. Ayrıca bu kulbun üst kısmında Erken Tunç Çağı da yaygın kullanımı olan küçük-yumru çıkıntısı vardır. Aynı kaptaki karnın üst yarısında da üst üste yerleştirilmiş benzer iki yumru çıkıntısı daha vardır. Boyun-omuz geçişlerinin yivle belirtildiği örnekler de görülür (Fig. 36, 37). Eserlerden Fig. 34'deki testi kırmızımsı devetüyü/mat; Fig. 35'deki testi

128 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.25:1, 2, 12.

129 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.32:1, 2, 3.

130 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.31:4, 9.

131 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.40:3, 4, 5, 6.

132 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.49:1.

133 Sperling 1976, Pl. 78, no.721, 722.

134 Sperling 1976, Pl. 78, no.816,817,818.

135 Demangel 1926, 39,55,57, Fig. 46, Fig.69, Fig. 72.

136 Lamb 1936, Pl. XXXV, no. 18, Pl.VIII, no. 70.

137 Lamb 1936, Pl.XII no. 233, Pl.XII no. 288.

138 Lamb 1936, Pl.XXXVI no.327, Pl.XXXVI no. 328, Pl.XXXVII no. 413.

139 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 228: 36.735, Fig. 228: 36.843.

140 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 228: 36.760.

141 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 228: 36.641, Fig. 228: 37.1137.

142 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 388: 35.575, Fig. 388: 35.513, Fig. 388: 35.429.

143 Blegen ve diğerleri 1951, Fig. 70:34.278.

144 Kamil 1982, Fig. 37:132, 39:140, Fig. 40:144, 145, 146, Fig. 41:148,149, Fig.42:153, Fig.43:155, 44:159

145 Mellink 1964, Pl.81, Fig.23; 1965, Pl.60; 1967, Pl.83, Fig.48; 1968, Pl.84, Fig.34; 1969, Pl.73, Fig.9.

146 Kamil 1982, Fig.36:121.

147 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P. 32:3, 6, Fig.P.39:6.

kırmızı/mat, Fig. 36'deki koyu gri/mat, Fig. 37'deki ise kırmızı/mat astarlıdır.

Yuvarlak ağızlı testiler, önemli sayıda örnek ele geçmesine karşın gaga ağızlı testilere kıyasla Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda onlar kadar sık rastlanan bir kap formu değildir. Bu testilerden Fig. 34 nolu testi dışındaki testilerin benzerleri Batı Anadolu ve Ege Adaları'ndaki çok sayıdaki merkezde ele geçmiştir. Fig. 34'ün benzeri sadece Aphrodisias kazılarında bulunmuş olmasına karşın, tabaka kazısında ele geçmesi tarihleme açısından büyük önem taşımaktadır. Testi, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III'e denk gelen BA4 tabakasına aittir¹⁴⁸. Fig. 35 nolu testinin ağız kısmı kırılmış olmasına karşın Yortan A sınıfı malları arasında bulunan, tıpkı Karahisar testisi gibi ağız kısmından kırık testiden yola çıkarak ağız kısmının eğri kesilmiş gaga ağız şeklinde olduğu söylenebilir¹⁴⁹. Fig. 36 nolu testinin de ağız kısmı ve omuzdan yukarıya doğru uzanan kulbu tıpkı Fig. 35 nolu testide olduğu gibi kırıktır. Küresel gövdenin orta kısmı dışa çıkıntılıdır. Eser hafif düzeltilmiş yuvarlak dibe sahiptir. Ağız kısmı kırık olmasına karşın testinin genel gövde özellikleri Batı Anadolu'nun Erken Tunç Çağı II-III örneklerine benzemektedir. Fig. 37 nolu dışa çekilmiş ağız kenarlı, küresel gövdeli, geniş ve uzun boyunlu testi, gövdeden boyuna doğru uzatılmış ve kazıma çizgilerle burma kulp haline getirilmiş tek kulba sahiptir. Kulbun üst kesiminde bir, gövde üzerinde ise iki tane küçük yumru bezeme bulunmaktadır. Kap, genel gövde yapısıyla çift kulplu kavanozları hatırlatmakla birlikte, tek kulba sahip olmasıyla kavanozlardan ayrılır. Eser, Beycesultan tabaka VII'deki Askosu¹⁵⁰ ve Aphrodisias BA4-MBA arasındaki testiyi hatırlatmaktadır¹⁵¹. Ancak Aphrodisias testisinde gövde yumru bezemelidir. Troia III¹⁵² ve Troia IV'de¹⁵³ de benzerleri bulunmuştur. Ayrıca genel gövde yapısıyla Iasos¹⁵⁴ testisiyle de karşılaştırılabilir.

6-Bileşik kaplar

6A-Ayaklılar (Kat.No:4323, 4421) (Fig.38-39)

6B-Ayaksızlar (Kat.No:4324) (Fig.40)

Küçük çanak ya da çömleklerin ikili (Fig. 40) ve üçlü (Fig. 38, 39) olarak birleştirilmesiyle oluşan formdur. Ayaksız olan ikili bileşik kaplar (Fig. 40) yanında her kabın altında bir tane olmak üzere üç ayaklı olan üçlü bileşik kap örnekleri de (Fig. 38, 39) vardır. Bunlardan birisinde, birbirine bitişik üç çanakta da birer tane aşağı doğru eğimli akıtacak görülür (Fig. 38). Aynı örnekteki çanakların ağız kenarlarında, bilinenlerden farklı olarak, eşit aralıklarla yerleştirilmiş üçer adet tırtıklı çıkıntı şeklinde bezemeler yapılmıştır (Fig. 38). Diğer örnekte (Fig. 39), çanakların birbirine birleştikleri orta kısımda bir tane, üç yanda da birer tane olmak üzere toplam

148 Joukowsky 1986a, 393

149 Kamil 1982, 98; Fig.49:182; Eser İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne 3416 Env.No.'la kayıtlıdır.

150 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.60:1.

151 Joukowsky 1986a, Fig. 334:4.

152 Blegen ve diğerleri 1951, Fig.60: B4.337.

153 Blegen ve diğerleri 1951, Fig.176: 32.103., 33.135.

154 Levi 1984, TAV XXXIII:123.

dört tane düzgün yuvarlak ip deliği vardır. Bunlardan ortadakinin çapı yanlardakilerden daha büyüktür. İp deliklerinin oluşu bu tür kapların ip deliklerinden geçirilen iplerle asılarak ya da taşınarak kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Aynı kabin ayakları, bir önceki örnekteki gibi kısa ve kalınca/geniş yapıda olmayıp daha uzun, zarif ve uç kısmı kazı bezeme olarak kesişen eğik çizgilerle bezenmiştir.

Elimizdeki üç örnek de el yapımı olup yükseklikleri 5-8 cm. arasında değişen, küçük boyutlu kaplardır. Astar boyası olarak siyah ya da kiremit kırmızısı renkler kullanılmıştır.

7-Çift kulplu minyatür kaplar (Kat.No:4319, 4147, 4237) (Fig.41-43)

Karahisar höyüğünde ele geçen seramikler arasında özel form olan bir depas ve iki büyük vazo dışında sadece bu grup altında topladığımız üç örnekte çift kulbun kullanıldığını görüyoruz. Söz konusu örnekler 5-6 cm. gibi küçük boyutlar olmaları nedeniyle "minyatür kaplar" olarak adlandırılmıştır.

Çift kulplu olmalarıyla benzeşen kapların formları farklıdır. Örneklerimizden birisinin (Fig. 41) formu testi, diğer ikisinin ise çömlektir (Fig. 42, 43). Formların farklı oluşu, çift kulbun gereksinim duyulan her formda uygulanabildiğini göstermektedir. Çift kulplu minyatür kapların tümü el yapımı olup astar boya renkleri siyah ve kiremit kırmızısı renklerinde. Fig. 41 nolu kabin benzerleri Beycesultan tabaka X'da form 25¹⁵⁵ ve Kusura mezarlığında¹⁵⁶ ele geçen örneklerle, Fig. 42 nolu çift kulplu kap ise Kusura mezarlığındaki örneklerle benzerdir¹⁵⁷.

8-Diğer formlar (Kat.No:3852, 4279, 4171, 4167, 4146, 3891, 4172) (Fig.44-50)

Karahisar buluntuları arasında ikinci bir örneği olmayan formlar bu grup altında ele alınarak değerlendirilmişlerdir. Eserlerin birer tane olmasının nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak, diğer benzerlerinin kırılıp parçalanması nedeniyle ele geçmemiş olmasından ya da bunların gerçekten özel üretim olmalarından kaynaklanmış olabilir.

a-Bardak (Kat.No:3852) (Fig. 44)

Dışa çekik ağızlı, çok kısa ve geniş boyunlu, fazla şişkin olmayan karınlı ve düz dipli kabin boyutlarının küçük olması nedeniyle bardak formu minyatür kap olarak değerlendirilebilir. Az miktarda sıvı ya da katı yiyecek maddelerinin konulmasında kullanılmış olmalıdır. El yapımı ve perdahsız olan kabin tüm buluntular içinde tek örnek olması şartı olsa da benzerlerinin diğer bazı Erken Tunç Çağı yerleşimlerinden varlığı bilinmektedir (Troia IIg¹⁵⁸ ve Thermi I-II¹⁵⁹).

155 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.P.51:10.

156 Lamb 1937, Pl. X:7.

157 Lamb 1937, Pl. X/7.

158 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 401: 37.988, 37.773, 37.992.

159 Lamb 1936, Pl. XXXV, no. 68, Pl.VIII, no.195, Pl. XXXVI, no. 295, 308.

b-İp delikli çanak (Kat.No:4279) (Fig.45)

Dışa çekik olmayan düz ağız kenarlı, şişkin karınlı, yuvarlak diplidir. Ağız kenarı altında karşılıklı birer tane olmak üzere iki ip deliği vardır. Perdahsız olan çanak, el yapımı olmasından kaynaklanan asimetrik yapısı nedeniyle eğri görünümlüdür. Çok küçük boyutu nedeniyle bir önceki örnek gibi minyatür kaplardandır. Boyutunun küçüklüğünden ve ip deliklerinden, çok az miktarda sıvı ya da katı yiyeceğin konulduğu, deliklerden geçirilen iple taşınarak ve asılarak kullanılan bir kap olduğu anlaşılmaktadır.

c-İp delikli çömlek (Kat.No:4171) (Fig.46)

Dışa çekik yuvarlak ağız kenarlı, çok kısa ve geniş boyunlu, şişkin yuvarlak karınlı, düz diplidir. Eser perdahlanmıştır. Ağız kenarı altında karşılıklı birer ip deliği vardır. Deliklere sap şeklinde asılan iple taşınarak ve asılarak kullanılan bir kaptır. Benzerleri: Troia IIg¹⁶⁰ ve Thermi I-II¹⁶¹ de bulunmuştur. Çok kullanışlı olduğu halde Karahisar buluntuları arasında tek örnek olması, diğerlerinin parçalanarak yok olmuş olabileceğini düşündürmektedir.

d-Saplı çömlek (Kat.No:4167) (Fig.47)

Dışa çekik ağız kenarlı, çok kısa ve geniş boyunlu, şişkin karınlı, düz diplidir. Tekil örnek olarak değerlendirilmesinin nedeni Karahisar buluntuları arasında, tava dışında, sapı bulunan tek örnek olmasıdır. Benzerlerine Iasos'da rastlanan çömleğin omuzunda, tek tarafta, yukarı doğru hafif bir eğimle yükselen halka kesitli bir sap vardır¹⁶². El yapımı olan kabın yüzeyi perdahlanmıştır. Dış yüzeyi kırmızımtırak kahverengi, iç yüzü ise siyahtır.

e-Akıtacaklı ve çift kulplu çanak (Kat.No:4146) (Fig.48)

İçe dönük yuvarlak ağız kenarlı, şişkin karınlı, yuvarlak diplidir. Ağız kenarına bağlı oluk biçimli geniş ve kısa akıtacağı vardır. Akıtacak ile aynı doğrultuda olmayan, ağız kenarının biraz altından başlayan ve karşılıklı birer tane olmak üzere yerleştirilen iki kulba sahiptir. Karnın alt yarısına kadar uzanan kulplar, alışılagelenden farklı olarak aşağı doğru eğim yapmaktadır.

El yapımı ve ince cidarlı kabın yüzeyi iyi perdahlanmıştır. Taban yuvarlak olduğu için düz yerde duramayan kap büyük olasılıkla bir kaide üzerine ya da yumuşak toprağa oturtuluyor olmalıydı. Çift kulbun ve akıtacağın birlikte yer aldığı ince cidarlı ve iyi perdahlı bu derin çanağın anılan özellikleri nedeniyle Karahisar seramikleri arasında önemli bir yeri vardır. Bu kabın tam benzerleri olmasa da Karataş Semayük V. tabakada bulunan Erken Tunç Çağı akıtacaklı çanağıyla formu, akıtacaklı ve kulplu olması şeklindeki ortak yanları bu iki kabı birbirine yakınlaştırmaktadır¹⁶³. Akıtacağın ağız kenarına bitişik olmaması ve kulbun iki değil de bir tane olması gibi bazı farklılıklara rağmen her iki kabın aynı

160 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 401: 37.988, 37.773, 37.992.

161 Lamb 1936, Pl. XXXV, no. 68, Pl.VIII, no.195, Pl. XXXVI, no. 295, 308.

162 Levi 1984, Fig.1:1,2 ve Resim 167, 199.

163 Mellink 1966, Pl.61, Fig. 31

anlayışla üretildiği rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Karataş-Semayük dışında Troia¹⁶⁴ ve Aphrodisias'da¹⁶⁵ benzer formlu çanaklara görülse de onların akıttacakları yoktur.

f-Karından emzikli testi (Kat.No:3891) (Fig.49)

Dışa çekik yuvarlak ağız kenarlı, silindirik boyunlu, basık küresel gövdeli, yuvarlak diplidir. Bu nedenle kap düzgün duramamaktadır. Ağız kenarından başlayan ve karnın orta kısmıyla birleşen dikey konumlu halka kulbu vardır. Karnın ortasında yer alan emzik kulpla aynı yönde değildir.

Erken Tunç Çağ'da sevilerek kullanılan bu forma Yortan seramikleri arasında¹⁶⁶, Tarsus'da¹⁶⁷, Karataş-Semayük'de¹⁶⁸ ve Thermi'de¹⁶⁹ rastlanmaktadır.

g- Tava (Kat.No:4172) (Fig.50)

Karahisar tavası düzgün olmayan dairesel çanaklı, dışa çıkıntı yapan ağızlıdır. Ağız kenarında dışa en çıkık noktasını oluşturan profil daha sonra içeriye doğru girmekte, tabanda ise yeniden dışarıya çıkmaktadır. Düzleştirilmiş tabanda kazıma bir dairenin etrafına simetrik olarak yerleştirilmiş içiçe geçmiş V motifleri (tavuk ayağı) vardır. Ancak bunlarda çizgilerin sayısı birbirinden farklıdır. Tavanın sapı gövde boyutları ile orantılıdır.

Tava formu Ege kültürlerinde Anadolu'dan ziyade adalarda ve Kıta Yunanistan'da karşımıza çıkmaktadır. Keros-Syros kültüründeki kap formlarından birisi Khalandriani'de bulunmuş ve "frying pan" adıyla adlandırılmıştır. Yayınlarda bu tava "Syros" tipi olarak geçer ve Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenir¹⁷⁰. Karahisar tavası ile Khalandriani tavaasının ikisinin de dışa uzatılmış ağızlı olmaları ortak özellikleridir. Ancak Karahisar tavası dışa biraz daha fazla çıkıntı yapmaktadır. İki tavanın tabanları da farklıdır. Karahisar tavası dışa pek fazla çıkıntı yapmayan tabana sahiptir. Oysa Khalandriani örneğinde taban dışa iyice çıkıntı yapmaktadır. İki tavanın sapları da farklıdır. Karahisar'da kalın-uzun, hafif köşeli kesitli, Khalandriani'de ise anlaşıldığı kadarıyla yuvarlak kesitlidir.

Renfrew tarafından yayınlanan tavalardan bir başkası yine Keros-Syros kültürüne ait olmasına karşın form ve bezeme özellikleriyle farklılık sergilemektedir¹⁷¹. Her şeyden önce kalite olarak Karahisar'dan çok üstündür. Kulpları çifte yumru şeklindedir. Tabanlarının bezemeli olması Karahisar tavaasını hatırlatmaktadır. Ancak Karahisar'da daha önce de belirttiğimiz gibi bezeme basite indirilmiş, içiçe geçmiş V'lerden (tavuk ayağı) oluşan bezeme uygulanmıştır. Keros-Syros tavalalarında ise birbiriyle birleştirilmiş spiraller başta olmak üzere çok daha düzenli ve kaliteli

164 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 399:35,549.

165 Joukowsky 1986a, Fig.P.427:427:4,5,6.

166 Bossert 1942, 19 Fig.118; Orthmann 1966, Fig.33-34; Kamil 1982, 1180.

167 Goldmann 1956, 229.

168 Mellink, 1969, Pl. 76, Fig.30.

169 Lamb, 105, Fig.118

170 Renfrew 1972, 174; Fig.II.I'deki tava.

171 Renfrew 1972, Pl. 7/la, lb, lc.

bezemeler uygulanmıştır. Bu spiraller bazen bir gemi motifinin arasına yapılarak adeta dalgalı bir deniz canlandırılmıştır. 1997 yılında Bakla Tepe'de yapılan kazılarda Anadolu üretimi olarak nitelenen ancak diğer özellikleriyle Kiklad tavalara benzetilen bir tava ele geçmiştir¹⁷².

IB-PİŞMİŞ TOPRAK DİĞER ESERLER

IB 1-Dokuma aletleri

IB1a-Ağırşaklar: Karahisar ağırşakları bezemeli ve bezemesiz olarak görülmektedir. Bunlardan bezemesiz olanların formları konik (Kat.No:4227, 4334; Fig.61-62) ve çift konikdir (Kat.No:4184, 4247, 4256, 4294, 4332, 4333, 4335, 4336, 4337, 4452; Fig.51-60). Hamur renkleri gri, kahverengi, sarı, kiremit tonlarında, yüzey renkleri ise gri, sarı, siyah, kahverengi ve devetüyü arasında değişmektedir. Hamurları kum, mika ve saman katkılıdır. Bezemeli ağırşaklar ise (Kat.No: 3816, 4173, 4174, 4190, 4191, 4225, 4331, 4424; Fig.63-70) gri, kahverengi ve devetüyü hamurlu, kahverengi, siyah yüzeylidir. Hamurlarında kum ve mika katkısı vardır. Kazıma alanların içerisine beyaz macun boya doldurmalı bezeme tekniği uygulanmıştır. Bezek olarak paralel uzanan altılı çizgi, halkalar, üçgenler, baklava dilimleri, yarım daireler, düzenli-düzensiz çapraz çizgiler, eğik çizgiler, iç içe geçmiş düz ve ters V motifleri kullanılmıştır,

Ib)-Ağırlıklar: Tezgah ağırlıkları, tıpkı ağırşaklar gibi dokuma endüstrisine yönelik araçlardır. Bu eserlerin yapımında diğer maddelerin yanısıra genelde kil de kullanılmıştır. Anadolu'da çok sayıda merkezde rastlanan pişmiş toprak tezgah ağırlıkları çift başlı, küresel, üçgen, dikdörtgen ve hilal olmak üzere başlıca beş ayrı form sergilemektedir: Karahisar'da ise bu formlardan yalnızca üçüne ait örnekler bulunmuştur. Bunlar çift başlılar, üçgen formlular ve hilal formu olarak görülmektedir. Bunlardan çift başlı olanlar (Kat.No:4133, 4186, Fig.71-72), gövdenin üst kesiminde yer alan iki çıkıntıdan dolayı bu adı alır. Her iki çıkıntıda da iplerin geçirildiği ya da bağlandığı delikler vardır. Büyük Menderes Havzası'nda sık rastlanmayan bir formdur. Karahisar'da bu forma sahip iki örnek bulunmuştur. Bunlardan birisi kırık olmasına karşın gösterdiği profilden çift başlı bir tezgah ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Hamur renkleri açık kırmızı ve sarı, yüzey renkleri ise kahverengi tonlarındadır. Hamurları kum, saman katkılıdır.

Üçgen formlular (Kat.No:4187, 4188, 4239; Fig.73, 74, 75) Karahisar'da sınırlı sayıda vardır. Oldukça kalınlaştırılmış üçgen bir forma sahiptir. Tüm örneklerde tek bir arma deliği bulunmaktadır. Karahisar'da üçgen formu üç örnek bulunmuştur. Bu eserler Aphrodisias örneklerini hatırlatmaktadır. Sarı hamurlu, açık kahverengi ve açık kırmızı yüzeyli olup iri kum ve taşçık katkılıdır. Aphrodisias'da üçgen formunda bir ağırlık bulunmuştur¹⁷³. Beycesultan'da ise V.-II. tabakalar arasında üçgen formunda 20 ağırlık ele

172 Erkanal-Özkan 1999, 346.

173 Joukowsky 1986b, Cat.no. 639.1, Fig.482.11, 484.11.

geçmiştir. Bunlardan 17'si tabaka IVb ve oda 10'da, üç tanesi ise tabaka II'de bulunmuştur¹⁷⁴.

Hilal formlu olanlardan ise sadece bir tane ele geçmiştir. (Kat.No:4189, Fig.76). Kalın kumlu, mikalı hamurlu eser gri yüzeyledir. Ancak eser, genel gövde yapısıyla yılanı benzemektedir. Eserin bir ucunda yılanın ağzı kalın bir çizgiyle belirtilmiş ve üzerine ise iki burun deliği işaretlenmiştir. Gözlerden birisi oldukça aşağıdadır. Gövdenin diğer ucunda, yılanın kuyruk kısmında da delik bulunmaktadır. Bu kesimlerden iperle bağlantının sağlandığı ve böylelikle ağırlık olarak kullanıldığı kolayca anlaşılmaktadır. Gövdenin yaklaşık orta kesiminde bir mühür baskısını hatırlatan işaretler yer almaktadır. Karahisar tezgah ağırlığı, formuyla Kusura ve Aphrodisias örneklerine benzemektedir. Aphrodisias'da da özel bir işçiliğin gözlemlendiği ağırlığın yüzeyinde de mühür baskısına benzer bir işaret vardır¹⁷⁵. Beycesultan'da ve daha uzak coğrafyada bulunan mühür baskılı tezgah ağırlıkları ise yukarıda da belirttiğimiz gibi Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'na aittir.

Hilale benzer görünüşlerinden dolayı bu adı alan hilal formlu tezgah ağırlıkları bazı yayınlarda amulet şeklinde adlandırılmıştır¹⁷⁶. Bunun sebebi diğer ağırlıklara göre oldukça farklı ve özenli formlarının yanısıra kimi örneklerde gördüğümüz gövdenin orta kesiminde yer alan baskı bezemedir. Bu baskı bezemenin az sayıdaki eserde mühür baskısı şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Hilal formlu tezgah ağırlıklarında pişme ve genel kil özellikleri diğerlerinden daha kalitelidir. Hilalin iki uç noktasına yakın pozisyondaki iki ya da üç deliğe sahip olan form, Büyük Menderes çevresinde ilkin Aphrodisias'ın Erken Tunç Çağı I tabakasında ortaya çıkmıştır. Uzun bir süre kullanılmayan form Erken Tunç Çağı IIb-Orta Tunç Çağı tabakalarında yeniden ve yoğun miktarda üretilmeye başlanır.

Hilal formlu tezgah ağırlıkları Kusura'da ilk olarak B evresinde bulunmuş, C evresinde ise bu formda düzinelerce örnek ele geçmiştir¹⁷⁷. Ancak Kusura kazı raporlarında bu ağırlıkların kesin sayısı belirtilmemiştir. Kusura'da bulunan hilal formlu tezgah ağırlıklarından birinin gövdesi üzerinde kazıma yaprak motifi bezemesi uygulanmıştır¹⁷⁸.

Hilal formlu tezgah ağırlıkları Beycesultan'da Aphrodisias ve Kusura'ya oranla çok daha geç dönemlerde ortaya çıkar. Orta Tunç Çağı-Geç Tunç Çağı tabakalarında benzer tezgah ağırlıkları bulunmuştur. Tabaka III'de bir, tabaka II'de üç, tabaka II-IV'te de Demircihöyük buluntularıyla benzerlik gösteren altı örnek ele geçmiştir¹⁷⁹. Ancak Demircihöyük tezgah ağırlıklarında delik çevresine değişik işaretler eklenmiştir. Beycesultan'da

174 Mellaart-Murray 1995, Cat.no. 197-199. Pl.XIV.

175 Marchese 1976, 398, Fig. 6, Fig. 23.

176 Lamb 1938, 34.

177 Lamb 1937, Fig. 15:1-4; 1938, Fig.19:4,5.

178 Lamb 1938, Fig.19:4.

179 Mellaart-Murray 1995, 118 Fig. 019/266, 020/207, 019/205-206.

oda 13 ve oda 14'de bu türde ağırlıklara rastlanmıştır¹⁸⁰. Oda 13, Lloyd ve Mellaart tarafından 'şarap dükkanı', oda 14 ise 'yiyecek dükkanı' olarak adlandırılmıştır. Oda 13'de 31 adet hilal biçimli ağırlık ele geçmiştir. Bu odalarda çok sayıda ağırlık bulunmuş olmasına karşın, dokuma ile ilgili hiçbir kalıntının ele geçmemesi ilginçtir. Eastwood bu durumdan yola çıkarak bu aletlerin tezgah ağırlığı olarak değil şu anda bilmediğimiz başka bir amaçla kullanılmış olabileceğini ileri sürer¹⁸¹. Anadolu'da bu türdeki ağırlıklar en fazla Karahöyük'te ele geçmiştir¹⁸². Karahöyük kazılarında 175 tanesi mühür baskılı toplam 310 tezgah ağırlığı bulunmuştur. Karahöyük dışında Demircihöyük'te 76, Alishar ve Tarsus'da onikişer örnek tesbit edilmiştir. Troia'da ise ilk olarak II. tabakada bu türde ağırlıklar kullanılmıştır¹⁸³.

IB2)-Sapan taşları: Dört eser ele geçmiştir (Kat.No:3887, 4141, 4142, 4143, 4199; Fig. 77-81). Karahisar sapan taşlarının hamur renkleri gri, kırmızı tonlarında, yüzeyleri ise siyah ve kahverenginin tonları arasında değişmektedir. Hamurları kum ve mika katkılıdır. Düzgün olmayan oval ve yuvarlak formludurlar. Bunlardan birinin (Fig.79) üzerinde kazınarak yapılmış çarpı ve iki küçük halka bezeme vardır.

IB3)-Hayvan figürinleri: Dört ayağı üzerinde duran boğa figürinlerinin yüksekliği 3,5-4,5 cm., genişlikleri 2,5 cm., uzunlukları ise 4,8-5,8 cm. arasında değişmektedir (Kat.No:3840, 4185; Fig.82, 83). Hamur rengi sarımtırak kahverengi olup kum ve mika katkılıdır. Yüzey rengi ise siyah ve kahverengidir. Figürinlerden birinde cinsel organ belirtilmiştir.

IB4)-İp delikli damga mühür: Konik formlu sapında ip deliği bulunan damga mührün yuvarlak baskı yüzeyinde çapraz kafes tarama bezeği görülmektedir (Kat.No:4321, Fig.84). Gri renkli hamuru kum katkılıdır.

II-TAŞ VE MERMER ESERLER

II A)-Ağırsaklar: Konik (Kat.No:3818, 4120; Fig. 85, 86), çift konik (Kat.No:3817; Fig.87) ve yuvarlak (Kat.No:3819; Fig.88) formludurlar. Bunlar siyah serpantin, gri kumtaşı ve yeşil renkli bir taştan yapılmıştır.

II B)-Keserler: Tümü kazı buluntusu olan keserlerin yükseklikleri yaklaşık 6,5 cm.-11 cm. arasında değişmektedir (Kat.No:4446, 4447, 4448, 4449; Fig.89-92). Siyah serpantin ve serpantin benzeri gri-siyah renkli bir taştan yapılmışlardır.

II C)-Keskiler: Keskiler genellikle dışbükey ağızlı, yan yüzleri düz, kenarları yuvarlak profilli, arka kısımları kalın ve köşelidir. Bazı keskiler gösterdikleri form sebebiyle "yassı baltalar" olarak da anılmaktadır. Karahisar'da bulunan keskilerden 26 tanesi üçgen formlu küçük gövdeli (Kat.No:3805, 3806, 3843, 3857, 3858, 3860, 3871, 4126, 4149, 4151, 4192, 4193, 4194, 4195, 4196, 4197, 4198, 4233, 4241, 4263, 4265, 4280, 4281, 4291, 4330, 6022; Fig.93-118), 16 tanesi üçgen formlu büyük gövdeli

180 Vogelsang-Eastwood 1990, 103.

181 Vogelsang-Eastwood 1990, 104.

182 Mellaart-Murray 1° 3, 118.

183 Blegen ve diğerleri 1950, Fig. 369.

(Kat.No:3807, 3859, 3888, 3893, 4114, 4115, 4123, 4124, 4125, 4150, 4243, 4258, 4326, 4328, 6023, 4234; Fig. 119-134), 5 tanesi bir ucu sivriltilmiş silindirik formlu (Kat.No:3808, 4232, 4261, 4262, 4329; Fig.135-139), 7 tanesi ise düzensizdir (Kat.No:3810, 3861, 4229, 4230, 4231, 4242, 4264; Fig.141-146). Karahisar kesiklerinin bazılarında kesici ağız kenarında kullanım izleri görülmekte, bazılarında ise böyle bir ize rastlanmamaktadır. Kesiklerin ortalama yükseklikleri 1,2-10 cm., genişlikleri 2,8-15 cm. arasında değişmektedir. Büyük bir çoğunluğu siyah serpantin taşından, ancak bazıları da sarı, siyah, gri ve yeşil renkli taşlardan yapılmıştır.

II D)-Sap delikli balta: Satın alma yoluyla müzeye kazandırılan Karahisar kökenli sap delikli balta, siyah serpantinden yapılmıştır. Eserin genişliği 7.2 cm., yüksekliği ise 10 cm.dir (Kat.No:4202, Fig. 147). Sap delikli baltalar, Anadolu'da Erken Tunç Çağı başlarında ortaya çıkar. Oldukça küt olan ağızları bu baltaların marangoz aleti olarak kullanıldıkları yargısını kabul etmemizi güçleştirmektedir. Gerek Kusura¹⁸⁴ ve Beycesultan¹⁸⁵, gerekse Aphrodisias¹⁸⁶ kazı raporlarında sap delikli baltalardan bahsedilmektedir. Kusura'da 13, Beycesultan'da 7, Aphrodisias'da da 3 örnek bulunmuştur. Havzada kazısı yapılmış merkezlerden ele geçen bu baltalar dışında bir balta da Bahçetepe'de yaptığımız yüzey araştırmalarında saptanmıştır¹⁸⁷. Kusura'nın B ve C tabakalarında hepsi parça halinde ele geçen sap delikli baltaların tüm bir örneği yoktur. Toplam 13 sap delikli balta bulunmuştur. Bunlar kendi arasında iki gruba ayrılır:F

a-Yuvarlak ya da kare şeklinde kısa (dar) vurma alanlı,
b-Oldukça uzun-ince vurma yüzeyli. Yuvarlak ya da kare şeklindeki örneklerden sekizi B, dördü C tabakasında, biri ise yüzeyde bulunmuştur. Bu eserlerin hepsi volkanik bir taştan yapılmış ve az bir kısmı perdahlanmıştır.

Beycesultan'ın Erken Tunç Çağı II tabakalarında altı adet sap delikli balta ele geçmiştir¹⁸⁸, bir örnek de yüzeyde bulunmuştur¹⁸⁹. Bunlardan tabaka XIV'de bulunan ve Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen balta, form özellikleriyle diğerlerinden farklıdır. Bu balta, aşağıya doğru adeta bir gaga şeklinde sarkan ağız kısmıyla metal baltaları hatırlatmaktadır. Mellaart'ın da belirttiği gibi bu balta türü Troia II örnekleriyle aynı grupta değerlendirilebilir¹⁹⁰.

Aphrodisias kazılarında sap delikli üç balta bulunmuştur. Çok koyu renkte sert bir taştan yapılan bu baltalar perdahlıdır. Akropolis Açma 4'de bulunan ilk balta Erken Tunç Çağı IIIa¹⁹¹, kompleks sub.I'de bulunan ikinci

184 Lamb 1938, Fig.23:1-4, 9.

185 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.F.3:1,3,4,5,7,9.

186 Joukowsky 1986, Cat.no.356.1, Fig.252.6, 435.9, 436.49, Cat.no.323.4, Fig.252.4, 438.28, 449.1, Cat.no.7D.2, Fig.431.57.

187 Eser, tarafımızdan Aydın Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

188 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.F. 3:3, 5, 7. Erken Tunç Çağı II; Fig.F. 3:1 ve 4 ise Erken Tunç Çağı III.

189 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.F. 3:9.

190 Lloyd-Mellaart 1962:276.

191 Joukowsky 1986, Cat.no.356.1, Fig. 252.6, 435.9, 436.49

balta Erken Tunç Çağı IIIB-Orta Tunç Çağı¹⁹², Akropolis Açma 3'de bulunan üçüncü balta ise Erken Tunç Çağı sonlarına ait olup Joukowsky bu baltaların Aphrodisias'a ithal edilmiş olduğunu düşünmektedir¹⁹³.

II E)-Topuzlar: Karahisar buluntusu olan iki topuzdan ikincisinin vurma yüzeyinde vurma izleri görülmesine karşın, diğerinde böyle bir ize rastlanmamıştır (Kat.No:3882, 4285, Fig.148, 149). Topuzlar, gri serpantin ve serpantin benzeri yeşilimsi gri bir taştan yapılmıştır. Çapları 6-6,5 cm. arasındadır.

Topuz başlarının av aleti ya da silah olarak kullanıldıkları düşünülebilir. Bu aletlerde delikler, topuzun bir ya da her iki tarafının oyulmasıyla oluşmuştur. Deliğin yaptığı açıdan bu oluşum kolaylıkla anlaşılmaktadır¹⁹⁴. Kusura kazılarında çok sayıda topuz başı bulunmuştur. Bunlardan dokuzu B'nin geç, C'nin erken evrelerine aittir. Yeşilimsi renkte volkanik taşlardan yapılan eserlerin tümü yuvarlatılmış profilli ve çok iyi cilalanmış yüzeylidir. Ancak, C tabakasında bulunan topuz başları arasında düzensiz profilli örnekler de vardır. C'nin geç evrelerinde ele geçen gri renkteki örnek alışılmamış bir form sergilemektedir¹⁹⁵.

Beycesultan kazılarında XIV. tabakada bir topuz başı ele geçmiştir. Yeşil renkli taştan yapıma bu eser Kusura örneklerine oranla çok daha yumuşak yuvarlak profile sahiptir¹⁹⁶. Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen bu örnek dışında Orta Tunç Çağı tabakalarında da çok sayıda topuz başı bulunmuştur. Örneğin, V. tabakada dört adet topuz başı ele geçmiştir. Bunlardan biri, cilalanmış yeşilimsi bir taştan yapılmıştır¹⁹⁷. Ancak, eserin çizim ya da fotoğrafı yayınlanmadığı için durumu tam olarak belli değildir. İki örnek alışılmış şekilde standart kubbeli formdadır¹⁹⁸. Bu eserlerden birinin de çizim ve fotoğrafı yayınlanmamıştır. V. tabakada ele geçen alabasterden yapıma üçüncü topuz başı ise kaliteli bir işçiliğe sahiptir¹⁹⁹. Diğer örneklerden farkı köşeli yapılması ve sonradan iç kısmının oyulmuş olmasıdır. IV. tabakada bulunan, cilalanmış siyah taştan yapıma bir nesnenin de topuz başı olma olasılığı vardır²⁰⁰. Topuz başları, Beycesultan'ın III. tabakasında en yaygın taş eserler haline gelir. Bu tabakada ele geçen sekiz topuz başının hepsi kireç taşından yapılmış, yedisi saplı-perçin delikli, biri ise köşeli profilli ve omurgalıdır. II. tabakada da çok sayıda topuz başı bulunmuştur. Bunlardan ikisi önceki tabakada olduğu gibi kireç taşından²⁰¹, diğer ikisi ise mermerden yapılmış²⁰² ve çok iyi bir

192 Joukowsky 1986, Cat.no.323.4, Fig. 252.4, 438.28, 449.1.

193 Joukowsky 1986, Cat.no.7D.2, Fig. 431.57.

194 Lamb 1938, 263.

195 Lamb 1938, Fig. 25, no.6.

196 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.F. 3:2.

197 Mellaart-Murray 1995, 142; Cat.no. 235.

198 Mellaart-Murray 1995, Cat.no. 236, ve 237; Fig. 026:237.

199 Mellaart-Murray 1995, Fig. 026:237.

200 Mellaart-Murray 1995, Fig. 028:247.

201 Mellaart-Murray 1995, Fig. 033:287, 288.

202 Mellaart-Murray 1995, Fig. 289-290.

şekilde cilalanmıştır. II. tabakada bulunan topuz başları kalite olarak önceki örneklerden üstündür.

Aphrodisias kazılarında üç topuz başı ele geçmiştir. Joukowsky, bu topuz başlarının Troia III örnekleriyle benzerliğine dikkat çeker²⁰³. Bu eserlerden Akropolis Açma 4'de bulunmuş iki tanesinden biri serpantin²⁰⁴, diğeri ise mavimsi mermerden yapılmıştır²⁰⁵. Akropolis Açma 5 Kompleks b'deki Orta Tunç Çağı'na ait karışık depositte ele geçen bir örnek yeşilimsi benekli bir taştan yapılmıştır²⁰⁶. Bu taş, Beycesultan'da bulunan yeşil taşlarla benzerlik göstermektedir.

II F)-Sapan taşları: Sapan taşlarının pişmiş topraktan olanların yanısıra taştan yapılanları da vardır (Kat.No:4292, 4293, 4423; Fig.150-152). Bunlarda kahverenginin tonlarındaki çakmaktaşları kullanılmıştır. Düzgün olmayan yuvarlak formlu sapan taşlarının çapları yaklaşık 3 cm. kadardır.

II G)-Ezgi taşları: Karahisar buluntuları arasında ezgi taşı olarak nitelenebilecek 11 örnek vardır (Kat.No:3864, 4130, 4200, 4201, 4244, 4246, 4266, 4267, 4268, 4269, 4284; Fig.153-163). Bunların büyük bir çoğunluğu gri serpantin taşından, bir kısmı da açık kahverengi ve siyah renkli bir taş cinsinden üretilmiştir. Yükseklikleri 6-14,5 cm., genişlikleri 4-6,7 cm. arasında değişmektedir.

Ezgi taşına konan tahıl olasılıkla diğer aletler tarafından sürtülüp kırılmıştır. Havzada Aphrodisias dışında hiçbir kazı raporunda bu aletlerle ilgili yeterli bilgi verilmemiştir²⁰⁷. Aphrodisias'da bulunan ve 'öğütme taşları' olarak geçen aletler içerisinde en geniş grubu ezgi taşları oluşturmaktadır. Ezgi taşları, Aphrodisias'da Geç Kalkolitik Çağ I'de ortaya çıkar ve Demir Çağları'na kadar devam eder. Ancak, Geç Kalkolitik Çağ IV ve Erken Tunç Çağı I'de bu parçalara rastlanmaz.

Ezgi taşları Aphrodisias'da bir özellik olarak koyu gri-siyah serpantin ya da mermerden yapılmıştır. Pürüzsüz yüzey aletlerin sürekli kullanılmış olmasının doğal sonucudur. Aphrodisias öğütme taşları Troia III. tabaka örneklerine benzemektedir. Troia'da bu taşlardan yüzlerce bulunmuştur²⁰⁸.

Havan elleri ise Aphrodisias'da Akropolis Trenh IV'de Erken Tunç Çağı IIIb konteksine²⁰⁹ ve Pekmeztepe Açma 2, tabaka III'deki Erken Tunç Çağı IIIb-Orta Tunç Çağı konteksinde bulunan birer²¹⁰ örnekten oluşmaktadır. Mermer ya da şişten yapılmış eserler fallik benzeri forma sahiptir. Joukowsky bu aletleri Troia II-IV örnekleriyle karşılaştırır. Grup içerisinde değerlendirilen bir başka alet de el değirmenleridir (havan eli-dibek). Aphrodisias'da el değirmeni olarak nitelenebilecek yirmi örnek ele geçmiştir.

203 Joukowsky 1986a, 237.

204 Joukowsky 1986b, Cat.no.320.8, Fig. 446.27.

205 Joukowsky 1986b, Cat.no.316.2, Fig. 441.11.

206 Joukowsky 1986b, Cat.no.472.6, Fig. 456.8, 453.40.

207 Joukowsky 1986a, 220; 1986b, Lev.XXII.Fig.F.2.Cat.no.339.2, Fig.437.11, 438.27; 1453.1, 415.13.

208 Schliemann 1881, 441.

209 Joukowsky 1986b, Cat. no.339.2, Fig.437.11, 438.27.

210 Joukowsky 1986b, Cat.no. 1453.1, Fig.415.13.

II H)-Bileği taşı: Bileği taşları, taş ve metal aletlerin yüzeylerinin törpülenmesi, belki de keskinleştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Belirgin formları bulunmayan bu eserler, taşın bir ya da iki yüzeyinin düzleştirilmesinden meydana gelir. Bileği taşı yapımında genellikle kireç taşı kullanılmıştır. Karahisar'da ise gri renkli zımpara taşından bir bileği taşı ele geçmiştir. Dikdörtgen formlu eser, 11,5 cm. yüksekliğinde 2 cm. genişliğindedir (Kat.No:3815; Fig.164). Bileği taşının baş kısmında halka şeklinde küçük bir ip deliği vardır.

Kusura, Aphrodisias ve Beycesultan kazılarında bu türde aletler bulunmuştur. Karahisar'da ise zımpara taşından yapılmış bir bileği taşı ele geçmiştir²¹¹. Kusura kazılarında 10 tane bileği taşı bulunmuştur. Bunlardan üçü B²¹², altısı C²¹³, biri de yüzeyde ele geçmiştir²¹⁴. Kusura'nın en erken yerleşimi olan A tabakasında bu aletlere ait parçalar bulunmuştur²¹⁵. Çeşitli büyüklükteki Kusura bileği taşları oblong ya da konik forma sahiptirler. Bazı örneklerde baş kısmı tamamen delinmiş, bazısında ise iki taraf da yaklaşık olarak eşit oranda delindikten sonra bitirilmeden bırakılmıştır.

Aphrodisias kazılarında 145 bileği taşı bulunmuştur. Yoğunluk Akropolis Trench 7'nin Orta Tunç Çağı tabakalarındadır. Aphrodisias bileği taşlarının diğer taşlara oranı % 12'dir²¹⁶. Bu eserlerin büyük kısmı mika şistten yapılmıştır.

Beycesultan'da Orta Tunç Çağı'na ait V. tabakada siyah renkli taştan yapılmış bir bileği taşı bulunmuştur. 7 x 2,5 x 0,9 cm. boyutlarındaki aletin, yukarıdan aşağıya doğru genişliği artmakta ve baş kısmında delik yer almaktadır²¹⁷. Beycesultan'da bileği taşlarının ele geçtiği bir başka tabaka da II. tabakadır²¹⁸. Burada bulunan iki bileği taşından ilki silindirik formlu, dar bitimli, diğeri ise geniş-düz tipte ve bir ucu deliklidir.

II İ)-Perdah taşları: Karahisar'da bulunan 12 perdah taşının hepsi satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır (Kat.No:3844, 3850, 4127, 4128, 4129, 4245, 4270, 4271, 4272, 4273, 4274, 7286; Fig.165-176). Bazı perdah taşlarının yüzeyinde kullanımdan kaynaklanan parlaklık vardır. Gri, siyah, kahverengi zımparataşı ve siyah serpantinden yapılan bu eserler yuvarlak ve oval formludur. Yuvarlak olanların çapları yaklaşık 4-5 cm., oval olanların ise yüksekliği 10 cm.'e ulaşabilmektedir.

II J)-Maden eritme potası (?): Karahisar kazısında maden eritme potası (?) olarak nitelenebilecek tek örnek bulunmuştur (Kat.No:4451; Fig.177). Gri zımpara taşından yapılan kalıbın yüksekliği 2,15cm., genişliği 13 cm.,

211 Aphrodisias Müzesi Envanter No: 83.18.3815.

212 Lamb 1938, 268, Fig. 26:8.

213 Lamb 1937, Fig. 12:22, 25, 28, 29; 1938, Fig. 26:11.

214 Lamb 1938, Fig. 26:89.

215 Lamb 1937, 50, 51.

216 Joukowsky 1986a, Tablo 41.

217 Mellaart-Murray 1995, Fig. 026:233.

218 Mellaart-Murray 1995, Fig. 032:284, 285.

derinliği ise 6 cm.'dir. Zımpara taşının çanak şeklinde oyulmasıyla oluşturulan eser dibe doğru daralan düzensiz profillidir.

II K)-İdoller ²¹⁹: Karahisar küçük buluntuları arasında ilginç bir grubu idoller oluşturur. Toplam 12 idol bulunmuş olup bunlardan onu Kusura (Kat.No: 4418, 4109, 4415, 4444, 4183, 4445, 4182, 4416, 4288, 4417; Fig.178-187), biri Troia (Kat.No:4419; Fig.188), diğeri ise Ürküt (Kat.No: 4108; Fig.189) tipindedir. Kusura tipindeki Karahisar idolleri genellikle beyaz-krem renkli kireç taşından yapılmış, bir örnekte de sarı renkli ince kristalli mermer kullanılmıştır. Ortalama yükseklikleri 7-14.5 cm. , gövde genişlikleri 4-7.5 arasında değişmektedir.

Troia tipi (sekiz formlu) idol de (Kat.No:4419; Fig.188) beyaz-krem renkli kireç taşından yapılmış olup yaklaşık yüksekliği 4 cm., genişliği 2.5 cm.dir. Diğer idollerde olduğu gibi Ürküt tipindeki idolde de (Kat.No:4108; Fig.189) beyaz-krem renkli kireç taşı kullanılmıştır. Yaklaşık yüksekliği 9 cm., genişliği 0,5 cm.dir. Yuvarlak başın yanı sıra gövde de tıpkı bir başa benzemekte, ancak boyut olarak başdan daha büyüktür. Boyun ise ince-uzun, omuzlar iyice yuvarlatılmıştır.

"Kusura tipi idoller'in" bu adla anılmalarının nedeni ilk buldukları yer olan Afyon'un Sandıklı İlçesi yakınlarındaki Kusura Höyüğüdür. Bu idol tipinin en belirgin özelliği disk formunda baş, çatal şeklinde boyun ve bahçıvan beline benzer gövde yapısıdır. Yayılım alanları birkaç örnek dışında Güneybatı Anadolu ile sınırlıdır. Bu idollerden kazılarda ele geçmiş olanların buldukları tabakalar Erken Tunç Çağı II ve III dönemine aittir. Kusura'nın Erken Tunç Çağı II ve III'e tarihlenen B ve C tabakalarında 5 idol²²⁰, Beycesultan'ın Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen XIV. tabakasında ise abartılmış boyutlarda bir idol gövdesi ele geçmiştir²²¹. Karataş-Semayük'de küp mezarlar içerisinde Kusura tipinde 14 idol bulunmuştur²²². Karahisar'a oldukça yakın bir coğrafyada yer alan Aphrodisias kazılarında BA 4'e tarihlenen tabakalarda Kusura idollerine ait iki parça ele geçmiştir. Ancak bu parçalar ilk kazı raporlarında "disk" olarak yorumlanmıştır²²³. Isparta-Harmanören (Göndürle Höyük)'de bir küp mezarda da Kusura tipinde idoller bulunmuştur²²⁴. Troia'nın Ilg tabakasında²²⁵ ve Külloba'da Kusura tipinde idoller ele geçmiştir²²⁶.

Karahisar'da bulunan idollerinden farklı formdaki bir idol (Kat.No:4419) (Fig.188) eser olup Troia tipindedir. İlk Troia I tabakasında ortaya çıkan bu idoler tipi gelişimini II. tabakada tamamlamış ve IV. tabakaya

219 Karahisar idollerini konu alan bir çalışma Engin Akdeniz tarafından hazırlanmış olup *Anadolu Araştırmaları XVI*'da basılmak üzere teslim edilmiştir. Buradaki bilgiler tamamen söz konusu çalışmadan alınmıştır (Akdeniz 2002, baskıda).

220 Lamb 1937, 28, 29, 50, Fig. 11:5; 1938 251, 251, 266, Fig.17:1-4.

221 Lloyd-Mellaart 1962, Fig.F. 1:19.

222 Mellink 1964, 277; 1967, 254.

223 Joukowsky 1986a, 215, Cat.No.231.3, Fig. 430.15.

224 Özsait 2000, 373, Res. 7.

225 Blegen ve diğerleri 1950, 252, Pl. 127, Pl.360, Tip3D, 35.221, 35.287.

226 Efe 1999, 170, Resim 9.

kadar görülmeye devam etmiştir²²⁷. Yassı gövde yapısı, her iki taraftan birer çentik yardımıyla belirtilen omuzu (dolayısıyla gövde ikiye ayrılmıştır) başlıca özelliğidir. Gövdenin genel yapısıyla 8'e benzemesi nedeniyle bazı yayınlarda "8 formlu idoller" olarak adlandırılmışlardır. Troia dışında Yortan'da²²⁸, Kütahya-Seyitömer'de²²⁹, Akhisar-Kulaksızlar'da²³⁰, Karataş-Semayük'de²³¹, Harmanören-Göndürle Höyük'de²³², Aphrodisias'da²³³, Miletos'da²³⁴ ve bazı Ege Ada yerleşimlerinde²³⁵ bu tip idoller bulunmuştur.

Karahisar idollerinden (Kat.No:4108, Fig.189) birinin dahil olduğu Ürküt tipi idoller ise Burdur'un güneyinde, Çomaklı yakınlarındaki Ürküt Köyü'nden dolayı bu adı almıştır²³⁶. Baş yuvarlak, boyun ince ve uzun, gövde bazı örneklerde adeta bir baş gibi yuvarlatılmış, bazısında ise kareye yakın, fakat hiçbir zaman köşeli olmayan yuvarlatılmış profillidir. Troia'da bu idoller, II. ve III. tabakada bulunmuştur²³⁷.

II L)-YONTMATAŞ ESERLER: Karahisar'da ele geçen yontmataş buluntular çakmaktaşı ve obsidyen eserlerden oluşmaktadır. Bunlardan her iki grupta da çekirdekler ve dilgi aletler görülmektedir. Çakmaktaşı çekirdekler (Kat.No:3811, 3846, 3867, 3868, 3869, 3870, 3883, 4112, 4113, 4235, 4253, 4254, 4457; Fig.190-202) parlak siyah, kahverengi, koyu krem, kirli beyaz; dilgi aletler ise (Kat.No:4458, 4459, 3814, 3884, 4140, 4111, 4110, 4136, 4137, 4138, 4139; Fig.203-213) koyu krem, kirli beyaz ve kahverengi-bej renklidir. Bunlardan çekirdeklerin ortalama yükseklikleri 3,5-8 cm., genişlikleri ise 3-4 cm. civarındadır. Obsidyen çekirdekleri (Kat.No:3812, 3845, 3865, 3866, 4135, 4255, 4455, 4456; Fig.214-221), kahverengi, siyah; dilgi aletler ise (Kat.No:3847, 3848, 3849, 3886; Fig.222-225) siyah renklidir. Çekirdeklerin ve dilgi aletlerin ortalama yükseklikleri yaklaşık 4 cm., genişlikleri 1-2,5 cm. arasında değişmektedir.

Yontmataş alet yapımında kullanılabilecek çok sayıda taş cinsi vardır²³⁸. Ancak bu taşların kullanımı döneme ve coğrafyaya göre farklılık gösterir. Özellikle Aphrodisias kazı raporlarının verdiği bilgilerden Büyük Menderes Havzası'ndan elde edilebilen taş türlerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Havzada çakmak taşı, kuars, boynuz taşı ve obsidyenden alet yapıldığı saptanmıştır. Bu taşların çıkarıldığı yatakların araştırılmasına

227 Blegen ve diğerleri 1950, 27-28, Fig.127, tip 2D;1951 Pl.147, no.36.265.

228 Kamil 1982, Fig. 84, No.290 ve 291; Ancak Yortan'daki idoller Kazıma çizgili olmalarıyla Karahisar idolünden ayrılmaktadır.

229 Topbaş 1994, 300, Resim 12:3.

230 Dinç 1997, 262, Resim 13.

231 Mellink 1964, Pl.82, Fig. 24, 25; 1967, Pl.77, Fig. 14, 15.

232 Özsait 2000, 373, Res. 7.

233 Joukowsky 1986a, 212.

234 Niemeier-Niemeier 1997, 241, Abb.82.

235 Renfrew 1969, 27vd.

236 Alp 1965, 5, Lev. III.

237 Blegen ve diğerleri 1950, Pl.360; 1951 Pl.48.

238 Yalçınkaya 1989, 11. Yalçınkaya, yontmataş alet yapımında kullanılan taş cinslerini şöyle sıralar: kaya kristali, kalker, kum taşı, kuars, kuarsit, obsidyen, bazalt, andezit, diosit ve çakmak taşı.

yönelik tek çalışma Bordaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Bordaz'ın tespitlerine göre çakmaktaşı yatakları Çubuk Dağı'nın kuzeydoğu burnunda, Antiokheia'nın güneyinde ve Geyre-Tavas çevresinde, kuars yatakları ise Babadağ'da yer almaktadır²³⁹. Ancak, bu araştırmanın Dandalas Vadisi çevresiyle sınırlı kalması sebebiyle havzanın diğer kesimlerindeki belirsizlik devam etmektedir.

Yontmataş alet yapımında en çok tercih edilen taş cinsi çakmak taşıdır. Çakmak taşı, doğada oldukça kolay elde edilebilmesi sebebiyle Paleolitik Çağ'dan itibaren alet yapımında kullanılmıştır. Çine yakınlarında Kızıltaş'da bulunan ve üzerinde ayrıntılı çalışmaların yapılması gereken parçaları dikkate almazsak, havzada ele geçen en eski çakmak taşı eserlerin Aphrodisias'ın Geç Kalkolitik Çağ tabakalarına ait olduğu söylenebilir²⁴⁰. Büyük Menderes Havzası'ndaki yataklardan çıkarılan çakmaktaşı Anadolu'daki diğer örneklerle benzerlik içerisindedir. Bu taşlar genelde gri, kahverengi ya da beyaz renklidir. Ayrıca, çok renkli ve çizgili çakmak taşları da bulunmuştur²⁴¹.

Yontmataş buluntular arasında ikinci grubu oluşturan obsidyen, lav akıntıları sırasında lavların ani soğumasıyla oluşan siyah, gri, yeşil ya da mor renkli volkanik bir cam cinsidir. Ege Havzası'nda Paleolitik Çağ'dan itibaren obsidyenin yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Hiç şüphesiz bunun en büyük nedeni, Melos Adası'ndaki obsidyen yataklarıdır. Franchti Mağarası'nda yapılan kazılar, Melos obsidyeninin M.Ö. 8.000'lerde alet yapımında kullanıldığını ispatlamıştır. Franchti Mağarası'nda bulunan obsidyen parçalarının Melos Adası'ndan ancak deniz yoluyla getirilmiş olması, iki yöre arasındaki erken deniz ticaretini de belgelemektedir²⁴².

Karahisar kazılarında da obsidyen çekirdekler ve dilgi aletler ele geçmiştir: Büyük Menderes Havzası'nda sınırlı sayıda obsidyen alet bulunmuştur. Havzada en yoğun buluntu grubu Aphrodisias'da ele geçmiştir. Aphrodisias'da Geç Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı sonlarına kadar alet olarak nitelendirilebilecek toplam 21 obsidyen parça bulunmuştur²⁴³. Aphrodisias'a en yakın obsidyen yatakları iki yörede yer alır. Bunlardan ilki Ege Denizi'nde Melos, Giali ve Antiparos Adaları, diğeri ise Orta Anadoludur²⁴⁴. Aphrodisias, Orta Anadolu'daki yatakların yaklaşık 575 km. batısında, Giali Adası'nın ise yaklaşık 240 km. doğusundadır. Bu kaynaklardan hangisinin Aphrodisias'a hammadde sağladığı obsidyen analizleri yapılana kadar sorun teşkil etmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına

239 Joukowsky 1986a, 240.

240 Tarafımızdan toplanan bu parçalar Aydın Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Metinde de belirttiğimiz gibi bu parçaların gerçekten yontmataş aletler olup olmadığının anlaşılabilmesi için konunun uzmanları tarafından gerek arazide, gerekse taşlar üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

241 Joukowsky 1986a, 242.

242 Renfrew 1972, 442 vd.; Fig.20.I.

243 Joukowsky 1986a, Tablo 76.

244 Denizli Müzesi elemanları, Babadağ'da obsidyen yataklarının bulunduğunu bildirmişlerdir. Bu bilgiden dolayı kendilerine teşekkür ederiz.

göre Aphrodisias'a obsidyen birtek yerden değil, değişik kaynaklardan getirilmiştir. Bu kaynaklar arasında Melos Adası, Korudağ ve Göllü Dağ bulunmaktadır. İlginç olan nokta Aphrodisias'a en yakın obsidyen kaynağı olan Giali'den hiç obsidyen getirilmemesidir. Hacılar ve Çatalhöyük'ün obsidyen ihtiyacını karşılayan Orta Anadolu'daki Acıgöl'den de Aphrodisias'a ham madde sağlanmamıştır²⁴⁵. Analizlere göre Geç Kalkolitik Çağ I'den III'e kadar Aphrodisias obsidyeni yoğun bir şekilde Melos adasından karşılanmıştır. Melos obsidyeni, Geç Kalkolitik Çağ I ve II'de %50, Geç Kalkolitik Çağ III'de ise neredeyse %100 oranına ulaşır. Geç Kalkolitik Çağ IV'de obsidyen parçasına rastlanmamıştır. Orta Anadolu obsidyeni hiçbir dönemde Aphrodisias'da baskın grup teşkil etmez. Orta Anadolu kaynaklı obsidyen yalnızca Geç Kalkolitik Çağ I, II ve Erken Tunç Çağ I'de görülür.

Kusura'nın her tabakasında obsidyenden yapılmış bıçaklar ele geçmiş olmasına karşın bu aletler üzerine ayrıntılı çalışma yapılmamıştır. Bunlardan B ve C evresine ait örnekler mezarlarda bulunmuştur. Kusura'daki obsidyen bıçaklar Aphrodisias'da bulunanlara oranla daha küçük, hatta minyatür boyuttadır²⁴⁶.

Yukarı Büyük Menderes Havzası'nın aşağı kesimlerinde, deniz kıyısında yer alan Altinkum Plajı çevresinde de obsidyen aletler ele geçmişti²⁴⁷. Gebel tarafından yapılan çalışmalarda, bu aletler arasında en büyük grubu bıçakları oluşturmaktadır²⁴⁸. Diğer buluntu merkezlerinde olduğu gibi Altinkum Plajı'nda bulunan obsidyenin de kaynağı sorun teşkil etmektedir. Ancak Büyük Menderes ile Ege Denizi'nin birleştiği noktada, deniz kıyısında yer alan Altinkum, obsidyen rezervlerine sahip Giali'den yalnızca 76 km. uzaklıktadır. Dolayısıyla Altinkum'a obsidyenin Giali'den deniz yoluyla getirilmiş olması muhtemeldir. Karahisar'da bulunan obsidyen parçaları üzerinde herhangi bir analiz yapılmadığı için kaynağı belli değildir.

III)-MADENİ ESERLER

Karahisar madeni buluntuları arasında tunçtan bir iğne (Kat.No:4425, Fig.226) ve dört bilezik (Kat.No:3881A, 3881B, 4175, 4443; Fig. 227-230) vardır. Top biçimli baş ve uca doğru sivrilen ince-uzun sapa sahiptir. Uzunluğu 8,7 cm., sap kalınlığı 0,1-0,3 cm. arasında değişmektedir. Ele geçen bileziklerden ikisi (Fig.227-228) düzgün halka şeklindedir ve iki uçlarında da kazıma bezeme ile şevron benzeri ve dikey çizgilerden oluşan bezemeleri vardır. Çapları 10'ar cm., kalınlıkları yaklaşık 1 cm.dir. Diğer iki halka bileziğin ise (Fig.229-230) düzgün olmayan uçları, birbiri üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bezemesiz bu iki bilezikten biri (Fig.230) küp mezar buluntusudur. Çapları 4,5-6,5 cm., kalınlıkları ise 0,4 cm.dir. Karahisar bileziklerine tam olarak benzememekle birlikte Aphrodisias

245 Joukowsky 1986a, 282.

246 Lamb 1937, 43, Fig. 20:4, 5.

247 Gebel 1984, Abb.3:1-16, 4:17-27, 5:32-39.

248 Gebel 1984,5 vd.

Pekmeztepe Açma 1'deki bir kadına ait küp mezarda iki gümüş bilezik bulunmuştur²⁴⁹.

IV)-KEMİK ESERLER

Karahisar kazılarında kemikten üretilen eser olarak sadece iki biz ele geçmiştir (Fig. 231, 232). Bunlar küçük bir kemiğin uç kısımlarının sivriltilmesiyle oluşturulmuştur. Yükseklikleri yaklaşık 6-7 cm., genişlikleri ise 1,2-1,4 cm. dir. Eserlerin uç kısımlarındaki orijinal sivrililiğin kullanım nedeniyle kaybolduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Karahisar buluntuları arasında tarihleme açısından en önemli grubu şüphesiz çanak çömlek oluşturmaktadır. Karahisar çanak çömleğinin hamuruna katkı maddesi olarak çeşitli miktarlarda kum, taşçık, kuars, mika ve saman eklenmiştir. Hamura konan kuarsa ait bilinen yataklar Babadağ'da bulunur²⁵⁰. Hamur rengi çeşitli tonlarda kırmızı, kahverengi ve gri arasında değişmektedir. Kapların büyük çoğunluğu orta ve iyi pişmiş eserlerden oluşmakta olup kaplar el yapımı, astarlı ve ağırlıdır. Az sayıdaki örnek çark yapımıdır. Formlar Karahisar'ın yakın çevresindeki yerleşimlerin yanı sıra Batı Anadolu'daki diğer merkezlerle de benzerdir. Kuzeybatı Anadolu'daki prehistorik yerleşimlerden Troia, Kumtepe, Protesilaos, Yortan, Güneybatı'daki yerleşimlerden Iasos, Aphrodisias, Beycesultan, Kusura ve Elmalı, Ege Adaları'ndaki yerleşimlerden ise özellikle Lesbos-Thermi buluntuları Karahisar formlarını hatırlatmaktadır. Çanak çömleğin çağdaş merkezlerle karşılaştırılmasından yola çıkarak Karahisar çanak çömleğinin Erken Tunç Çağı I-II ve III'e ait olduğu, ancak Erken Tunç Çağı II'de yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Pişmiş toprak eserler arasında çanak çömlek dışında ağırşak, sapan taşı, tezgah ağırlığı, figürin ve mühür buluntularına da rastlanmıştır. Bu eserlere de tıpkı çanak çömlekte olduğu gibi çeşitli miktarlarda mika, şist, kumtaşı, çakmak taşı, hatta çakıl taşı parçalarından oluşan katkı maddeleri eklenmiştir. Pişmiş toprak eserlerde hamur rengi kahverengi ve kırmızının tonları ile gri ve sarı, yüzey rengi ise siyah, kahverengi ve kırmızı arasında değişmektedir. Bazı örneklerde yüzeye astar sürüldüğü de olmuştur.

Karahisar taş eserleri, ağırşak, keser, keski, sap delikli balta, ezgi taşları, topuz, bileği taşı, perdah aleti, sapan taşı ve idol gibi eserlerden oluşmaktadır. Taş eserlerde en çok kullanılan taş cinsi serpantindir. Karahisar'ın hemen yakınında yer alan Aphrodisias'da da serpantin, Karahisar'daki kadar olmasa da yoğun kullanılmıştır. Aphrodisias'da bütün prehistorik taş eserler arasında serpantinden yapılanlar %30 oranındadır²⁵¹. Karahisar'da ise bu oran % 90'dan fazladır. Hem

249 Joukowsky 1986a, 289; 1986b, 374.15, 374.16.

250 Joukowsky 1986a, 240.

251 Joukowsky 1986a, 29, 200, 228, 229, 230, 231, 232. Aphrodisias'da taş eserlerin oranı şöyledir. Serpantin %30, şist %24, mermer %30. Baltaların %96'sı serpantin, çekiçlerin %49'u serpantin, %42'si mermer, bileği taşlarının çoğunluğu mika-şistdir. Keserlerde ise Karahisar buluntularının tersine bir birlik yoktur. Aphrodisias keserlerinde corundum ve ne olduğu tam olarak anlaşılamayan bir taş cinsi kullanılmıştır.

Aphrodisias'da hem de Karahisar'da serpantin'in bu denli yoğun kullanılmış olması çevrede bir serpantin yatağının varlığını akla getirmektedir. Karahisar'da kullanılan serpantin'in Aphrodisias'dan daha fazla olduğundan yola çıkarak bu yatakların Karahisar'a yakın bir konumda yer alması düşünülebilir. Bir başka taş cinsi olan kireçtaşı ise az olmakla birlikte alet yapımında kullanılmıştır. Geyre Ovası'nın çok yakınındaki Bozdağ'da büyük miktarda kireçtaşı rezervleri bilinmektedir²⁵².

Karahisar buluntuları arasında bir başka grubu yontmataş eserler oluşturmaktadır. Bunlar çakmaktaşı çekirdekler, çakmaktaşı dilgi aletler, obsidyen çekirdekler ve obsidyen dilgi aletlerdir. Yöredeki çakmaktaşı kaynaklarına ilişkin araştırmalar Bordaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Dandalas Vadisi'nde Bordaz'ın yaptığı araştırmalarda Antiocheia yakınındaki Çakmakçı-çevizi, Kaşıkçı Mezarlığı ve Kırık'ta çakmaktaşı yataklarına rastlanmıştır. Tavas Ovası'nda modern dönemlerde kullanılan çok sayıda çakmaktaşı döven taşları bulunması üzerine Bordaz tarafından Tavas çevresinde de araştırma yapılmış ancak bu taşların 100 km.'den daha uzaktaki Salda çevresinden gelen döven satıcıları tarafından buraya getirildiği anlaşılmıştır²⁵³. Karahisar obsidyen aletlerinin hammaddesi obsidyenin kaynağı belli değildir.

Karahisar buluntuları arasında küçük bir grubu metal ve kemik eserler oluşturmaktadır. Ele geçen iki tunç bilezik kalitesiyle dikkat çeker. Bilindiği gibi Büyük Menderes Havzası ve yakın çevresindeki topraklar Batı Anadolu'nun en erken metal eser gruplarının ele geçtiği yörelerdendir. Bu eserler Beycesultan'ın XXXIV. tabakasında bir çömlek içerisine konulan buluntularla²⁵⁴ Pekmeztepe buluntularından oluşmaktadır²⁵⁵. Ayrıca havzaya yakın bir coğrafyada yer alan Kuruçay'ın 6A tabakasında son yıllarda sürdürülen kazılarda oldukça erken metal örneklerden biri ele geçmiştir²⁵⁶. Batı Anadolu'daki en erken metal eser gruplarından birisini oluşturan bu eserlerin tıpkı Karahisar'dakiler kadar kaliteli olmamakla birlikte Büyük Menderes Havzası'nda ya da yakın çevresinde bulunması hiç şüphesiz havzanın kültürel yapısından ve zengin maden rezervinden kaynaklanmaktadır. Karahisar metal buluntularının tümü tunç eserlerden oluşmaktadır. Bu tunç eserlerdeki bakır ve kalayın kaynağına yönelik henüz araştırma yapılmamıştır. Ancak M.T.A. verilerine göre Güneybatı Anadolu'da çok sayıda bakır madeni bilinmesine karşın bunlardan Karahisar'a en yakını Tavas yakınlarındaki Kızılcaölük'deki bakır yataklarıdır²⁵⁷.

Sonuç olarak Karahisar Höyüğü buluntularını genel olarak tarihlemek gerekirse eserlerin Erken Tunç Çağı I, II, III ancak yoğunlukla II Dönemi Batı Anadolu kültürünün özelliklerini yansıttığı söylenilebilir. Buluntular İçbatı

252 Joukowsky 1986a, 34.

253 Joukowsky 1986a, 240.

254 Lloyd-Mellaart 1962, 280-283, Pl.11, Fig.F.8.

255 Aphrodisias Pekmeztepe Açma 2, tabaka VIIIA, tabaka VIID, VIIC, VIIB, VII'de Joukowsky 1986a, 288, Fig.274; 1986b, 379.36, 385.49, 394.27, 400.21, 400.22, 400.15.

256 Duru 2000, 58.

257 Budanur 1977, 52.

Anadolu'nun olduğu kadar kıyı Ege etkili bir kùltürün varlığını da belgelemektedir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Akdeniz 2001 Akdeniz, E., "Pisidya Türünde Bir Depas Amphikypellon", OLBA IV, 19 vd.
- Akdeniz 2002 Akdeniz, E., "Erken Tunç Çağı'na Ait Bir Grup İdol", Anadolu Araştırmaları XVI, (baskıda).
- Alp 1965 Alp, S., "Güney-Batı Anadolu'da Erken Bronz Çağına ait Mermer İdol'ler", Belleten XXIX/113, 3 vd.
- Bernabo-Brea 1964 Bernabo-Brea, L., Poliochni I, Citta Prehistorica nell'isola di Lemnos. Roma.
- Bernabo-Brea 1976 Bernabo-Brea, L., Poliochni II. Citta Preistorica nell'isola di Lemnos, Roma.
- Blegen ve diğerleri 1950 Blegen, C.-Caskey, J.L.-Rawson, M.-Sperling, J., Troy Vol. I, General Introduction, The First and Second Settlements, Princeton.
- Blegen ve diğerleri 1951 Blegen, C. -Rawson, M.-Sperling, J., Troy, Vol. II, The Third, Fourth and Fifth Settlements, Princeton.
- Bossert 1942 Bossert, Altaanatolien: Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen bis zum völligen Aufgehen in der griechischen Kultur, Berlin.
- Budanur 1977 Budanur, G., MTA Enstitüsünce Bilinen Türkiye Yeraltı Kaynakları Envanteri, Ankara.
- Buis-Venema 1985 Jansen Buis, D.-Venema, P., "A Small Collection of Anatolian Stone and Terracotta Figurines of the Early Bronze Age in Amsterdam", Anatolica XII, 29 vd.
- Bülten 1985 "Tavas-Karahisar Höyüğü 1985 Kurtarma Kazısı", Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Bülteni 8, 29 vd.
- Demangel 1926 Demangel, Le Tumulus dit de Protesilas, Paris.
- Dinç 1997 Dinç, R., "Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Ankara, 262 vd.

- Duru 2000 Duru, R., "Burdur Bölgesi Araştırmaları ve Kuruçay Höyüğü Kazıları", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed.Oktay Belli), Ankara, 54 vd.
- Efe 1999 Efe, T., "Küllüoba 1997 Yılı Kazısı", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 165 vd.
- Efe 2000 Efe, T., "Seyitgazi/Küllüoba Kazısı, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed.Oktay Belli), Ankara, 118 vd.
- Emre 1978 Emre, K., Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı, Ankara.
- French 1967 French, D.H., "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia I, The İznik Area", AS XVII, 49 vd.
- French 1968 French, D.H., Anatolia and the Aegean in the Third Millenium B.C.,(Basılmamış Doktora Tezi), Cambridge.
- French 1969 French, D.H., "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II, The Balıkesir-Akhisar-Manisa Areas", AS XXIX, 41vd.
- Gebel 1984 Gebel, H.G., "Notiz zur Obsidianindustrie von Altinkum Plajı bei Didyma", IstMitt 34, 5 vd.
- Goldmann 1956 Goldmann, H., Excavations at Gözlı Kule-Tarsus, Vol II. From Neolithic through the Bronze Age, Princeton.
- Gürkan-Seeher 1991 Gürkan, G.-Seeher, J., "Die Frühbronzezeitliche Nekropole von Küçükhöyük bei Bozhüyük", IstMitt 41, 39 vd.
- Hüryılmaz 1996 Hüryılmaz, H., "Uşak Arkeoloji Müzesinden Bir Grup "Depas Amphikypellon", İ.Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı (Ed.H.Erkanal-A.Erkanal ve diğerleri), İstanbul, 177 vd.
- Jansen Buis-Venema 1985 Jansen Buis, D-Venema, P., "A Small Collection of Anatolian Stone and Terracotta Figurines of the Early Bronze Age in Amsterdam" Anatolica XII, 29 vd.

- Joukowsky 1985 Joukowsky, M., "Change finds of the Anatolian Early Bronze Age in the Aphrodisias Museum", *De L'Indus Aux Balkans*, (Ed. J.L. Huot-M.Yon-Y. Calvet), Paris, 147 vd.
- Joukowsky 1986 a Joukowsky, M., *Prehistoric Aphrodisias I, An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve.
- Joukowsky 1986 b Joukowsky, M., *Prehistoric Aphrodisias, II, An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve.
- Kamil 1982 Kamil, T., *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia BAR International Series 145*, Oxford
- Körte 1899 Körte, A., "Kleinasiatische Studien IV: Ein altphygischer Tumulus bei Bos-öyük", *AM* 24, 1 vd.
- Lamb 1936 Lamb, W., *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge.
- Lamb 1937 Lamb, W., "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar", *Archaeologia* 86, 1 vd.
- Lamb 1938 Lamb, W., "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar", *Archaeologia* 87, 217 vd.
- Leurquin 1986 Leurquin, J.L., "Prospection de la Vallee du Dandalas Campagne de Fouilles-1982", *Prehistoric Aphrodisias I, An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve, 725 vd.
- Levi 1984 Levi, D., *La Cultura Preistorica di Iasos in Caria*, Roma.
- Lloyd 1958 Lloyd, S., "Mound Surveys", *Antiquity* 28 (1954), 217 vd.
- Lloyd 1959 Lloyd, S., "Excavations at Beycesultan, 1958", *AS* 9, 35 vd.

- Lloyd-Mellaart 1962 Lloyd, S.-Mellaart, J., Beycesultan I, The Chalcolithic and the Early Bronze Age Levels, Londra.
- Macquenn 1986 Macquenn, J.G., The Hittites, Londra.
- Manning 1995 Manning, S.W., The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age, Sheffield.
- Marchese 1976 Marchese, R.T., "Report on the West Acropolis Excavations at Aphrodisias:1971-1973", AJA 80/4, 39vd.
- Mellaart 1954 Mellaart, J., "Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey", AS 4, 175 vd.
- Mellaart-Murray 1995 Mellaart, J.-Murray, A., Beycesultan, Vol. III, Part II: Late Bronze Age And Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects, Oxford.
- Mellink 1964 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1963", AJA 68/3, 2 vd.
- Mellink 1965a Mellink, M., "Anatolian Chronology", Chronologies in the Old World Archaeology, (Ed. R.W. Ehrich), Chicago, 101vd
- Mellink 1965b Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1964", AJA 69, 243 vd.
- Mellink 1966 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1965", AJA 70, 245 vd.
- Mellink 1967 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1966", AJA 71, 251 vd.
- Mellink 1968a Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1967", AJA 72, 243 vd.
- Mellink 1968b Mellink, M., "Archaeology in Asia Minor", AJA 72, 125 vd.
- Mellink 1969 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia", AJA 73, 319 vd.

- Mellink 1970 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia, 1968", AJA 74, 245 vd.
- Mellink 1971 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük in Lycia", AJA 75, 245 vd.
- Mellink 1974 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük and Elmalı in Lycia", AJA 78, 351 vd.
- Mellink 1975 Mellink, M., "Excavations at Karataş Semayük and Elmalı in Lycia", AJA 79, 349 vd.
- Mellink 1976 Mellink, M., "Excavations in the Elmalı Area, Lycia, 1975", AJA 80, 377 vd.
- Niemeier-Niemeier 1997 Niemeier, B.-Niemeier, W.D., "Milet: Zielsetzung und Grabungen auf dem Stadionhügel und am Athena Tempel", AA 1997 Heft 2, 184 vd.
- Orthmann 1963 Orthmann, W., Untersuchungen auf der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien, Berlin (İstanbuler Forschungen Band 24)
- Orthmann 1966 Orthmann, W., Keramik der Yortankultur in den Berliner Museen, IstMitt 16, 1 vd.
- Öktü 1973 Öktü, A., Die Intermediate-Keramik in Kleinasien, Münih.
- Özkan 1999 Özkan, T., İzmir Arkeoloji Müzesi Seramik Kataloğu, İzmir.
- Özgüç 1986 Özgüç, T., Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar, Ankara.
- Özgüç 1988 Özgüç, T., İnandiktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi, Ankara.
- Özgüç 1999 Özgüç, T., Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetler, Ankara.
- Özsait 2000 Özsait, M., "1998 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Kazısı", XXI. KST I, Ankara, 371 vd.
- Podzuweit 1979 Podzuweit, C., Trojanische Gefassformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Agais und angrenzenden Gebieten, Mainz.

- Renfrew 1969 Renfrew, C., "The Chronology and Classification of the Early Cycladic Figurines", AJA 73, 1 vd.
- Renfrew 1972 Renfrew, C., The Emergence of Civilization, The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C., Londra.
- Schachner-Schachner 1996 Schachner. Ş.-Schachner, A., "Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki "Depas Amphikypellon" ve "Tankart" Tipli Kaplar ve Düşündürdükleri", İ.Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı, (Ed.H.Erkanal-A.Erkanal ve diğerleri), İstanbul, 307 vd.
- Schliemann 1881 Schliemann, H., Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und Besonders auf der Baustelle von Troja, Leipzig.
- Seeher 2000 Seeher, J., Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihüyük-Sarıket, Istanbuler Forschungen Band 44, Tübingen.
- Spanos 1972 Spanos, P.Z., Untersuchung über den bei Homer "depas amphikypellon" genannten Gefäßtypus, (İstMitt Beiheft 6), Tübingen.
- Sperling 1976 Sperling, J., "Kum Tepe in the Troad. Trial Excavation, 1934", Hesperia 45, 305 vd.
- Topbaş 1994 Topbaş, H., "Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı", IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 300
- Vogelsang-Eastwood 1990 Vogelsang-Eastwood, G.M., "Crescent Loomeights?", Oriens Antiquus 29, 97 vd.
- Yalçınkaya 1989 Yalçınkaya, I., Karain Mağarası, Ankara,

THE IMPACT OF GALATIANS IN ASIA MINOR (Lev. 35)

*Murat Arslan

ÖZET

Bu makalenin amacı, Galatların Hellenistik Çağ Küçük Asya'sında oynadıkları tarihi rolün ortaya konulması ve konuya ilişkin antik kaynaklarla modern literatürde bulunan karmaşık bilgilerin sistemleştirilerek anlaşılır bir hale getirilebilmesidir. Çalışma zaman bakımından, Galatların İÖ. 280 yılında Hellas'ı istilasıyla İÖ. 25 yılında Roma Galatia Eyaleti'nin kuruluşu arasında geçen süreyle sınırlanmıştır. Bu zamansal sınırlamanın nedeni ise, İÖ. 25 yılında Galatia Bölgesi'nin ve Galatların siyasi bağımsızlığının son bulması ve bundan sonra bölgeye ve kavme ilişkin gelişmelerin Roma eyaletler tarihi çerçevesinde incelenmesi zorunluluğudur. Mekan açısından ise, Galatların Küçük Asya'daki işleri ağırlıklı olmakla birlikte, konuyla ilgili genel bir perspektif sunulurken, Galat tarih ve kültürünün temel noktalarının kavranmasını sağlayabilmek için herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Böylelikle okuyucuya Anadolu Tarihi'nde önemli bir fonksiyona sahip olan Galat kavimleri hakkında genel bir bakış açısı sunulmaya ve Galatlar hakkında şimdiye kadar bilinenler -antik kaynaklar, epigrafik, arkeolojik, nümismatik ve modern literatür bilgileri ışığında sistematik olarak bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

When Saint Paul of Tarsus wrote his well-known Epistles to the Galatians in ca. 55 AD¹, he was addressing a Christian community in central Anatolia consisting of a people who had assimilated thoroughly with Greek and Roman cultural traditions and who had accepted the new religion of Christianity from very early on.

A different picture had emerged of the Galatians as they arrived into Anatolia some 300 years earlier, spreading terror as these fearless tribal warriors from the North made their violent way through the land, either as mercenaries for alternate kingdoms or on their own account. The name "Galatian" is a rather late designation for these tribesmen, who among themselves and by the Greeks, who initially came into contact with them through their colonies in France, were called Celts². The Romans called them Galli or Gauls³. Only when tribes of these people had entered Anatolia through Greece and Thrace, were they given the name Galatians⁴.

The Celts originated in southern Germany from where they began, in the 2nd millennium BC, to expand southwards, into France and Austria⁵. They were known as fierce warriors⁶. Plato⁷ describes them as a hard-drinking and war-like people, and Aristotle⁸ tells us that they feared "neither earthquakes nor the wave of the sea", describing one incident where the Celts had in fact been known to take arms against the sea. Once when questioned by Alexander

* Araş. Gör. Murat Arslan, Akdeniz Ün. Fen-Edebiyat Fak. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bl. Antalya/
TÜRKİYE.

1 New Testament, "Galatian Letters 1-6".

2 Paus. i. 4. 1; Caes. Gall. i. 7. 1.; App. Hisp. 1; Hann. 4.

3 Caes. Gall. i. 1.

4 Paus. i. 4. 1.

5 Pytheas of Massalia Fr 11a; Hatt 1970, 128; Rankin 1987, 9; Lequenne 1991², 1.

6 Aristot. EN 1336 a; iii. 5 b. 28; pol. vii. 2. 5, 1324 b 12; vii. 17. 2, 1336 a 18; On Astonishing Narrations 837 a; Polyb. ii. 22; Liv. xxviii. 17; see also FGrH 40 (= Theopompos); 70. 30; 131. 2 (= Ephoros).

7 Plat. leg. i. 637 d; see also Polyb. ii. 19; Diod. xxiii. 21.

8 Aristot. EN 1115b 28 ff; see also Rankin 1995, 23-24.

the Great on what they feared the most they answered that they feared nothing except that the sky might fall on their heads⁹.

The first written source we have on the Celts is Greek; the ancient geographer Hecataeus of Miletus, writing in the late 6th century BC, tells us that the Celts lived in southern France, in the area of Massalia (modern Marseilles), a Phocian colony close to the Celtic border¹⁰. The Celts appear as mercenaries in the Greek world from the 4th century BC onwards¹¹. In the third century BC the Celtic migration through Europe hit Anatolia¹².

Third century BC Anatolia consisted of a number of Hellenistic kingdoms in internal conflict. The untimely death of Alexander the Great saw the division of his empire by his generals, the *Diadokhoi*, Asia Minor being divided into several smaller parts that soon began fighting one another¹³, thus facilitating easy entry to the area for the Galatian warrior tribes. The historically recorded Celtic migration into Anatolia in 278/277 BC was undertaken by several tribes, the Tolistobogii, Tectosages and Trocmi, that had at first entered Macedonia¹⁴. From there they went through Greece¹⁵ where they sacked Delphi¹⁶. Thereafter they established themselves at the Hellespont¹⁷ and near Byzantium, where one of the Galatian tribes under the command of Kommontarios founded the kingdom of Tylis¹⁸ (Fig. 1).

The Galatians took advantage of the unstable relations within and among the Anatolian kingdoms, joining sides with some and levying tribute from others¹⁹. Some kings sought the assistance of the Galatians in settling their disputes. Nicomedes I of Bithynia invited the Galatians to fight by his side against his brother Zipoetes, who was trying to take over power in Bithynia. The sources of Thrace and the Hellespont did not suffice for the Galatians who accepted the invitation of Nicomedes I and went into Asia Minor where great opportunities were opened for plunder and settlement. They ensured the domination of Nicomedes I in Bithynia by assisting in beating his rebellious

9 FGrH 138. 2 (= Ptolemaios); Diod. xvii. 113. 2; Strab. vii. 3. 8; Arr. anab. i. 4. 6-8.

10 FGrH 54-56 (= Hekataios); 70, 131 (= Ephoros); Timaios Ivi; Avien. ora iv. 100-134; Rankin 1995, 23; Strobel 1996, 129.

11 Xen. Hell. vii. 1. 20-31; Diod. xv. 70; for modern sources see SZABO 1991b, 333; Mitchell 1993, 13; Rankin 1995, 23; Ritchie 1995, 55.

12 Arslan 2000a, 39 ff n. 101 ff.

13 Diod. xviii. 3; Plut. Eum. 3-4; Curt. x. 10. 1-4; App. Syr. 52; Iust. xiii. 4. 6; FGrH 100. 8 (= Dexippus); 156. 5-8 (= Arrianos) see also Özsait 1985, 3; Heinen 1989, 422; Arslan 2000a, 31 ff.

14 Paus. x. 19. 7; Iust. xxiv. 4-5; see also Tarn 1947⁵, 12; Rankin 1987, 88; Mansuelli 1991, 9; Strobel 1994, 2.

15 Paus. x. 19 ff; see also Arslan 2000a, 40 ff.

16 Diod. xxii. 9; Liv. xxxviii. 48. 2; Paus. i. 3-4; x. 19-23; Dio Cass. xxvii. 90; Iust. xxiv. 5 ff; see also Walbank 1967, II 51

17 Polyb. iv. 46. 2; Liv. xxxviii. 16. 1-4; Diod. xxii. 4-9; Paus. x. 19. 7; Dio Cass. xix. 63 = Zonaras ix. 20; Iust. xxiv. 1-6; xxv. 1. 2-3.

18 Polyb. iv. 46. 1-2; viii. 22; Iust. xxv.; see also Hansen 1971², 28 n. 13; Mansuelli 1991, 9; Mitchell 1993, 14 n. 12.

19 Polyb. iv. 45-46; viii. 22; Iust. xxv.

brother Zipoetes and end the latter's passion for the throne²⁰. The Galatians then helped Mithridates I of Pontus to rescue the region of Paphlagonia from Ptolemy I of Egypt. After they reinforced Mithridates' dominance in Paphlagonia by defeating the Ptolemaic army, Mithridates I and Nicomedes I allowed the Galatians to settle in Phrygia²¹, the central Anatolian territory between the Halys (Kızılırmak) River in the east and the Sangarius (Sakarya) River in the west, which was hereafter called Galatia (that is, the land of the Gauls, Gallior Celts) or sometimes Gallo-Graikia²². Within a few years the Galatians had formed settlements in the area.

Galatia was in the central plateau of Asia Minor; a country of few trees, barren hills, small and fertile plains during the rainy seasons, cold during winters and hot during summers²³. The Galatian barbaric pastoral civilisation was spread widely on the land in and around Galatia, well suited as it is to raise sheep, goats and cattle²⁴. Despising agriculture and earning their life by stockbreeding and serving as mercenaries²⁵, the Galatians occupied several important Anatolian cities such as Pessinus (Ballıhisar), Gordium (Polatlı), Ancyra (Ankara) and Tavium (modern Büyük Nefes Köyü). Having a dislike for civic life and trade and due to the incessant fights with the Hellenistic kingdoms, they chose to dwell in their traditional hill-forts that they constructed on high mountains such as Gorbeus (Beynam Köyü), Blucium (Karalar Köyü) and Peium (Tabanlıoğlu Kalesi). The Trocmi settled in the area around Tavium, and the Tolistobogii settled in the mountainous Bithynia and Phrygia Epictetus. The Tectosages chose Ancyra as their chief settlement, but also settled in Gordium and Pessinus²⁶. Later, when the Romans attacked the Galatians after the defeat of Antiochus III of Syria in 190 BC, the Galatians retreated to the summits of the mountains Olympus and Magaba, fleeing the fortified cities of Gordium and Ancyra. Thanks to the great strategic importance of the area they had settled in, during the Hellenistic period these independent tribes turned into a source of trouble for the kingdoms, cities and countryside of Asia Minor (Fig. 2).

20 FGrH 434. 2 (= Memnon); Iust. xxv-xxvi; Strab. xii. 5. 1-3 c. 567; Liv. xxxviii. 16. 1-15; Paus. i. 4. 5; x. 23. 14; see also Beloch 1893, 538; Ramsay 1899, 45; Staehelin 1907², 4 ff; Brandis 1910, 535; Tarn 1928, 104; Launey 1944, 36; Magie 1950, 730 n. 10; Hansen 1971², 29; Ellis 1990, 93 ff; Strobel 1994, 73; 1996, 115; 237.

21 Steph. Byz. "Ankyra = FGrH 740. 14"; Ethnika xv. 9; Iust. xxv. 2; see also Meyer 1879, 43 ff; Hansen 1971², 31 n. 24. See also Strab. xii. 5. 1 c. 567; Paus. i. 4. 5; Dio Cass. xix. 63 = Zonaras ix. 20; Claud. Carm. xx. 240; Arslan 2000a, 56 ff.

22 Caes. Bell. Alex. 67 ve 78; civ. iii. 4; Diod. v. 32; Liv. xxxviii. 18. 5; Strab. xii. 5. 1 c. 567; Vell. ii. 39. 2; App. Mithr. 114; Iust. xxv. 2; Amm. Marc. xxii. 9. 5.

23 Cic. Flacc. xxv. 51; see also Jones 1971², 112; Arslan 2000a, 61 ff.

24 Polyb. ii. 17; Caes. Gall. vi. 22; Strab. xii. 6. 1 c. 568; Plin. nat. xxix. 33.

25 Polyb. iv. 65. 10; Diod. xxii. 5; Paus. i. 7; Polyain. Strat. iv. 6. 17; see also Launey 1949, 491; Mitchell 1993, 15 n. 24.

26 FGrH 535-536 (= Memnon); Strab. xii. 4. 10 c. 566; xii. 5. 1-2 c. 566-567; Liv. xxxviii. 16. 11-15; Plin. nat. v. 42. 146; see also Staehelin 1907², 42 n. 3; Calder 1957⁴, 376; Jones 1971², 110 ff; Hansen 1971², 29; Sherk 1980, 956; Lequenne 1991², 55. Arslan 2000a, 165 n. 637-639; 241.

During the second half of the third century Bithynia and Pontus were both threatened by the Seleucid kingdom. Phrygia was politically weak and would easily surrender to the Seleucid forces if they attacked, so the settling of the fierce Galatians in this area both created a buffer zone against the Seleucids and also kept the Galatians at a safe distance from Bithynia and Pontus. At this time the kings of Asia Minor had realised that the Galatians were valuable as short-time allies and mercenaries and worth paying tribute or bribes to, but dangerous if let into one's own territory. Once they had settled in one region, they tended to conquer and sack the surroundings²⁷.

The state of turmoil that pervaded in most of the Hellenistic kingdoms and the migration of the Galatian tribes to this region, triggered the crash of the political equilibrium in Hellenistic Asia Minor. The Galatians settling in the region formerly inhabited by the Phrygians opened up a new era. They looted every region they passed, constructing an image of a population to whom money was of the greatest value and who lived from plundering and levying blackmail from local rulers in order not to plunder the surrounding cities²⁸. In response to the confrontations with the local kingdoms the Galatians attacked wealthy settlements or sanctuaries²⁹ and looted the cities as well as the countryside³⁰. The Galatians who found their way into the ancient records due to their extraordinary way of living, left behind a mark that would prevail for evermore in the history of Asia Minor³¹.

Despite the bad reputation of the Galatians the kingdoms of Asia Minor continued to seek their military assistance, as had Nicomedes I initially done. We infer from the ancient historians that Galatians fought as mercenaries in Antiochus Hierax' army in a major battle against his brother, the successor of Antiochus II, Seleucus II of Syria, in 240/239 BC. They put to the sword a considerable part of the Seleucid army in the vicinity of Ancyra and even Seleucus himself barely survived the massacre. Consequently, thanks to the Galatians the main part of Asia Minor came under the control of Antiochus Hierax³².

In 218 BC Attalus I of Pergamum summoned the Aigosages, a tribe of Celtic origin, from Thrace to fight on his side with the aim of taking back the

27 Iust. xxv; FGrH 434 11; IV 312; Tarn 1947, 12; Magie 1950, 309 n. 30; 1087 n. 37; Moraux 1957, 68 ff; Jones 1971², 110 ff n. 1; Szabo 1991a; 304; Hind 1994, 131; see also Arslan 2000a, 56 ff; 60.

28 Iust. xxiv. 4. 7; xxiv. 5. 1; Liv. xxxviii. 16. 3-4; 16. 13-14; OGIS 223 = Welles 1934, 78 ff no 15; SIG3 I 410; see also Beloch 1893, 343; Cardinalli 1906, 223 n. 2; Staehelin 1907², 41; Magie 1950, 731 n. 12; 828 n. 23; 929 n. 14; Hansen 1971², 30; Jones 1971², 113 ff n. 2.

29 Diod. xxii. 9; Paus. i. 3-4; x. 19-23; Dio Cass. xxvii. 90; Iust. xxiv. 6. 4; xxiv. 5 ff; IvDidy 426 I 7; 428 II 8 ff.

30 Diod. xxii. 4; 5. 2; Plut. mor. iv. 309; Paus. i. 4. 5; x. 22. 2-4; Iust. xxiv. 5. 1; 6. 1-2; Parthen. 8; see also Anth. Pal. vii. 492; see also PIR (2) I 170, A 880; SIG3 226 I 107; Staehelin 1907², 8 ff; Magie 1950, 730 n. 11; Ellis 1990, 94; Mitchell 1974, 4 ff; 1993, 17 n. 46 ff; Arslan 2000a, 67 ff.

31 Liv. xxxviii. 16. 1; see also Mitchell 1974, 1 ff.

32 Plut. mor. iv. 307; vi. 489 a-b; Polyain. Strat. iv.-x. 6; Ath. Deip. xiii. c. 593 e (= Phylarkhos); Iust. xxvii. 2; xli. 4. 7; Eus. chron. i. 251; see also Staehelin 1907², 17 ff; Rankin 1987, 193; Heinen 1989, 429; Mitchell 1993, 20.

territories that he had lost in battle against the general of Seleucus III, Achaeus³³. Also with the help of this tribe, Attalus I regained Ionian towns to the south of Ephesus, and the settlements that had formerly been taken by Achaeus in the region of Aiolis. After this success he rewarded the Aigosages with land around the Hellespont³⁴.

Even Rome used the Galatians for their purposes. As the Pergamum kingdom had recently grown extremely powerful, Rome periodically encouraged the Galatians to sack this kingdom in order to be able to apply the *status quo* policy it had been following in Asia Minor³⁵. During the last quarter of the second century and the beginning of the first century BC the Galatians supported Mithridates VI of Pontus in conquering Greece and Asia Minor³⁶. However, after the massacre carried out by Mithridates on the Galatian *tetrarkhes* in 86/85 BC³⁷, the Galatians changed side and played an important part in the victory of Rome against the Pontus King during the Roman-Mithridatic Wars³⁸. Finally, they prevented the Parthian attacks on Asia Minor, Galatia acting as a buffer zone between the Parthians and the Romans³⁹. The Galatians, therefore, became the most influential ally of the Romans, consistent with the Roman policy in Asia Minor in the first century BC.

According to the ancient historians, the fierceness and unique physical power of the Galatians were widely known and the chief motive behind their deeds from early times onwards appears to have been the ambition to conquer, sack and humiliate⁴⁰. They are described as being tall, with long red hair, often painting their hair and faces with lime, and going to battle half-naked⁴¹, carrying only enormous shields⁴² and long swords⁴³. They fought by throwing every stone within their reach and they were unorganised,

33 Polyb. iv. 46. 4; v. 72-78. 4-5; see also Holleaux 1938/42, II 17; Magie 1950, 10 v.d.; Will 1979/822, II 39.

34 Polyb. v. 78. 5-6; v. 111; see also Staehelin 1907², 36; Robert 1937, 185; 233; 1938, 210; Holleaux 1938/42, II 17; Hansen 1971², 43; Mitchell 1974, 15 ff n. 77 ff; 1993, 22; Ellis 1990, 98 ff; Arslan 2000a, 85 ff.

35 Sherwin-White 1977, 63 ff; Arslan 2000a, 128 ff.

36 Memnon 31. 4; Cic. imp. Cn. Pomp. 7; Flacc. xxv. 60; Liv. perioch. 78; Vell. ii. 18. 1-2; Val. Max. ix. 2; Flor. epit. i. 40. 6; Plut. Sull. 24. 4; App. Mithr. 22-23; Dio Cass. xxx-xxxv. 109. 8-9; Eutr. iii. 76. 3; v. 5. 2; Oros. hist. vi. 2. 2. See also in details Cic. imp. Cn. Pomp. 11; Plin. nat. xxxiii. 48; App. Mithr. 20-21; 112; Diod. xxxvii. 27. 2; Val. Max. ix. 13. 1; Reinach 1890, 126 n. 6; Mommsen 1930³, III 277 ff; Magie 1950, 214 ff; 1103 n. 36; Brunt 1971, 224 ff; Mitchell 1993, 30.

37 Plut. mor. iii. 23. 258-259 a-d; App. Mithr. 46; 58; see also Ramsay 1899, 69; Mommsen 1930³, III 289; Tarn 1947⁵, 40; 150; Magie 1950, 223.

38 Cic. Phil. ii. 33-34; xi. 33; Deiot. 26; 37; Memnon 44; Plut. Luc. 28. 2; App. Mithr. 41; Syr. 50; see also Liv. perioch. 94; App. Mithr. 75; 78; Oros. hist. vi. 2. 18; Plut. Luc. 14. 1.

39 Cic. Att. v. 18. 2; 20. 9; vi. 1. 14; Att. xiv.; ad fam. x. 1-2; xv. 1. 6; 2. 2; 4. 5; Deiot. 27-28.

40 Diod. v. 32; Liv. xxxviii. 16. 13; 17. 1; see also Jullian 1920, 333 ff.

41 Liv. xxii. 46; xxxviii. 17-21; 21. 4-14; Paus. x. 21. 2-3; see also Diod. v. 27-30; Liv. xxxviii. 17. 3; Paus. x. 20. 7-8; Pollitt 1986, 86 ff; Andrae 1991, 60 fig. 1; 61 ff; Arslan 2000a, 203 ff.

42 Paus. x. 20. 8. See also in details Diod. v. 30. 2; Liv. xxxviii. 17. 3; 21. 4; 13; Launey 1944, 217 ff; Pollitt 1986, 86 ff; Andrae 1991, 61 ff; Dobesch 1991, 36 ff fig. 1; Rapin 1991, 323 ff; Szabo 1991b, 335; Mitchell 1993, 16 n. 39; 45 n. 38; Ritchie 1995, 48 ff.

43 Polyb. ii. 33; iii. 22. 4; 114; Diod. v. 30. 3; App. Gall. 8; Dion. Hal. ant. xiv. 10.

individually fighting soldiers⁴⁴. Moreover, fighting bravely and relentlessly with their gigantic bodies, outlandish appearance and unusual weapons, they caused demoralisation and disorganisation in the Hellenistic kingdoms⁴⁵. They attacked the Hellenistic armies with terrible shouts in battle, shaking their long swords and tossing their hair, causing the Greek soldiers to run away in a panic and leaving the battle line⁴⁶. In this way the Galatians defeated the Hellenistic armies and killed even their kings. The Macedonian king Ptolemy Keraunos was the first king who lost his life when a Macedonian army during an attempt to invade Hellas in 277 BC clashed with the Galatians. The head of Ptolemy Keraunos was displayed to the Macedonian army, placed on top of a spear. At the sight of the king's severed head the Macedonian troops, already faced with a great number of casualties, stopped fighting and began withdrawing, only then to be finally destroyed by the Galatians⁴⁷. Also Antiochus I of Syria met his death by Galatian hand when his army was defeated and he himself was slain by a Galatian warrior named Kentoarates at Ephesus⁴⁸.

The Galatians were always recruited as mercenaries by Hellenistic kings due to their well-known courage and fighting experience, which had been appreciated by virtually every population in the region. They were so good that no king fought without Galatians on his side⁴⁹. According to Iustinus⁵⁰, *such was the terror of the Galatian name, and so sure of the success of their arms that the Hellenistic kings thought they could not protect their power nor recover it, if lost, without the support of the Galatian valour*. The Galatians, however, only became members of alliances or recruited by kingdoms as mercenaries to serve their advantages of the time. They managed to leave every kind of alliance they participated in, breaking the agreements and treaties, even attacking and plundering allied territories and killing allied kings. Thus the state of Galatia had not come about by conquest but rather by arrangement with the surrounding Hellenistic kings, who were apprehensive of the Galatian problem, which could menace their safety⁵¹.

The loyalty of the Galatians to Mithridates I of Pontus ended after his death when they attacked the Pontus territory, taking the opportunity of the

44 Diod. v. 30. 2; 30. 3; Dion. Hal. ant. xiv. 9; see also Polyb. ii. 27; 28. 8; v. 111; Liv. vii. 9. 6; App. Gall. 7-8; Peter 1906/14, I 217; Launey 1944, 222; 1949, I 528 ff; Rankin 1995, 28; 68; Ritchie 1995, 53.

45 Paus. x. 22. 2-4; Liv. xxxviii. 16. 13-14; 17. 1; Diod. v. 32. 2; Iust. xxv. 2; Plut. mor. iv. 309; IvEryt 24; see also Staehelin 1907², 8 ff; Jullian 1920, 333 ff; Rapin 1991, 321; Mitchell 1993, 17 n. 46 ff.

46 Polyb. ii. 22; 28. 8; 29; Caes. Gall. v. 37; vii. 80; Diod. v. 27; 28. 2-3; 29. 2; 30. 3; 32. 2; Strab. iv. 4. 3 c. 196-197; Liv. i. 37; vi. 42. 2; vii. 9; xxi. 28; xxxviii. 16. 13; 17. 1-8; 21. 9; 26. 7; Dion. Hal. ant. xiv. 9; App. Gall. 7-8; Syr. 6.

47 Paus. x. 19. 7; Iustin. xxiv. 4-5; see also Tarn 1947⁵, 12; Rankin 1987, 88; Mansuelli 1991, 9; Strobel 1994, 2.

48 Ael. nat. anim. vi. 44. n. b; see also Ellis 1990, 97.

49 Xen. Hell. vii. 1. 20; Diod. xv. 70, 1; Polyb. i. 43; i. 66-7; v. 77-78; Plut. Pyrrh. 26. 6; Paus. i. 13. 2; App. Syr. 2. 6; see also Ellis 1990, 110 ff; Szabo 1991b, 333 ff.

50 Iust. xxv. 2.

51 Strab. xii. 5. 1 c. 567; Paus. i. 4. 5. Steph. Byz. "Ankyra = FGh 740. 14"; see also Meyer 1879, 43 ff; Hansen 1971², 31 n. 24; Arslan 2000a, 57 ff; 202 ff.

lax authority caused by the youth and inexperience of Mithridates II. In the end, they sacked the whole region including the strategically important harbour city of Amisus in the west of the region⁵². A similar event involved the Galatians killing Ziaelas of Bithynia in ca. 227 BC⁵³ after plundering the city of Heracleia Pontica and territories that were under the dominance of the Bithynian kingdom by taking the advantage of the dispute which had appeared between the sons of Nicomedes I of Bithynia⁵⁴. Similarly, while serving as mercenaries for Antiochus Hierax, the Galatians first forced Hierax to make them his ally with a political and military agreement, and after that took a substantial share of the tribute and looted most of what had been gained from the wars. Moreover, they captured Hierax who had to pay a ransom to get back his freedom from the people who had once been his mercenaries and were his allies then⁵⁵. As time passed, Galatian demands became so excessive that in the end Antiochus had to flee the region first for Magnesia⁵⁶, then for Thrace in order to save his life. He was, however, killed by a group of Celtic (Galatian) plunderers in the kingdom of Tylis in 227/226 BC⁵⁷.

While moving with his army towards Asia Minor in 223 BC, Seleucus III of Syria was assassinated by two Galatian mercenary soldiers named Apaturios and Nikanor, who were under his command⁵⁸. The above examples show only too clearly the risks involved in trusting the Galatians as allies, but the fear of not having the Galatians on their side forced the Hellenistic kings to run this risk.

As a result of the good relations between Rome and the Galatians in the first century BC, the Galatians became the most important allies of Rome as far as the Roman Asia Minor policy was concerned. However, as always happened, they proved themselves an unreliable ally by betraying first Brutus and Cassius for Marcus Antonius and Octavianus just before the Battle of Philippi in 42 BC⁵⁹, then Antonius for Octavianus before the Battle of Actium in 31 BC, seeing that Antonius had no chance of winning⁶⁰. In short, all the pacts and alliances they took part in were to serve their advantages and the pacts they had established became null and void after having served their purpose.

The political organisation and constitution of the Galatians were great obstacles to themselves. Even though the tribes were connected to each other on friendly terms and respected each other's looting and tribute levying

52 FGrH 434. 16 (= Memnon); Staehelin 1907², 17; Brandis 1910, 524; see also Mitchell 1993, 20.

53 FGrH 81 F 50 (= Phylarkhos); see also Launey 1949, 506 n. 7; Mitchell 1993, 42 n. 2.

54 FGrH 434. 11; 14 (= Memnon); Habicht 1972, 387 ff; Mitchell 1974, 9; 1993, 19; Strobel 1996, 246.

55 Plut. mor. iii. 184; iv. 307; vi. 489 a-c; Iust. xxvii. 2-12; see also Niebuhr 1828, 286 n. 81; Hansen 1971², 24 n. 63; Lequenne 1991², 51.

56 Eus. chron. i. 251.

57 Eus. chron. i. 253; see also Plin. nat. viii. 158; Hansen 1971², 35 n. 46; Mitchell 1993, 42 n. 2.

58 Polyb. iv. 48. 7-9; v. 40. 5-6; v. 41. 2; App. Syr. 66; Iust. xxvii; xxix. 1. 3; Eus. chron. i. 253; see also Launey 1949, 508 n. 1; Magie 1950, 739 n. 25; Mitchell 1993, 42 n. 2.

59 App. civ. iv. 88; Dio Cass. xlvii. 48. 2; see also Levick 1967, 26.

60 Plut. Ant. 63. 3; Vell. ii. 84. 1-2; Dio Cass. i. 13. 8; Hor. epod. ix. 17-20.

zones, they were, on the other hand, merely loosely united bodies and they rarely cooperated. The organisation of the Galatians was based on tribal aristocracy. According to Strabo⁶¹, the Galatians were divided into four sections called *tetrarchies*, each section having its own *tetrarch*, one judge and one military commander subordinate to the tetrarch, and two junior commanders. The council of the twelve *tetrarchs* consisted of three hundred men; they assembled in a sacred oak grove called the *Drynemeton* where the counsel could try murder cases, the *tetrarchs* and judges all other cases. Over time, the close contact with the Hellenistic kingdoms and dynasties in Asia Minor made the Galatians develop their political and diplomatic skills to the level of their fighting abilities⁶². During the later quarter of the second century BC this development resulted in the adoption of a more formal and centralist administrative system, leaving the old tribal aristocracy in favour of oligarchy⁶³.

Oligarchy was later turned into kingship. The massacre by Mithridates VI of Pontus of all but three Galatian *tetrarchs* in 86/85 BC resulted in the collapse of the oligarchy⁶⁴. While reorganising Asia Minor in 63 BC, Pompeius simplified the system by appointing each tribe one *tetrarch*, the only three who had survived of the original twelve *tetrarchs*⁶⁵. Deiotaros and Brogitaros, two Galatian leaders who were on the Roman side during the Roman-Mithridatic Wars, were appointed kings in 59 BC⁶⁶. Thus the Galatians, albeit late, came to use the same administrative system as the Hellenistic kingdoms in Asia Minor and the Mediterranean in the first century BC.

Despite the Galatians always being loyal to their own customs and traditions, they also adopted Anatolian lifeways. In the second century BC they began to assimilate with the Hellenistic culture⁶⁷. The aristocratic couple Ortiagon and Khiomara displayed the great extent of the impact of Hellenistic culture on Galatian aristocrats in the second century BC by naming one of their children "*Paidopolites*" meaning "child citizen"⁶⁸. One of the historians of the time, Polybius⁶⁹, wrote about his having had a chance to converse with Khiomara in Sardis and having been overcome with admiration for her wisdom and character. Considering the fact that Polybius did not speak Celtic this conversation was most likely held in Greek. During the second

61 Strab. xii. 5. 1 c. 567.

62 Polyb. xxxi. 8. (13) 1; xxxi. 32; Liv. xlii. 29. 4; see also Mitchell 1993, 43 ff; Arslan 2000a, 192 ff.

63 NumChron. XV 204 ff; Mitchell 1993, 27.

64 Hoben 1969, 59.

65 Strab. xii. 5. 1 c. 567; App. Mithr. 114; civ. v. 75; see also Zwintscher 1892, 36 ff; Staehelin 1907², 43; 88; Schwahn 1934, 1091 ff; Magie 1950, 373; 1235 n. 40; Levick 1967, 25.

66 For Deiotaros; Strab. xii. 3. 13 c. 547; Eutr. vi. 14; App. Mithr. 114; see also Cic. har. resp. 29; Deiot. 10; 34; Phil. ii. 94; div. ii. 79; Att. v. 17. 3; Caes. Bell. Alex. 67-68, For Brogitaros; Cic. har. resp. 28-29; Sest. 56; dom. 129; BMC, Galatia XVII; for opposite ideas see also OGIS 349; IGRom IV 1328 = IvKym 15; IGRom IV 1683 = IvDidy 475. XXXVI; Reinach 1902, 155; Mitchell 1993, 33 n. 74.

67 Arslan 2000a, 210 ff.

68 Mitchell 1993, 43 ff n. 18.

69 Polyb. xxi. 38. 7.

century BC an increasing number of Galatians spoke Greek as well as taking Greek names⁷⁰ and worshipping Greek-Roman gods and goddesses such as Zeus, Artemis, Ares and Asclepius⁷¹. Galatian aristocrats and kings began employing Greek doctors and lived in palaces constructed in the Greek architectural style⁷².

Similarly, the relations between Rome and the Galatians caused the latter gradually to assimilate with Roman culture. Especially after the Roman-Galatian cooperation during the Mithridatic Wars in the first century BC the Galatians altered both their administrative system to kinship and their fighting techniques from individual combat to the organised Roman *legion*-system⁷³. This same system had made Rome the superior power within the Mediterranean world. In short, although the Galatians who entered Asia Minor in the third century BC initially maintained their Celtic culture, they were influenced first by the Hellenistic, then by the Roman culture and military organisation, and they adjusted themselves to these cultures albeit surely primarily to the extent of their own advantage⁷⁴. From fierce warriors the Galatians gradually turned into peaceful Hellenized and Romanized citizens of Asia Minor, eventually devoting themselves to early Christianity.

The study on the Galatians has become an increasingly popular and important research topic within the Hellenistic history of Asia Minor. Bringing to light the cultural inheritance of the Galatians in Asia Minor is difficult mainly because there is no adequate archaeological information. Neither do ancient historians deal with the Galatians in any great length, and our knowledge has had to be gained from scattered bits of information in Greek and Latin written sources, and from epigraphic sources that have supported the former. With this paper, it is my hope to stimulate further interest and research in these interesting peoples, who came to influence the development of Hellenistic Asia Minor to such a great extent.

70 Ellis 1990, 114; Szabo 1991b, 333.

71 Mitchell 1974, 350 ff; Rankin 1987, 262; Green 1986, 111 ff; 1995b, 466; 472 ff; see also Arslan 2000a, 223 ff.

72 Cic. Deiot. 15; 17; 19; see also Cic. Att. v. 21. 14; vi. 1. 23; Mitchell 1993, 33 n. 69.

73 Cic. ad fam. x. 1-2; xv. 1. 6; 2. 2; 4. 5; Deiot. 27-28; Att. v. 18. 2; 20. 9; vi. 1. 14; Att. xiv.; Phil. xi. 31-33.

74 For Ortiagon see, Plut. mor. iii. 22. 258 c-d = Polyb. xxi. 38. 1; xxii. 21. 1; Pomp. Trog. Prol. xxxii.; Liv. xxxviii. 19. 2; 24. 9; For Khiomara see, Plut. mor. iii. 22. 258 d-f = Polyb. xxi. 38; Liv. xxxviii. 24; see also in detail Cic. ad fam. x. 1-2; xv. 1. 6; 2. 2; 4. 5; Att. v. 18. 2; 20. 9; vi. 1. 14; xiv.; Deiot. 25; 27-28; Phil. xi. 31-33; IG II 3429 = OGIS 347; OGIS 348-349; IG XII 2. 516 = IGRom IV 3; Magie 1950, 372 v.d. n. 40; Mitchell 1993, 35; 43 n. 16 ff; Arslan 2000a, 210 ff.

Bibliography and Abbreviations

- AMS Asia Minor Studien. Bonn.
- Andreae 1991 Andreae, B., "The Image of the Celts in Etruscan, Greek, and Roman Art". In: *The Celts*. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 61-70.
- ANRW Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Hrsg. von H. TEMPORINI I vd. Berlin 1972 ff.
- Ark.San. Arkeoloji ve Sanat Dergisi. İstanbul.
- Arslan 2000a Arslan, M., *Galatlar: Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi*. İstanbul.
- Arslan 2000b Arslan, M., "Sulla'nın Küçükasya Politikası". *Ark.San.* 94, 32-42.
- Beloch 1893 Beloch, K. J., *Griechische Geschichte I-III*. Strasburg.
- BMC A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. By. B. V. Hems, P. Gardner, G. F. Hill et al., I-XXX London 1837-1929.
- Brandis 1910 Brandis, G., "Galatia". *RE VII/1*, 517-559.
- Brunt 1971 Brunt, P. A., *Italian Man Power 225 B.C.-14 A.D.* Oxford
- CAH *The Cambridge Ancient History*. Ed. by J. B. Bury, S. A. Cook. I-XII. Cambridge, London 1923-1939.
- Calder 1957⁴ Calder, W. M., "Galatia". *OCD*, 376.
- Cardinalli 1906 Cardinalli, G., *Di Regno di Pergamo Ricerche di storiae di diritto pubblico*. Rome.
- Dobesch 1991 Dobesch, G., "Ancient Literary Sources". In: *The Celts*. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 35- 41.

- Ellis 1990 Ellis, P. B., *The Celtic Empire: The First Millenium of Celtic History c. 1000 BC - 541 AD.* London.
- FGrH Die Fragmente der griechischen Historiker. F. Jacoby. I-XV.
- Green 1986 Green, M., *The Gods of the Celts.* Gloucester-New Jersey.
- Green 1995a Green, M., "Who Were The Celts". In: *The Celts.* Ed. by M. Green. London-New York, 3-7.
- Green 1995b Green, M., "The Nature of Celtic Religion". In: *The Celts.* Ed. by M. Green. London-New York, 465-488.
- Habicht 1972 Habicht, C., "Ziaelas". RE X/A, 387-397.
- Hansen 1971² Hansen, E. V., *The Attalids of Pergamon.* Ithaca-London.
- Hatt 1970 Hatt, J. J., *Celts and Gallo-Romans. The Ancient Civilization Series.* Transl. by J. Hogarth. London 1979.
- Heinen 1989 Heinen, H., "The Syrian-Egyptian Wars and the New Kingdoms of Asia Minor". CAH VII/I, 413-445.
- Hind 1994 Hind, J. G., "Mithridates". CAH, 129-161.
- Holleaux.1938/42 Holleaux, M., *Etudes d'Epigraphie et Histoire Grecques* (Ed. by L. Robert) I-III. Paris 1938-1942.
- IG *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV.* Berlin 1873-1939.
- IGRom *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes.* Ed. by R. Cagnat- J. Toutain. I-IV. Paris 1906-1928.

- IstMitt İstanbul Mitteilungen. Deutsches
Archaologisches Institut. Abteilung İstanbul,
Tübingen.
- IvDidy Didyma II: Die Inschriftten. A. Rehm, ed. by R.
Harder. Berlin 1958.
- IvEryt Die Inschriften von Erythrai und Klazomeniai.
I-II. Ed. by H. Engelmann- R. Merkelbach. Bonn
1972.
- IvKym Die Inschriften von Kyme. Ed. by H. Engelmann.
IGSK V Bonn 1976.
- Jones 1971² Jones, A. H. M., The Cities of the Eastern Roman
Province. Oxford.
- JRS Journal of Roman Studies. Society for the
Promotion of Roman Studies. London.
- Jullian 1920 Jullian, C., Histoire de la Gaule I. Paris.
- Launey 1944 Launey, M., "Un episode oublié de l'Invasion
galate en Asie Mineure (278/7 av. J. -C.)". REA
XLVI, 217-236.
- Launey 1949 Launey, M., Recherches sur les armées
hellénistiques I-II. Paris I, II (1950).
- Lequenne 1991² Lequenne, F., Galat'lar. Trans. by: S. Albek.
Ankara .
- Levick 1967 Levick, B., Roman Colonies in Southern Asia
Minor. Oxford.
- Magie 1950 Magie, D., Roman Rule in Asia Minor to the End of
the Third Century after Christ I-II. Princeton.
- Mansuelli 1991 Mansuelli, G. A., "The Celts' and Ancient Europe".
In: The Celts. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 15-
24.
- Meyer 1879 Meyer, E., Geschichte des Königreichs Pontos.

- Mitchell 1974 Mitchell, S., *The History and Archaeology of Galatia*. Oxford.
- Mitchell 1993 Mitchell, S., *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule*. Oxford-New York.
- Mommsen 1930³ Mommsen, T., *The History of Rome I-IV*. Intr. By E. A. Freeman, Trans. By W. P. Dickson I-IV vol. London-New York.
- Moraux 1957 Moraux, P., "L' établissement des Galates en Asie Mineure". *IstMitt* VII, 56-75.
- Niebuhr 1828 Niebuhr, B. G., *Kleine Schriften*. Bonn.
- NumChron Numismatic Chronicle. London.
- OCD *The Oxford Classical Dictionary*. Ed. M. Cary, J. D. Denniston et al., Oxford 1957.
- OGIS *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*. ed. W. Dittenberger. I -II. Leipzig 1903-1905.
- Özsait 1985 Özsait, M., *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*. İstanbul.
- Peter 1906/14 Peter, H., *Historicorum Romanorum Reliquiae I-II*. Teubner, Leipzig 1906-1914.
- PIR *Prosopographia Imperii Romani*.
- Pollitt 1986 Pollitt, J. J., *Art in the Hellenistic Age*. Cambridge.
- Ramsay 1899 Ramsay, W. M., *A Historical Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*. London.
- Rankin 1987 Rankin, H. D., *Celts and the Classical World*. London.
- Rankin 1995 Rankin, H. D., "The Celts Through the Classical Eyes". In: *The Celtic World*. Ed. by M. J. Green. London, 21-33.

- Rapin 1991 Rapin, A., "Weaponry". In: *The Celts*. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 320-331.
- RE Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearb. unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen hrsg. von G. Wissowa (später fortgef. von W. Kroll u. K. Mittelhaus et al., hrsg. von K. Ziegler) Reihe 1, Halbbd. I-XLVII. Reihe, Halbbd. I - XIX. Suppl.-Bd. I - XVI. Stuttgart (München) 1893-1980 (Reihe 1: A-Q, Bde. I-XXIV 1, 1893-963; Reihe 2: R-Z, Bde. IA1-XA, 1914-1972; Suppl.-Bde. I-XV, 1903-1978.
- REA Revue des etudes anciennes. Talence.
- Reinach 1902 Reinach, T., *L'Histoire par les Monnaies*. Paris.
- Ritchie 1995 Ritchie, J. N. G. - Ritchie, W. F., "The Army, Weapons and Fighting". In: *The Celts*. Ed. by M. Green. London - New York, 37-58.
- Robert 1937 Robert, L., *Etudes Anatoliennes*, Paris.
- Robert 1938 Robert, L., *Etudes epigraphiques et philologiques*, Paris.
- Schwahn 1934 Schwahn, W., "Tetrarch". RE V/A, 1091-1094.
- Sherk 1980 Sherk, R. K., "Roman Galatia: The Governors from 25 BC. to A.D. 114". ANRW II 7. 2, 954-1052.
- Sherwin-White 1977 Sherwin-White, A. N., "Roman Involment in Anatolia 167- 88 BC.". JRS LXVII, 62-76.
- SIG³ Sylloge Inscriptionum Graecarum. Ed. by W. Dittenberger I- IV Leipzig 1883-1915.
- Staehelein 1907² Staehelein, F., *Geschichte der kleinasiatischen Galater*. Leipzig.
- Strobel 1994 Strobel, K., "Keltensieg und Galatersieger". AMS XII, 67-96.
- Strobel 1996 Strobel, K., *Die Galater*. Berlin.

- Szabo 1991a Szabo, M., "The Celts and Their Movements in the Third Century B.C.". In: *The Celts*. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 302-319.
- Szabo 1991b Szabo, M., "Mercenary Activity". In: *The Celts*. Ed. by S. Agnelli et al., Milano, 332-336.
- Tarn 1928 Tarn, W. W., "The New Hellenistic Kingdoms". *CAH VII/III*, 75-107.
- Tarn 1947⁵ Tarn, W. W., *Hellenistic Civilization*. London.
- Walbank 1957-1979 Walbank, F. W., *A Historical Commentary on Polybius I-III*. Oxford (2. ed. 1957-1979).
- Welles 1934 Welles, C. B., *Royal Correspondence in the Hellenistic Period: A Study in Greek Epigraphy*. New Haven.
- Zwintscher 1892 Zwintscher, A., *De Galatarum Tetrarchis et Amynta rege quaestiones*. Leipzig.

*The maps used in this article are based on those from Mitchell 1993.

DAĞLIK KILIKIA VE KARPAZ BÖLGESİ (KUZEY KIBRIS)
ANTİK YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ
(Lev. 36-39)

*Prof. Dr. Serra Durugönül

ABSTRACT

This article is based on a survey undertaken in 2001 to Northern Cyprus. It has attracted our attention that the Ptolemaic settlements in Northern Cyprus and in Rough Cilicia have left no traces while the Seleucid settlements in Rough Cilicia have flourished. This is the result of the differing policies of these two powers. In this article besides researching this fact, some settlements from both Rough Cilicia and Northern Cyprus have been selected to be compared or to be presented.

İki Bölge Arasındaki Ortak Yanlar

Dağlık Kilikia Bölgesi sınırları Strabon'a¹ göre batıda Korakesion (bugün Alanya), doğuda Lamas nehri (bugün Lımonlu) ve kuzeyde Toros dağları olarak belirlenmektedir. Kıbrıs - Karpaz Bölgesi ise Orontes nehrine doğru uzanan burun ile başlayıp, Salamis körfezine kadar devam eder². Dağlık Kilikia'nın sınırlarını aktaran Strabon, aynı kitapta bu bölge ile Kıbrıs'ın kuzey sahillerinin coğrafi ve dolayısıyla organik bağına da sıklıkla değinmektedir³. Kıbrıs'ın konumunun Issos körfezi ile sınırlanan denizde olduğunu ve doğu tarafının bu körfeze yönelirken, kuzey kesimlerinin Dağlık Kilikia'ya çok yaklaştığını bildirir. Acamas'ın bir burun olup Dağlık Kilikia kentlerinden Selinus'a en yakın konumda olduğundan ve çok zengin keresteye sahip olduğundan söz eder. Dağlık Kilikia kentlerinden Anemurium ve komşusu Nagidos da Kıbrıs'ın tanımlanmasında, mesafeler açısından Strabon tarafından anılır.

Strabon ayrıca Kıbrıs kentlerinden Karpasia, Arsinoe, Pedalion, Kition, Amathus, Kurion, Paphos ve Palaipaphos'dan söz eder. Bu arada adanın verimliliği üzerine yazdıkları da Kilikia bağlantıları açısından önemlidir, nitekim coğrafi koşullar benzer doğal kaynaklara işaret etmektedir: Zeytin, üzüm, tahıl ve zengin ormanlar. Strabon, ağaçların nasıl bakır ve gümüş arayışı veya gemi yapımı için kesildiğini, buna rağmen ormanların büyümesine hakim olunamadığını, "isteyen ve başarabilen herkesin ağaçları kesmesine ve böylece ağaçtan temizlenmiş toprağı, vergisiz olarak kendi malı imiş gibi kullanmasına izin verdiler"⁴ sözleriyle

* Prof. Dr. Serra Durugönül, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33342 Çiftlikköy Kampüsü, Mersin/TÜRKİYE

Üniversitemiz Araştırma Fonunca desteklenen "K.K.T.C. Arkeolojik Yüzeysel Araştırması" isimli proje 31 Ağustos - 20 Eylül 2001 tarihleri arasında K.K.T.C. Turizm ve Çevre Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğünün izinleri ile gerçekleştirilmiştir. K.K.T.C. Turizm ve Çevre Bakanı sayın Serdar Denktaş'a çalışmalarımıza göstermiş olduğu ilgiden dolayı, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürü sayın İlkay Feridun'a ekibimize çalışma imkanı sağladığı ve her konuda yardımcı olduğu için, devlet temsilcisi Gazimağusa Eski Eserler Bölge Şube Amiri, sayın Hasan Tekel'e, çalışmalarımıza katkularından dolayı teşekkürü borç biliriz. Ayrıca ekipte çalışmış bulunan Arş. Gör. Dr. Murat Durukan, Arş. Gör. Ümit Aydınoglu ve Öğr. Gör. Nesibe Kara'ya teşekkür ederim.

1 Strabon, Geographica XIV, 5, 6.

2 Strabon, geographica XIV, 6, 3; Hogarth 1889, 53. 55

3 Strabon, Geographica XIV, 6, 1. 2. 3

4 Strabon, Geographica XIV, 6, 5.

açıklar. Aynı doğa yapısının Dağlık Kilikia'da da bulunduğunu, bu bölgenin sedir ağaçları nedeniyle ele geçirilmek istenmesinden bilmekteyiz⁵.

Ormanlarının bu denli zenginliğinin yanısıra, küçük de olsa Urania ve Karpasia gibi birçok doğal limana sahip Karpaz bölgesi ticaret için çok uygundu⁶. Aynı koşullar Dağlık Kilikia için de süreçteki güç dengelerine bağlı olarak tüccarlar veya korsanlar tarafından geçim kaynağı veya yaşam tarzı olarak geçerliydi.

Bu coğrafi benzerlikler içerisinde bulunan Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesi, mitolojik bağ ile de birbirleriyle ilişki içersindedirler. Strabon⁷ Kıbrıs'daki Salamis'in kuruluşunun Teukros tarafından gerçekleştirildiğine değinir; Kilikia'nın efsanevi kurucuları arasında da bu 'Akha'lı sülale vardır⁸; hatta Teukros ismi Dağlık Kilikia'da Olba Territorium'unun hanedanlığına verilecek bir isim olacaktır⁹. Buradan hareket ile Kilikia'dan Kıbrıs'a ilerleyen ilk göç dalgasının da Kıbrıs'ın bu kısmına gelmiş olabileceği savunulur.¹⁰

İki Bölge Arasındaki Politik Bağ: Seuleukos-Ptolemaios Mücadelesi

Dağlık Kilikia - Kıbrıs ilişkileri konusunda coğrafi veya mitolojik paralelliklerin yanısıra siyasi konularda da benzerlikler bulunmaktadır:

Dağlık Kilikia'da kolonizasyon İ.Ö. 7.yy. 'da "apoikia" kurulmak suretiyle gerçekleştirilmeye başlanmıştı. Çoğunu Samos'luların kurdukları bu kentlere en iyi örnekler Nagidos ve Kelenderis'tir ve bunlar doğal limanları olan, ayrıca da tarıma elverişli arazilere yakın konumda kurulmuş kentlerdir¹¹. Hellenistik dönemde ise Dağlık Kilikia'nın en erken kentlerinden birisi I. Seleukos Nikator tarafından İ.Ö. 296 - 280 yılları arasında kurulmuş olan Seleukeia'dır. Aynı yüzyıl içerisinde Seleukos'lar ve Ptolemaios'ların Doğu Akdeniz'e hakim olma çabaları ile güç dengeleri sürekli olarak değişmiştir¹². İ.Ö. 314 yılında Antigonos Monophthalmos filo oluşturmak için Kilikia'yı hedef seçmiş, oğlu Demetrios (Poliorketes) da Karpaz'da Karpasia ve Urania¹³ kentlerinde kontrolü ele geçirmeden önce Kilikia'dan gemi ve asker almıştır; ancak kendisinin tam olarak nereye demir attığı, dolayısıyla babasının nerede gemi yaptırdığı tam olarak bilinmemektedir¹⁴.

Kıbrıs ise İ. Ö. 313 yılında Ptolemaios'lar için kazanılmıştı¹⁵. İ.Ö. 306-295/4 yılları arasında hernekadar kontrol Demetrios'a geçmiş olsa da,

5 Sayar 1994, 206.

6 Hogarth 1889, 54. 56.

7 Strabon, Geographica XIV, 6, 3; Hill 1972, 84 v.d; özellikle 86.

8 Jean 1999, 28 v.d. 34 v.d

9 Rigsby 1996, 479.

10 Hogarth 1889, 55; Hill 1992, 95.

11 Sayar 1994, 196 v.d.

12 Durukan 1998 a, 88 v.d

13 Hogarth 1889, 85

14 Cohen 1995, 55.

15 Hölbl 1994, 19.

I. Ptolemaios İ.Ö. 295 yılında Kıbrıs'ı geri almıştır¹⁶. Ancak Demetrios'un gücü nedeniyle I. Ptolemaios Dağlık Kilikia'da başarılı olamamıştır¹⁷.

İ.Ö. 197 yılında III. Antiochos Dağlık Kilikia'da birçok kenti (Selinus, Anemurion, Zephyrion, Aphrodisias, Korykos, Soloi)¹⁸ Ptolemaios'lardan aldıysa da, İ.Ö. 188 yılında Seleukos'lar Apamea barışı ile Roma tarafından Sarpedon burnunun doğusuna geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. İşte Seleukos'lar bu nedenle Dağlık Kilikia 'da Olba Territorium'una iyice sahip çıkarak, burada bulunan yerel idareyi kendilerine bağlamış ve planlı bir savunma sistemi ile geri kalan topraklarında güçlenmeye gitmişlerdir. Bu bağlamda ortaya askeri kentler çıkmış ve bir garnizon niteliğindeki bu yerleşimlerde ihtiyaca yönelik herşey ilk kez taş mimari¹⁹ anlayışı ile ortaya konmuştur: Kale-kule, depolar, işlikler, atölyeler, tapınaklar, kült alanları, nekropoller v.b.²⁰

Oysa ki Dağlık Kilikia Ptolemaios'lar için de, Kıbrıs gibi diğer yeni fethedilen topraklarını korumak ve Suriye'yi kontrol etmek için çok önemliydi: İ.Ö. 260-253 yılları arasındaki II. Suriye savaşları sırasında Ptolemaios'lar için savaş rotası Orta Dağlık Kilikia üzerinden doğuya doğru çizilmişti. Bu da Ptolemaios'lara Dağlık Kilikia sahilleri boyunca askeri üs kurma zorunluluğunu getirmişti; bu amaçla kendilerinden önce küçük limanlar olarak faaliyette bulunan noktaları hedef seçmişlerdi²¹. Kilikia Ptolemaios'lar için ayrıca işgücü elde etmek açısından çok önemliydi; asker devşirme işleminin burada sıklıkla gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Nitekim Kıbrıs'daki Ptolemaios garnizonlarında Kilikia'lı asker isimlerine sıklıkla rastlanmaktadır²². Seleukos topraklarını elde etmek Ptolemaios'lar açısından Küçükasya ve Trakya kıyılarını boydan boya kontrol etmek için çok önemliydi; bu nedenle çok sayıda askeri garnizon kurdukları bilinmektedir²³. Kıbrıs'ın elde bulundurulmasının bu bağlamda büyük önemi vardı. Ptolemaios ticaret bağları için çok önemli olan bu ada, ayrıca ulaşımın güvenliğinde önemli bir rol oynamaktaydı: Gemiler Akdeniz'e açılırken Seleukos'ların gücü elinde bulunan Dağlık Kilikia sahillerine, yani Doğu Dağlık ve Ovalık Kilikia topraklarına ihtiyaç duymadan Kıbrıs'ta malzeme ikmal yapabilmekteydiler²⁴.

Ptolemaios'lar ticari ve askeri açıdan çok önemsedikleri Kıbrıs'ı uzun süre ellerinde tutabilmişlerdir: İ.Ö. 1. yy.'da Ptolemaios'ların elinde sadece Kıbrıs kalmıştır. Ancak Cato'nun düzenlemelerine uygun olarak İ.Ö. 58-56 yıllarında Kıbrıs, Kilikia ile birleştirilmiştir²⁵. İ.Ö. 38 yılına ait bir

16 Hölbl 1994, 19 v.d.

17 Hölbl 1994, 20.

18 Cohen 1995, 52.

19 Durukan 1998 b, 14-20.

20 Durugönül 1998 a.

21 Zoroğlu 1999, 373.

22 Cohen 1995, 56. 63.

23 Hölbl 1994, 49 v.d. 60; Cohen 1995, 51.

24 Durukan 1998 a, 91.

25 Hölbl 1994, 195.199.200.

yazıtta da Ptolemaios'ların Kıbrıs valisi aynı zamanda Kilika valisi olarak bildirilmektedir²⁶.

Ptolemaios'ların Kıbrıs üzerindeki etkileri, Dağlık Kilikia'da da belli dönemlerde ve belli kentlerde yoğun olarak kendisini hissettirmiştir. Ptolemaios'ların kent kurma anlayışları bağlamında bu konuya değinilecektir.

Seleukos ve Ptolemaios'lar Arasındaki Kentleşme Anlayışı Farkı

Bölgedeki Seleukos-Ptolemaios mücadelesi aslında bölgesel canlılık açısından her zaman olumsuz bir etki yaratmıştır²⁷. Büyük bir zorluk da birçok Ptolemaios kentinin lokalizasyonunun kesin olarak yapılamamasıdır²⁸. Neden Seleukos kentlerinin çoğunun aksine Ptolemaios yönetiminin en önemli merkezlerinden Kıbrıs'ta, dolayısıyla Karpaz bölgesinde ve Dağlık Kilikia'da, Ptolemaios kentlerinin günümüze ulaşamadıkları konusunda bazı tesbitler yapmak mümkündür.

Kıbrıs, Ptolemaios'lar için diğer birçok ele geçirdikleri kent ve bölgeler için olduğu gibi esas Mısır'ı korumak amacıyla elde edilmiş askeri güç bölgesiydi. Ptolemaios'lar bu güç dengelerini oturtma çabaları içersindeyken, ticareti ve paralı askerlerine ödeme yapabilmek için ekonomiyi geliştirmiş ayrıca da Kıbrıs da dahil olmak üzere ortak bir para birimi oluşturmuşlardı²⁹. İ.Ö. 295 tarihinden sonra Ptolemaios'lar için bir 'Thalassokratie' yani deniz imparatorluğu kurma fikri gelişmeye başlamıştı. Kıbrıs vasıtasıyla Akdeniz'de bir güç merkezi yaratılacaktı; nitekim adanın maden ve orman zenginliği büyük önem taşımaktaydı. İ.Ö. 295 yılında Kıbrıs geri alındıktan sonra, idare Ptolamaios governörlüğü adına Kıbrıs'a yerleşmiş olan Fenike kökenli yöneticiler tarafından yürütülmüştü. Ancak IV. Ptolemaios, adayı askeri açıdan temelden yeniden yapılandırmış, İ.ö. 217 yılından itibaren de adada kesintisiz strategos idaresi sağlanmıştı; strategoslar Makedon veya Yunan kökenli olup İskenderiye'den atanmaktaydılar³⁰. Bu durum İ.Ö. 117 yılına kadar devam etmiştir³¹. Kıbrıs artık Ptolemaios hanedanlığının çekirdeği haline gelmekteydi. Bu yüzden de Mısır'ı korumak için alınan Kıbrıs'ı da korumak amacıyla Akdeniz'de üsler kurulması gerekmekteydi. Bu doğrultuda Kıbrıs ve Dağlık Kilikia'nın Seleukos'lara ait olmayan bölgelerinde birçok askeri garnizon kurmuşlardır³². Örneğin Kıbrıs'daki Arsinoe yerleşimleri liman niteliği taşımaları açısından bu çerçevede kurulmuşlardır³³. Dağlık Kilikia'daki Ptolemaios yerleşimleri için de küçük limanları olan ve sedir

26 Sayar 1994, 207 dipnot 94.

27 Smith 1990, 123.

28 Sayar 1994 209: Örneğin Dağlık Kilikia kentlerinden Korykos antik kaynaklarda ilk kez İ.Ö. 197 yılında III.Antiochos tarafından Ptolemaios'lardan geri alınan bir kent olarak adını duyurur.

29 Hölbl 1994, 30 v.d.

30 Hölbl 1994, 59.

31 Hölbl 1994, 181 v.d.

32 Hölbl 1994, 60 v.d.

33 Cohen 1995, 65. 132.

ağacı işlenmesine elverişli merkezler seçilmiştir. Bu eski yerleşimlerin özgürlüklerine dokunmadan, onlardan yararlanarak varolmayı hedeflemişlerdi³⁴. Kentin, eski bir Yunan yerleşiminin yanına kurulması ve o yerleşimin halkı ile bütünleşmenin sağlanması daha iyi sonuçlar verebilmekteydi. Zaten verimli toprak ve liman yakını seçileceğinden, eski yerleşimlere de doğal olarak yaklaşılmış olunuyordu³⁵. Bu yönde, Dağlık Kilikia kentlerinden Nagidos'un sınırları içersinde,

II. Ptolemaios zamanında kurulması girişimleri başlatılan Arsinoe kenti ile ilgili yazıt, Ptolemaios'ların denizaşırı politikaları hakkında bilgi veren ilk belgedir³⁶. Nagidos liman olma özelliğinden çok verimli toprakları ile dikkati çekmiştir³⁷. Ptolemaios'lar da zaten Arsinoe'yi kurarlarken Nagidos yakınına, kendilerinin toprak işlemedeki tecrübelerinden yararlanılabilmesi için seçmişlerdi. Ptolemaios'lar için askeri limanların çok önemli olmasından dolayı, Arsinoe için limanı daha uygun bir nokta seçilmiş olmalıdır. Maalesef bugün birçok Ptolemaios üssü gibi Arsinoe de tam olarak lokalize edilememektedir³⁸.

Bu yerleşimlerin tam anlamıyla sivil halkın yaşamına yönelik olmayıp, daha çok askeri ihtiyaçlara cevap verir nitelikte oldukları dikkati çekmektedir. Bunların bir anlamda daimi Ptolemaios strategosları tarafından değil de, dolaylı olarak idare edilen, izole askeri veya deniz üsleri oldukları söylenebilir³⁹. Ayrıca kralın, askeri amaçlar kadar, askerlerine işlemeleri için toprak sağlama gerekliliğini yerine getirebilmesi amacıyla yeni topraklar sağlama ihtiyacına da cevap vermekteydi; bu yeni topraklardaki iç düzenlemeler şüphesiz askeri nitelikteydi. Buna göre "Katoikia"lardaki askerler, sürekli olarak kumandanların emri altında askeri amaçlara hizmet etmekteydiler⁴⁰. Ancak bu "Katoikia"lar çok uzun ömürlü olamamaktaydılar, nitekim askerler hep aktif görevdeydiler; ayrıca eğer eski bir Yunan yerleşiminin yanına kurulmadılarsa, yeni ortama uyum zorlukları daha da büyümekteydi.

Ptolemaios'ların yeni topraklarındaki politikalarını özetleyecek olursak, kendilerinin Akdeniz'deki eski liman kentlerinden oldukça fazla yararlanmış olmalarına rağmen, kıyı yerleşimlerini fazlaca değişime uğratmadıklarını, Hellenistik idari sistemlerini uygulamalarına rağmen Pers yapısını tamamen değiştirmediklerini gözlemlemekteyiz⁴¹. Ptolemaios'ların oluşturdukları garnizonlar tipik kolonizasyon örnekleri olmayıp, kent gelişimi göstermemişlerdir. Kentleşmeden ziyade askeri kaygıların dışında önem vermiş oldukları öncelikleri, kereste, zeytinyağı ve

34 Zoroğlu 1999, 374; Durugönül 1999, 68-78, özellikle 73.74.

35 Tschirikower 1927, 191 v.d. 194 v.d.

36 Durugönül 1999, 70 v.d; Cohen 1995, 417.

37 Blumenthal 1963, 105.109. 117 v.d.

38 Durukan 2002, 38 v.d.

39 Bagnall 1976, 116. 242; Shipley 1987, 299

40 Tschirikower 1927, 173.

41 Smith 1990, 124.

şarapçılık ekonomisini geliştirecek olan küçük yerleşimler, köyler veya kırsal alanlar olmuştur.

Ptolemaios'lar genel olarak bu politikayı izlerlerken, Seleukos'lar için elde edilen topraklar sadece askeri koruma alanı olarak değil çoğu zaman yerel halk ile bütünleşerek yaşamın sürdürüleceği topraklar olarak algılanmıştır⁴². Buna en iyi örnek Seleukeia kenti ve Olba Territorium'u ilişkisidir⁴³.

Seleukos'lar, merkezleri olan Suriye ile Kilikia'yı aynı derecede önemsemiş ve aynı politikaları uygulamışlar, bunun ötesinde yeni kurdukları yerleşimlerde yerli halkı idareye ortak etmek suretiyle yönetmeyi tercih etmişlerdir. Bu da topraklarında (Ptolemaios'ların Mısır'ı korumak üzere çevresini kontrol altına almaları gibi) sadece Suriye'yi korumak üzere değil, kalıcı ve yerli halka da yönelik imar faaliyetleriyle varolmalarını sağlamıştır. Bazı yerleşimler garnizon olarak kurulsa da, çoğu koloni şehri olarak varolmuş ve bu yerleşimlerde kolonistlerle yerli halkın bütünleşmesi sağlanmıştır; merkezleri olan Suriye'nin, diğer Akdeniz kentlerine coğrafi yapı olarak yakın olması da benzer din ve adetlerin bütünleşmesine olanak tanımıştır. Böylece Yunan-Seleukos yapılanması farklı etnik grupları kaynaştırabilmiştir⁴⁴.

Güney Levant Bölgesinin Seleukos'lara bağlanması özellikle Arabia'ya doğru yeni ticaret rotalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu rotaları da güvenli kılabilmek için (Ptolemaios'lar gibi sadece garnizon değil), büyük şehirler kurma yoluna gitmişlerdir⁴⁵. Özellikle bu ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan kentlerin kalıcılığı uzun süreli olmuştur⁴⁶. Seleukos'ların liman-kent ilişkisi içersinde olan yerleşimleri daha kalıcı ve standart bir kent planlaması kapsamında geliştirilmiştir⁴⁷.

Seleukos'larda ticaretin ve sivil gelişmenin daha kalıcı olması, Ptolemaios'lara nazaran daha az karmaşık bir vergi politikalarının olmasıyla bağlantılı olmalıdır⁴⁸.

Sonuç olarak Dağlık Kilikia ile Karpaz Bölgesi özellikle coğrafi açıdan bu denli benzeşirken yerleşim dağılımının ve karakterlerinin çok farklı olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedeninin Seleukoslar'la Ptolemaios'ların kent kurmada belirleyici olan tercihlerinden kaynaklandığı ortaya konmuştur. Dağlık Kilikia'nın, özellikle Seleukeia'nın batısından Pamphylia'ya doğru olan kesiminde, yani Ptolemaios gücü altında olan topraklarda, yine Ptolemaios'ların "kale"si olan Kıbrıs'ta, özellikle Karpaz Bölgesinde, Ptolemaios'ların askeri nitelikli üsler kurdukları saptanmıştır. Ancak bunların zaman içersinde yok oldukları, Seleukos'ların ise imar

42 Smith 1990, 126.

43 Durugönül 1998 b, 69-74.

44 Smith 1990, 126; Cohen 1978, 87.

45 Smith 1990, 125 v.d.

46 Cohen 1978, 88.

47 Akarca 1987, 36; Kolb 1996, 105 v.d. 114; Downey 1963, 56-59

48 Smith 1990, 126; Cohen 1978, 44. 51.

faaliyetlerinin oturmuş ve kalıcı olmasından dolayı Roma döneminde geliştirilerek daha uzun ömürlü oldukları tesbit edilmiştir.

Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesinden Pilot Birer Antik Kent Karşılaştırması

Seleukos'ların Olba Territorium'undaki dağlık coğrafi bölge ile Ptoleimaos'lar egemenliğindeki Kıbrıs Karpaz bölgesi coğrafi açıdan benzerlik gösterse de anılan nedenlerden dolayı kentleşme anlayışı farklıdır. Ancak bu farklılığa rağmen, yine de belli bir kentleşme tarzı vardır ki bu Dağlık Kilikia'da Olba Territorium'unda olduğu gibi, Karpaz Bölgesinde de karşımıza çıkmaktadır: Ana kayanın zengin olduğu yerlerde bu yerleşimler ortak özellikler göstermektedirler. Bu yerleşimlerin Hellenistik dönem öncesine giden başlangıçlarının olma ihtimali de yüksektir. Ne yazık ki tarihleyici kriterlerin eksikliği son sözü söyleme olanağını tanımamaktadır.

Kıbrıs Knidus'u Karpaz bölgesinin iyi korunmuş yerleşim ve taş ocaklarından birisidir⁴⁹. Burada taşocağı, ahşap mimarinin anakayaya oyulmuş temelleri (Fig. 1), ışıklar (Fig. 2) ve nekropol alanı (Fig. 3) iç içe geçmiştir. Çok geniş bir alana yayılmış olan bu antik kentte ahşap mimarinin geriye kalan taş yuvaları Dağlık Kilikia'daki Seleukeia'ya bağlı savunma kenti (garnizon) olan Meydan Kale ile⁵⁰, yine Seleukeia antik kentinin güneyindeki Karaböcülü (Fig. 4) veya Gülnar - Karahasan mevki (Fig. 5, 6, 7) ile karşılaştırılabilir.

Bu yerleşimlerdeki ortak yan, kutsal alana işaret eden nişlerin, ayrıca mezarların, ışıkların ve ahşap mimari anlayışına işaret eden yaşam mekanlarının taşa oyulmuş hatıl yuvalarının bulunuyor olmasıdır.

Hernekadar taş ocaklarının yerlerini sonradan yerleşimlere ve yerleşimlerin yerlerini sonradan bir nekropole bırakmış oldukları savunulabilirse de bu yerleşimlerde ilk planlamadan itibaren taş ocağının, ışıklarıyla ve evleriyle yerleşimin ayrıca da nekropolün birlikte tasarlanmış olma ihtimalleri üzerinde durulmalıdır. Bunların birbirlerine yakın konumları bu düşüncüyü engellememektedir. Nitekim yine Dağlık Kilikia'da Hisarın olarak bilinen yerleşimde nekropol ile savunma-yerleşim birimleri iç içe geçmiştir⁵¹. Sonuç olarak Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesinde anakayanın zenginliği iki yönlü kullanılmış olmalıdır. Birincisi, kurulacak olan büyük kentlere veya tapınak alanlarına taş malzeme sağlamak, yani tam anlamıyla taş ocağı vazifesi görmek, ikincisi ise kendisi bir yerleşim-nekropole dönüştürülmek üzere yerinde, daha iddasız, kırsal alan yerleşimine uygun işlenmiş olmak.

49 Hogarth 1889, 65 v.d; Fenike yerleşimi olduğu iddia edilse de Fenike kentlerinin hiçbirisi ispat edilemiyor: Hill 1972, 101.

50 Durugönül 1998 a, 42-45. Lev.20.

51 Durukan 1999, 79-91.

Karpaz Bölgesinde Diğer Bazı Antik Yerleşimler: Karpaz Bölgesi Yüzey Araştırması Notları⁵²

Karpasia Antik Kenti (Agias Philon) : Karpaz bölgesindeki Karpasia antik kenti için Strabon⁵³ lokalizasyon olarak Dağlık Kilikia bölgesindeki Sarpedon burnunun karşısını gösterir; Hellenicus ve Plinius burasının bir Fenike kuruluşu olduğunu bildirirler⁵⁴. Sur duvarından başka geriye pek birşey kalmamıştır.

Agias Varvara:⁵⁵ Bir kilisenin apsisi gibi Bizans dönemine ait bulgular veya daha erken bir döneme ait olması muhtemel bir lahit kapağı burasının çağlarboyu iskan görmüş olduğunu belli etmektedirler. Buradaki taşocağı da antik dönemdeki kullanıma işaret etmektedir. Agias Varvara ve Akridia iç içe geçmiş iki antik kent durumundadırlar. Ancak günümüze fazla veri ulaşmamıştır.

Urania: Akridia'nın batısında muhtemelen antik Urania kentinin taşocağı olarak işlev görmüş bir alan vardır. Sur duvarlarından geriye üstüste durur vaziyette üç sıra taş ele geçmiştir. Her bir sıra daha geriden başlatılmıştır. Ayrıca bir kilise bulunmaktadır ; mezarlara aşağıda değinilecektir.

Aphendrika: Burada yükselen bir tepede "Saraykale" olarak nitelendirilen ve büyük mekanları olan bir kompleks vardır. Hogarth⁵⁶ bu yapıyı bir kale olarak nitelendirmektedir. Ancak burada bulunan üç kilise ile bağlantılı, ışık mekanı olan bu kompleks Kilikia'daki Güveren (Gökören) gibi kilise-üretim bağlantısına işaret ediyor olmalıdır⁵⁷.

Mazaraes⁵⁸: Taş ocağı ve mağralar iç içe geçmiş durumdadırlar. Bir mağranın içinde bulunan bir kabartma iki Phallus'u andırmaktadır. Ancak yarısı toprak altında bulunduğundan tam olarak tanımlanamamıştır. Bu mağra çok geniş bir alana yayılmaktadır. Aynı mağranın bir çıkışının üzerinde haç motifleri bulunmuştur. Bu mevkiide ayrıca değirmen sistemine ait su kanalı (Fig. 8) bulunmaktadır. İçi oyulmuş ana kayalar "boru" şekline getirilmiş ve dereye doğru uzanır biçimde sistemin altı örülmüştür. Bu örgü harçlıdır, harç "boru"nun içinde de vardır. Ayrıca anakayaya oyulmuş su kanalları, su taşıma sisteminin bir parçası olarak işlenmişlerdir.

Trakunas Kunduras (Oura -?-) : Çok yıpranmış olan 3 adet sütun gövdesi (Fig. 9) ve birçok sütun kaidesi (Fig. 10) anıtsal bir yapıya işaret etmektedir. Yüzeyden bol miktarda hellenistik dönem seramiği toplanmıştır. Bu seramikler Nagidos kazısında elde edilen seramikler ile büyük

52 2001 yılında yapmış bulunduğumuz K.K.T.C. Karpaz Bölgesi Yüzey Araştırması sonuçlarına dayanılarak oluşturulmuştur.

53 Strabon, Geographica XVI, 6,3.

54 Hogarth 1889, 88; Bağışkan 1996, 22 v.d.

55 Hogarth 1889, 77.

56 Hogarth a.g.e. 86.

57 Durugönül 1998 a,113.

58 Hogarth 1889, 69.

paralellikler göstermektedirler⁵⁹. Bu da Kilikia-Kuzey Kıbrıs bağlantısını bir tek geometrik-arkaik dönem seramiğinde değil, hellenistik seramikte de ortaya koymamıza yardımcı olmaktadır.

Temenos Alanları:

Bu konuda yapılmış olan diğer bir çalışmanın sonucunda⁶⁰ Arkaik dönem Kıbrıs'ında temenosların izine sıklıkla rastlanmakta olduğunu ortaya konmuştur. Anılan yayında özellikle Yenierenköy ya da Sipahi'ye bağlı Vikla tepesinde birisi 4,30 m. diğeri 2.40 m. yüksekliğine sahip, yerde yatar durumda olan iki heykel incelenmiştir. Muhtemelen buradaki bir temenos'a ait olup, bilinmeyen bir nedenle yarım bırakılmış olan bu heykeller, arkaik döneme aittirler .

Dipkarpaz bölgesinin en doğu noktası olarak bilinen Kastros'un zirvesinde "kadınların giremediği ve göremediği Aphrodite Akraia Tapınağı" ⁶¹ da bir Temenos alanına işaret etmektedir. Nitekim tapınağa ait bir veriye rastlanmamıştır. Nagidos'dan (Bozyazı) bulunan yazıtta bir Aphrodite tapınağından söz etmektedirler ancak kazısı yapılmasına rağmen henüz bir tapınağa rastlanmamıştır⁶². Kilikia ve Kıbrıs'ta tapınaktan ziyade çok daha basit temenos duvarlarından oluşan tapınaklar beklenmelidir. Bu da bu bölgelerin idari merkezlerden uzak, halen yerel (kırsal) adetlerini sürdürebilen toplulukların tapınma tarzını göstermektedir⁶³.

Karpaz Bölgesinde Temenos'a sahip diğer bir yer Leonarisso⁶⁴ olarak bilinen bugünkü Ziyamet köyünün 3 km. güneybatısında beklenmelidir. İşliklere ait parçalar, çatı kiremitleri, ve profilli bir arşitrav bu alanın farklı evrelerde kullanıldığına işaret etmektedir. Arkaik döneme ait olan bir heykel⁶⁵ ise burada arkaik dönemde bir temenos'un (kutsal alan) da bulunmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Lythrankomi (bugün Boltaşlı veya Kanakaria Manastırı) de bir arkaik heykelin⁶⁶ buluntu yeridir ve Leonarisso'da olduğu gibi heykel bir temenos'a işaret ediyor olabilir.

Nekropol Alanları:

İyi araştırılmış bir nekropol olan Tsambres⁶⁷ taş ocağı ve nekropolü (Fig. 11), İ.Ö. 6. yy.'dan İ.S 14.yy.'a kadar kullanılmıştır. Küçükasya ile paralellikleri çarpıcıdır⁶⁸. Yukarıda ele alınmış olan Kıbrıs Knidus'u gibi burada da nekropol-yerleşim ilişkisi iç içedir.

59 Bu konu bir tez çalışması olarak hazırlanmaktadır.

60 Durugönül 2003, (baskıda: Archaik Cypriote Sculpture in The Museum of Adana)

61 Strabon, Geographica XIV, 6, 3; Hogarth 1889, 83 v.d.

62 Durugönül 1999, 66-78.

63 Hägg 2000, 280 v.d dipnot 10.11.22; Fuchs-floren 1987, 99.

64 Hogarth 1889, 71 v.d.

65 Bugün Gazimağusa Eski Eserler Dairesinin deposunda korunmaktadır.

66 Bugün St. Barnabas müzesinin deposunda korunmaktadır.

67 Taylor 1939, 24-123; Hogarth 1889, 88 v.d.; Başışkan 1996, 19-35.

68 Kolb-Kupke 1989, 32-59.

Urania Antik Kenti Nekropolü: Görülebilen beş mezar (Fig. 12) sağlam olarak günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar dromoslu, kapıları kilit taşı ile örtülen tek odalı mezarlardır⁶⁹. Hogarth⁷⁰ bu kenti Apendrika ile özdeş tutar.

Apendrika mevkiinde Şapka tepe üzerindeki geç dönem kalıntıları incelenmiştir. Burada, Kıbrıs'ta daha az tercih edilen lahit gömü tarzından iki örneğe (Fig. 13) rastlanmıştır. Bunun daha az tercih edilmiş olmasının nedeni, anakayanın zenginliğinden istifade edilerek gömü yapılmış olması ile bağlantılıdır. Bu hem 'aile mezarı' geleneğinin yaşatılması, hem de daha ekonomik olması açısından tercih edilmiş olmalıdır. Lahit ise daha çok geç Roma ve Bizans döneminde kullanılmışsa da, Kıbrıs'ta yaygın bir geleneğe sahip olamamıştır. Bu açıdan buradaki lahitler bu ender örneğin birer temsilcisi olarak önemlidirler. Aşağıdaki düzlükte bol seramik bulunduğu yerleşimin yamaçlara uzandığı anlaşılmaktadır.

Kumyalı köyünün 3 km. kuzeybatısında ve ayrıca buradan 1 km. güneyde olmak üzere iki nekropol alanı tespit edilmiştir. Anakayaya oyulmuş bu mezarların çoğu tek mekanlı olup, birden fazla gömüt için yapılmış ve farklı evrelerde kullanılmışlardır. Bu mezarların hepsi soyulmuştur.

Karpaz Bölgesi yüzey araştırmalarımızda hellenistik dönem yapılarına rastlanmamıştır. Bunun nedeni yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı şekilde Ptolemaios'ların kent kurma anlayışlarıyla bağdaştırılmalıdır.

Figür Listesi

Figür 1	Knidus, Taşocağı-Yerleşim.
Figür 2	Knidus, İşlik.
Figür 3	Knidus, Mezar.
Figür 4	Karaböcülü, Taşocağı-Yerleşim.
Figür 5	Gülнар-Karahasan, Taşocağı-Yerleşim.
Figür 6	Gülнар-Karahasan, İşlik.
Figür 7	Gülнар-Karahasan, Anakayaya oyulmuş mezar.
Figür 8	Mazaraes, Su kanalı.
Figür 9	Trakunas, Sütun gövdeleri.
Figür 10	Trakunas, Sütun kaideleri.
Figür 11	Tsambres, Nekropol.
Figür 12	Urania, Mezar.
Figür 13	Şapka Tepe, Lahit.

69 Benzerleri Kilikia'da görülmektedir; bkz. Nagidos ve Kelenderis antik kentleri. Nagidos yayına hazırlanmaktadır. Kelenderis için bkz: Zoroğlu 1994, 32-41.

70 Hogarth 1889, 85.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Akarca 1987 Akarca, A, Şehir ve Savunması, Ankara
- Bagnall 1976 Bagnall, R.S, The Administration of the Ptolemaic Possessions Outside Egypt, Leiden .
- Bağışkan 1996 Bağışkan, T, Antik Karpasia Kentinde Arkeolojik Yüzey Araştırma ve Kent kalıntılarını Saptama Çalışmaları, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi 2 (1), 19-35.
- Blumenthal 1963 Blumenthal, E, Die altgreichische siedlungskolonisation im Mittelmeerraum unter besonderer Berücksichtigung der Südküste Kleinasiens, Tübingen .
- Cohen 1978 Cohen, G.M, The Seleucid Colonies
- Cohen 1995 Cohen, G.M, The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor, Oxford
- Downey 1963 Downey, G, Antioch, New Jersey
- Durugönül 1998 a Durugönül, S, Türme und Siedlungen im Rauhen Kiliken, Bonn .
- Durugönül 1998 b Durugönül, S, Seleukosların Olba Territorium'undaki "Akkulturation" Süreci Üzerine Düşünceler, Olba I, 69-76.
- Durugönül 1999 Durugönül, S, Nagidos Üzerine Düşünceler, Olba II, 67- 79.
- Durugönül 2001 Durugönül, S, Nagidos'un Tarihteki Yeri, Kilikia: Mekanlar ve Yerel güçler (ed. Jean, E-Dinçol, A- Durugönül, S), 429-443.
- Durugönül 2002 Durugönül, S, Development of Ancient Settlements in Cilicia, Adalya (baskıda).
- Durugönül 2003 Archaic Cypriote Sculpture, Olba , (baskıda).

- Durukan 1998 a Durukan, M, M.Ö. 301-188 Arasında Olba Territoriumunda Yaşanan Siyasi Gelişmeler, Olba I, 87-95.
- Durukan 1998 b Durukan, M, Doğu Dağlık Kilikia'da Hellenistik Dönem Yerli Halk ve Yerli Mimarisi, Me.Ü, Toplumbilimleri ve Güzel Sanatlar Dergisi, 14-20.
- Durukan 1999 Durukan, M, Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa Edilmiş Olan Mezarlar, Olba II, 79 - 92.
- Durukan 2002 Durukan, M, Dağlık Kilikia 'da Hellenistik Dönem Mezarları ve Mezar Kültü (Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Fuchs - Floren 1987 Fuchs, W - Floren, J, Die griechische Plastik I. Die geometrische und archaische Plastik, München
- Hägg 2000 Hägg, R, Archäologie der Heiligtümer, (Ed: Borbein, A.H-Hölscher,T- Zanker,P, Klassische Archäologie, Darmstadt
- Hill 1972 Hill, G, A History of Cyprus, Cambridge
- Hogarth 1889 Hogarth, D.G, Devia Cypria. Notes of an Archaeological Survey in Cyprus, London
- Hölbl 1994 Hölbl, G, Geschichte des Ptolemäerreiches, Darmstadt
- Jean 1999 Jean E., The "Greeks" in Cilicia at the end of the 2nd Millenium B.C: Classical Sources and Archaeological Evidence, Olba II, 27 - 41.
- Kolb 1996 Kolb, F, Antiocheia in 'der frühen Kaiserzeit, Geschichte-Tradition-Reflektion: Griechische Geschichte und Römische Religion
- Kolb - Kupke 1989 Kolb,F - Kupke,B, Lykien, AW 1989, 32-59.
- Rigsby 1996 Rigsby, K.J, Asyilia. Territorial inviolability in the Hellenistic World, London

- Sayar 1994 Sayar, M.H, Antik Kilikia'da Şehirleşme, XII. TTK Kongresi, 194-225.
- ShipleY 1987 ShipleY, G, A History of Samos 800-188 BC, Oxford
- Smith 1990 Smith, R.H, The Southern Levant in the Hellenistic Period, Levant 22, 123-129.
- Taylor - Dray 1939 Taylor, J du Plat - Dray, E, Tsambres and Aphendrika. Two Classical and Hellenistic Cemeteries in Cyprus. Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1937-1939.
- Tscherikower 1927 Tscherikower, V, Die Hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit
- Zoroğlu 1994 Zoroğlu, L, Kelenderis I, 32-41.
- Zoroğlu 1999 Zoroğlu, L, Kilikya Berenikesi'nin Yeri, Olba II, 369-381.

NEUE VOTIVBUSTEN FÜR ZEUS ANTIGO(U)NAOS
(Lev. 40-45)

*N. Eda Akyürek Şahin

Özet

Zeus Antigo(u)naos'a Adanmış Bir Grup Kabartma Zeus Büstü¹

1974 yılında Kütahya'nın Gediz İlçesi'nin güneydoğusunda yer alan Çukurören Köyü'nde (bkz. haritalar Fig. 14 ve 15) orman yolu çalışmaları sırasında aynı yerde beş adet kabartma Zeus büstü bulunmuştur. Büstlerle birlikte bazı seramikler de ele geçmiştir. Eserler Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde koruma altına alınmıştır. Bu makalede beş adet büstten dördü (Env. No. 561, 562, 563, 565) tanıtılmaktadır. Ayrıca, müzeye daha önce getirilmiş ve buluntu yeri bilinmeyen başka bir büst de (Env. No. 72) işlenmektedir. Çukurören Köyü'nde bulunan eserlerin özelliği hepsinin Zeus Antigo(u)naos'a adanmış olmasıdır. Dört büstten ikisinin yazıtı korunmuştur ve tanrının adı geçmektedir. Müzedeki buluntu yeri bilinmeyen büstün de bu tanrıya sunulduğu yazıtından anlaşılmaktadır. Zeus Antigon(e)ios'un kültü Hasan Malay tarafından Manisa'nın İmrenler Köyü'nde (Demirci'nin yaklaşık 2 km güneyinde) bulunmuş olan ve Manisa Arkeoloji Müzesi'nde korunan bir grup adak taşı sayesinde belirlenmiştir. Bu adakların en büyük özelliği birçoğunun kabartma büst şeklinde olmasıdır. İmrenler Köyü'nde büyük bir olasılıkla tanrının yerel bir kutsal alanı olmalıdır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde ve Adana'da özel bir koleksiyonda da bu tanrıya adanmış Zeus büstleri bulunmaktadır. Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki adaklar kültle ilgili yeni belgeler olup aynı zamanda önemli başka bir bilgiyi daha edinmemizi sağlamaktadır. Olasılıkla Çukurören Köyü'nde Zeus Antigon(a)os'un yerel bir kutsal alanı bulunmaktaydı. Burası İmrenler Köyü'ndeki kutsal alandan sonra bu tanrı için olası ikinci kutsal alandır.

Malay tanrının adının Makedon krallarından geldiğini belirtmektedir. Tanrının kültünün Seleukos'ların ve Attalos'ların ordularında paralı asker olarak görev yapmış ve sonra Lydia'ya yerleşmiş olan emekli Makedon askerleri tarafından kendi vatanlarından getirildiğini söylemekte ve kültün Geç Roma Dönemi'nde moda olduğunu da eklemektedir. Malay ayrıca, karşılaştırmak amacıyla aynı yörede tapınım görmüş olan Zeus Seleukios'un kültünü örnek göstermektedir. Bilim dünyasında bu görüş onay bulmasına rağmen, Kent J. Rigsby (Rigsby 1996, 169), Lydia'da kültün belgelendiği bölgede hiçbir zaman Antigonid egemenliği olmadığını belirterek epitethonun Makedonya kökenli olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre kült, Kos Adası'ndaki Diomedon isimli özel bir şahıs tarafından yak. İ. Ö. 300'de kurulmuş olan Herakles Diomedonteios kültü örneğinde olduğu gibi, Antigonos isimli özel bir şahıs tarafından kurulmuş olmalıdır. Benzeri bir kuşku Peter Frei (Frei 1996, 431) tarafından dile getirilmiştir. Ona göre "Anadolu'ya Makedon askerleri tarafından getirilmiş ve burada tapınım görmüş (ve etkili olmuş) tipik Makedon tanrıların varlığı" kuşkuludur. Bu makalede yeni bulunan eserlerin tanıtılması yanı sıra, tanrının Makedon kökeni tartışılmakta ve Antigon(a)os epitethonunun Makedon çağrışımlarına karşın, tanrının Anadolu/Phryg kökenli olabileceği belirtilmektedir. Bugüne kadar Makedonya'dan Zeus Antigon(a)os ya da Zeus Seleukios kültüne ilişkin herhangi bir belgenin ele geçmemiş olmasının yanı sıra Hellenistik Dönem'den de bu tanrılara ilişkin hiçbir bilginin bulunmaması, böyle bir varsayımı desteklemektedir. Her iki tanrı için sunulan adaklar İ. S. 3. yy'a aittir. Zeus Seleukios'un bir yazıtta Anadolu'nun

*Araş. Gör. N. Eda Akyürek Şahin, Akdeniz Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bl. Antalya/TÜRKİYE.

1 Die hier vorgelegte Arbeit ist das Teilergebnis meiner Studie über die Votivstelen im Museum von Kütahya. Erlaubnis dafür wurde mir von der Türkischen Antikenverwaltung erteilt und von dem archäologischen Museum in Kütahya bewilligt. Herr Metin Türktüzün, der Direktor des Museums, und seine Assistentin Frau Sabiha Pazarıcı haben meine Arbeit in vieler Hinsicht unterstützt und erleichtert. Mustafa Adak hat mich während der Reise begleitet und mir bei den Aufnahmearbeiten im Museum sehr geholfen. Ein von dem DAAD finanzierter Studienaufenthalt in Giessen im Jahr 2001 ermöglichte mir nicht nur die Bearbeitung meiner Dissertation über den phrygischen Gott Zeus Bronton, sondern auch das Zustandekommen dieses Artikels. Im Archäologischen Seminar der Giessener Universität durfte ich die Vorteile einer Gastfreundschaft durch Herrn Prof. Dr. Wolfram Martini in jeder Hinsicht genießen. Bei allen diesen Institutionen und Personen möchte ich mich hier sehr herzlich bedanken. Die restlichen Weihungen im Museum von Kütahya, die ich aufgenommen habe, werde ich demnächst auch bekannt machen.

Meter Theōn'u ile birlikte tapınım görmesi (krş. dipn. 17); Zeus Antigonaos'a ise tipik Anadolu, daha doğrusu tipik Phryg tarzı olan kabartma büstlerin adanması bu tanrıların Anadolu kökenli olabileceklerine işaret olarak gösterilmektedir.

Tanrının adı yazıtlarda farklı birkaç biçimde yazılmıştır. Bugüne kadar epitethonun Antigoneos, Antigonios, Antigonaos ve Antigonaos biçimleri belgelenmiştir. Kütahya Müzesi'nde bulunan adaklardan ikisinde epitethonun yeni bir şekli karşımıza çıkmaktadır: Antigounaos. Bütün adaklar incelendiğinde tanrının adının dört kere Antigonaos biçiminde yazıldığı görülmektedir ve makalede bu biçimin belki epitethonun asıl şekli olabileceği belirtilmektedir. Zeus Antigonaos'a çoğunlukla kabartma Zeus büstlerinin adandığı anlaşılmaktadır. Bir Phryg (Kütahya Bölgesi'nin) özelliği olan bu tür kabartma büstlerin Kuzeydoğu Lydia'da ve şimdi de Batı Phrygia'da karşımıza çıkması, Kuzeydoğu Lydia ile Phrygia arasında var olduğu bilinen ilişki ve etkileşimlere yeni örnektir. İmrenler ve Çukurören'de bulunmuş olan kabartma büstlerden bazıları, bu tür büstlerin aslen kaynaklandığı bölge olan Yukarı Porsuk Vadisi'nden ele geçen kabartma büstlerden stil olarak farklı betimlenmiştir. Her iki köy civarında yerel atölyelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu atölyelerdeki taşçı ustaları ana merkez olan Yukarı Porsuk Vadisi'nde oldukça moda olan kabartma büstleri taklit etmiş olmalıydılar. Zeus Antigonaos büstleri, bütün öteki benzer büstler gibi, olasılıkla İ. S. 180-220 tarihleri arasında üretilmiş olmalıdır (tarihleme kriterleri için bkz. Drew-Bear et alii 1999, s. 33 vd. ve 29; stilistik özellikleri için s. 28 vd.).

Zeus Antigonaos'a adanmış ve bugüne kadar tanınan adakların yazıtlarının çevirisi:

Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki eserler (Metinde No. III, IV ve V):

No. III: "Asklapon oğlu - - - - - Kseinas [Zeus] Antigonaos'a adağı [sundu]."

No. IV: "Demokas Zeus Antigounaos'a adağı [sundu]."

No. V: "Euksenos oğlu Euksenos Zeus Antigounaos'a adağı [sundu]."

Manisa Arkeoloji Müzesi'ndeki eserler (Metinde No. 1-6):

No. 1: "Mennas Zeus Antigoneos'a adağı [sundu]."

No. 2: "Khariton Zeus Antigonios'a adağı [sundu]."

No. 3: "Rahip Hermes Zeus Antigonaos'a adağı [sundu]."

No. 4: "Apollas oğlunun sağlığı için Zeus Antigonaos'a adağı [sundu]."

No. 5: "Her - - - - oğlu Glaukos Zeus Antigonaos'a adağı [sundu]."

No. 6: "Apollas oğlu Aphias Zeus'a adağı [sundu]."

Adana'da özel bir koleksiyonda bulunan eser (Metinde No. 10):

No. 10: "Papias oğlu, bir adı da Philargyros olan Papias Zeus Antigonaios'a adağı [sundu]."

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde eserler (Metinde No. 11-12):

No. 11: "Hermogas Zeus Antigonaos'a adağı [sundu]."

No. 12: "M - - - oğlu Papas Zeus Antigonaos'a adağı [sundu]."

Während der Instandsetzung eines Waldweges beim Dorf Çukurören südöstlich von Gediz bei Kütahya (s. die Karte Fig. 14 und 15) stoßen die Arbeiter im Jahre 1974 auf mehrere Zeusbüsten sowie einige Gebrauchskeramik. Weil der Fundort Çukurören zum Verwaltungsbezirks Kütahya gehört, wurden sie in das dortige Museum gebracht. Heute werden diese Funde im Depot des Museums aufbewahrt. Das Inventarbuch des Museums registriert unter die Nummern 561, 562, 563, 564, 565 insgesamt fünf Büsten aus diesem Ort. Wir konnten im Depot aber nur vier Büsten auffindig machen². Zwei von diesen vier Zeusbüsten tragen Inschriften (unten Nr. III-IV); die Inschriften der anderen zwei Büsten sind verloren gegangen. Aus den Inschriften geht hervor, daß diese Büsten an Zeus Antigonaos bzw. Antigounaos geweiht waren. Der gemeinsame Fundort läßt vermuten, daß auch in den beiden anderen Büsten dieselbe Gottheit dargestellt ist. Im Museum

2 Die fünfte Büste mit der Inv. Nr. 564 durfte unter dem Steinhaufen sein, den wir im Depot vor einer Wand besichtigten.

befindet sich eine weitere Büste mit einer Weihung an den Zeus Antigounaos (unten Nr. V), deren Fundort aber unbekannt ist. Sie dürfte aber mit großer Wahrscheinlichkeit auch aus dem Dorf Çukurören stammen. Durch diese Funde gewinnen wir nicht nur neue Belege für den Kult des Zeus Antigonaios, sondern sie deuten wohl auf ein neues Heiligtum des Gottes im Fundort Çukurören hin.

Der Kult des Zeus Antigon(e)ios wurde erst 1994 der Fachwelt bekannt, als Hasan Malay eine Gruppe von Weihungen an diesen Gott aus dem Museum von Manisa publizierte³ (s. unten Nr. 1-9). Bereits 1990 hatte er in seinem Forschungsbericht von der Existenz dieser Weihungen gesprochen⁴. Von diesen neun im Museum befindlichen Weihungen stammen acht Stücke angeblich aus dem Dorf İmrenler südlich von Demirci bei Manisa. Weil diese Funde von zwei verschiedenen Personen ins Museum nach Manisa gebracht wurden, nimmt Malay mit Recht an, daß die Steine wohl durch Raubgrabungen zu Tage gefördert wurden⁵. Eine weitere, ohne Fundortsangabe, im Museum von Manisa befindliche Votivstele an Zeus Antigonaios (s. unten Nr. 5) hat er zu dieser Gruppe angeschlossen, die wohl ebenfalls auch aus İmrenler stammen dürfte. Aufgrund dieser zahlreichen Funde vermutete Malay in İmrenler ein ländliches Heiligtum des Zeus Antigon(e)ios. Allerdings konnte er während seiner Feldforschungen dort kein architektonisch gestaltetes Heiligtum ausfindig machen⁶. Trotz dieses Resultats darf man aber wohl eine Kultstätte dieses Gottes in dieser Region vermuten.

Neue Votivbüsten für Zeus Antigonaios

Alle im Museum von Kütahya bewahrten Weihungen sind aus Marmor und in der Form einer Reliefbüste ausgearbeitet. Die Büsten Nr. I-IV stammen aus Çukurören.

Nr. I. (Fig. 1-3)

Inv. Nr.: 561; **H.:** (erhaltene) 51 cm; **Br.:** 37 cm; **T.:** 14 cm.

Erhaltungszustand: Oberteil des Kopfes und Gesicht sind abgeschlagen. Unterteil der Büste, wo die Inschrift stand, ist ebenfalls abgebrochen. Auf der Oberfläche zahlreiche Bestoßungen.

Beschreibung: Aus den erhaltenen Haarpartien wird deutlich, daß der Gott mit bis zum Schulter reichenden, wellenden Haaren und einen dicken, gelockten Bart dargestellt war. Sein Hals ist ziemlich breit ausgeführt. Er ist mit Chiton und darüber mit einem Himation bekleidet und seine rechte Hand kommt leicht nach oben gehoben aus der Mantelschlaufe heraus und hält die linke Schlaufe des Himations. Der rechte Arm unter dem Himation ist deutlich ausgearbeitet. Die Rückseite ist roh gelassen.

3 Malay 1994, 52 ff. Nr. 69-74 Taf. 14-17; Şahin 2001, 21 f. Abb. Nr. 10-14.

4 Malay 1990, 207 f.

5 Ebenda, 208. Über den üblen Zustand der Raubgrabungen in dieser Region schreibt Petzl 1995, 48 folgendes: "Die archäologischen Überbleibsel der vielen über das Land verstreuten Heiligtümer sind zum größten Teil verschwunden oder doch akut bedroht. Daß gerade aus dem Nordosten Lydiens ein reicher Strom illegalen Exports von Stelen fließt, ist wiederholt beklagt worden und bestätigt sich bei einem Blick auf entsprechende Angebote im Handel immer aufs neue."

6 Malay 1994, 52.

Nr. II. (Fig. 4-6)

Inv. Nr.: 562; H.: (erhaltene) 35 cm; Br.: 26 cm; T.: 9 cm.

Erhaltungszustand: Der Kopf des Gottes ist oben und unten abgebrochen. Linke Seite der Büste ist leicht beschädigt. Die Nasenspitze ist weggebrochen. Auf der Büste sieht man überall Bestoßungen.

Beschreibung: Aus dem erhaltenen Teil des Haares sieht man, daß die Stirnhaare nach oben gekämmt waren. Sonst hat die Büste bis zum Schulter reichende, gewellte Haupt- und gelockte, dicke Barthaare. Oberhalb des Mundes hängen an beiden Seiten zwei Schnurrbarthaare getrennt herunter und bilden im Bartbereich zwei gegenständig ausklingende Locken. Der Mund ist leicht geöffnet. Das rechte Auge ist etwas größer ausgearbeitet als das linke und sind in ihren Mitten große, durchgebohrte Pupillen abgebildet. Der Gott hat einen ziemlich schmalen Stirn und breiten Hals. Er ist mit einem Chiton und darüber mit einem Himation bekleidet, seine rechte Hand flach auf der Brust gelegt. Der Daumen ist ziemlich nach oben gehoben. Das Unterteil der Büste, wo man die Inschrift erwartet, ist glatt abgebrochen.

Nr. III. (Fig. 7-8)

Inv. Nr.: 563; H.: 31 cm; Br.: 30 cm; T.: ca. 9 cm; Bh.: 1, 4-2 cm.

Erhaltungszustand: Die rechte Schulter leicht beschädigt; Anfangsbuchstaben der Inschrift stark verwittert. Auf der Oberfläche gibt es viele Bestoßungen und Risse.

Beschreibung: Die relativ groß hergestellte Büste hat lange, bis zum Schulter reichende Haare und einen dicken, gelockten Bart. Die Stirnhaare sind nach oben gekämmt und das mittlere Stirnhaar dreht sich als große Locke nach rechts. Auf dem Kopf steht eine Krone, auf deren Vorderseite kreisförmige Ornamente abgebildet sind. Die Nase ist groß und der Mund leicht geöffnet. In den Augen erkennt man große Pupillen. Der Hals ist dick und lang. Zeus ist mit Chiton und darüber mit Himation bekleidet. Die Falten des Himations sind als parallele Rillen angedeutet. Die Büste hat eine Besonderheit, was man bei den ähnlichen Reliefbüsten nicht findet. Während bei den anderen Exemplaren nur die rechte Hand sichtbar ist, hat man hier beide Hände herausgearbeitet. Die rechte Hand kommt aus der Mantelschlaufe heraus und auf der linken Seite, d.h. direkt auf dem Herzbereich gelegt. Der Daumen ist leicht nach oben gehoben. Den rechten Arm hat man unter dem Mantel andeutungsweise erkennbar gemacht. Die linke Hand liegt unterhalb der rechten Hand auf dem Körper und erstreckt sich in das Inschriftsfeld. Die großen Hände haben sehr lange Finger. Unterhalb der Büste steht eine dreizeilige, unsorgfältig eingemeißelte Inschrift. Die Rückseite ist roh gelassen; die Krone auf dem Kopf ist auch auf der Rückseite angedeutet.

Die Buchstabenformen: € C A

	Ξεινῶς	
2	Ἄσκληπῶνος	
	ΞΑ	Ἀντιγονά[φ]
4		ε[ύχη]

"Kseinas, der Sohn des Asklapon,
 ---- dem (Zeus) Antigonaos
 als Gelübde."

Z. 1: Ξεινῶς = Ξεινῶς, s. Bechtel 1917, S. 339 s.v.

Z. 2: Ἀσκλάπων: in Phrygien oft belegt; vgl. z. B. Cox-Cameron 1937, Nr. 211.
 Z. 3: ΕΑ . . hier erwartet man das Ethnikon des Dedikanten. Demzufolge bleibt für das Wort Diğ kein Platz übrig. Im Wort Ἀντιγονάω hat man die Buchstaben Ny und Omega (Ω), wohl aus Platzmangel, ineinander geschrieben.

Nr. IV. (Fig. 9-10)

Inv. Nr.: 565; H.: (erhaltene) 28 cm; Br.: 22 cm; T.: 4 cm; Bh.: 0, 7-1, 7 cm.
Erhaltungszustand: Der Kopf der Büste fehlt. Linke Seite ist leicht beschädigt. Unten sind rechte und linke Ecken abgebrochen. Auf der Oberfläche sind viele kleine Bestoßungen zu sehen.

Beschreibung: Bei der flach ausgearbeiteten Büste erkennt man den Chiton nicht. Den Himation erkennt man an den flüchtig angedeuteten Falten. Die rechte Hand mit langen Fingern ist auf dem unteren Brustteil flach angelegt und der Daumen bewegt sich leicht nach oben. Unterhalb der Hand steht die dreizeilige, flüchtig eingeritzte Inschrift. Die Rückseite ist roh gelassen.

Die Buchstabenformen: CA O + Ω Δ

	Δημόκας	"Demokas
2	Δι Ἀντιγονάω	dem Zeus Antigounaos
	[ε]ύχην	als Gelübde."

Z. 1: Δημόκας: In dieser Form ist der Name neu; zu vergleichen sind die Kosenamen Δαμόκκας, Φιλόκκας, Μενέκκας etc. vgl. hierzu Bechtel 1917, S. 125 s.v. Δαμόκκας.

Nr. V. (Fig. 11-13)

FO: Unbekannt; stammt aber wohl aus Çukurören; Inv. Nr.: 72; H.: (erhaltene) 19 cm; Br.: 24 cm; T.: 5, 5 cm; Bh.: 1, 1-1, 5 cm.

Erhaltungszustand: Der Kopf und die Schulter der Büste sind abgeschlagen. Ein Stück von der rechten unteren Ecke abgebrochen; die linke untere Ecke leicht beschädigt. Auf der Büste, besonders auf dem Handbereich sind Bestoßungen zu sehen.

Beschreibung: Der Gott ist auf dieser kleinen Büste mit einem Chiton und darauf mit einem Himation bekleidet. Die sehr große, rechte Hand ragt aus der Mantelschlaufe heraus und ist auf dem Brust flach angelegt. Der Daumen bewegt sich leicht nach oben. Die Mantelschlaufe hängt leicht nach unten herunter und erstreckt sich ins Inschriftfeld. Die Buchstaben am Beginn und am Schluß der zweiten Zeile sind leicht beschädigt. Die Rückseite der Büste ist roh gelassen.

Die Buchstabenformen: CEA Υ

	Εύξενος Relief Εύξένο[v]	"Euxenos, der Sohn des Euxenos,
2	[Δι] Ἀντιγονάω εύχή[v]	dem Zeus Antigounaos als Gelübde."

Bereits bekannte Weihungen an Zeus Antigonaos

Um einen Überblick über den Kult des Zeus Antigonaos zu gewinnen, trage ich hier auch die bereits publizierten Weihinschriften für diesen Gott zusammen.

Nr. 1. Reliefbüste des Zeus Antigonaos aus Marmor; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 7184; H.: 25 cm; Br.: 20 cm; T.: 10 cm; Bh.: 2 cm; Literatur: Malay 1990, 53 Nr. 70 Taf. 14

Abb. 34; SEG XLIV (1994) Nr. 952; de Hoz 1999, 289 Nr. 61.10; Şahin 2001, 236 Abb. Nr. 13.

	Μεννᾶς	"Mennas dem
2	Δὶ Ἀντ{σ}ιγονέω	Zeus Antigoneos
	εὐχὴν	als Gelübde."

Nr. 2. Reliefbüste des Zeus Antigonaos aus Marmor; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 7149; H.: 50 cm; Br.: 25 cm; T.: 6 cm; Bh.: 2 cm; Literatur: Malay 1990, 53 f. Nr. 71 Taf. 15 Abb. 35; SEG XLIV (1994) Nr. 952; Vollkommer 1997, 377 Nr. 38; de Hoz 1999, 289 Nr. 61.9; Şahin 2001, 236 Abb. Nr. 14.

	Χαρίτων Δὶ Ἀντ-	"Chariton dem Zeus
2	[ι]γονίω εὐχὴν	Antigonios als Gelübde."

Nr. 3. Fragment einer männlichen Statue aus Marmor; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 7150; H.: 52 cm; Br.: 17 cm; T.: 10 cm; Bh.: 1 cm; Literatur: Malay 1990, 54 Nr. 72 Taf. 15 Abb. 36; SEG XLIV (1994) Nr. 952; de Hoz 1999, 289 Nr. 61.11; Şahin 2001, 236 Abb. Nr. 10.

	Ἐρμῆς Δὶ Ἀφ	"Der Priester Hermes
2	ντιγονάω	dem Zeus Antigonaos
	ιερεὺς εὐ	als Gelübde."
4	χὴν	

Nr. 4. Männliche Statuette aus Marmor; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 7185; H.: 44 cm; Br.: 28 cm; T.: 12 cm; Bh.: 2 cm; Literatur: Malay 1990, 54 Nr. 73 Taf. 16 Abb. 37; SEG XLIV (1994) Nr. 952; de Hoz 1999, 289 f. Nr. 61.12.

	Ἀπ[ο]λλᾶς ὑπ-	4	[ε]ὐχὴν	"Apollas für das Wohlergehen
2	ἐρ τοῦ υἱοῦ	Figur	Δὶ Ἀντιγονάω	seines Sohnes dem Zeus
	σωτηρίας			Antigonaos als Gelübde."

Nr. 5. Reliefbüste des Zeus Antigonaos aus Marmor; FO: Unbekannt. Stammt wahrscheinlich aus İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 2191; H.: 46 cm; Br.: 27 cm; T.: 11, 5 cm; Bh.: 1 cm; Literatur: Malay 1990, 54 Nr. 74 Taf. 17 Abb. 38; SEG XLIV (1994) Nr. 952; de Hoz 1999, 290 Nr. 61.13; Şahin 2001, 236 Abb. Nr. 11.

	[Γ]λαῦκος Ἐρ[- - - -]	"Glaukos, der Sohn des
2	[Δὶ Ἀντιγο]νάω ε[ὐ]χὴν	Her- - - -, dem Zeus
		Antigonaos als Gelübde."

Nr. 6. Reliefbüste wohl des Zeus Antigonaos aus Marmor; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Inv. Nr.: 7184; H.: 35 cm; Br.: 19 cm; T.: 10 cm; Bh.: 2 cm; Literatur: Malay 1990, 53 Nr. 69 Taf. 14 Abb. 33; SEG XLIV (1994) Nr. 952; de Hoz 1999, 289 Nr. 61.8; Şahin 2001, 236 Abb. Nr. 12.

	Ἀφιάς Ἀπολ-	"Aphias, der Sohn des
2	λᾶ Διὲ εὐχὴν	Apollas, dem Zeus
		als Gelübde."

Nr. 7. Eine zerstörte Reliefbüste wahrscheinlich des Zeus Antigonaos; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Literatur: Malay 1990, Taf. 17 Abb. 39. Dort fehlen weitere Angaben.

Nr. 8. Ein Kopffragment einer Reliefbüste wahrscheinlich des Zeus Antigonaos; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; Literatur: Malay 1990, Taf. 17 Abb. 40. (Ohne weitere Angaben).

Nr. 9. Eine Stele, auf der oben eine Reliefbüste wahrscheinlich des Zeus Antigonaos, unten eine ihr Kalb säugende Kuh abgebildet ist; FO: İmrenler, ca. 2 km südlich von

Demirci/Manisa; AO: Im archäologischen Museum von Manisa; **Literatur:** Malay 1990, Taf. 17 Abb. 41 (keine weitere Angaben). Ob diese Stele Zeus Antigonaios geweiht war, konnte nicht mit Sicherheit festgestellt werden. Da sie jedoch zusammen mit anderen, an diesem Gott geweihten Reliefbüsten gefunden wurde, dürfte auch sie eine Weihung an Z. Antigonaios sein.

Nr. 10. Reliefbüste⁷ des Zeus Antigonaios aus weißgelblicher Kalkstein; FO: Unbekannt⁸; AO: Im Privatbesitz in Adana; H.: 46 cm; Br.: 23 cm; T.: 10 cm; Bh.: 1-1, 5 cm; **Literatur:** Sayar 1998, 143-144.

	Παπίας Παπίου ὁ καὶ	"Papias, der Sohn des Papias,
2	Φιλάργυρος Διὶ Ἀντι- γοναίῳ εὐχὴν	auch Philargyros genannt, dem Zeus Antigonaios als Gelübde."

Nr. 11. Reliefbüste des Zeus Antigonaios aus Marmor; FO: Unbekannt; AO: Im archäologischen Museum von İstanbul⁹; **Inv. Nr.:** 9011; H.: 59 cm; **Literatur:** Akyürek Şahin 2001, 2, 186 Anm. 2 Nr. h.

	Ἑρμογάς Διὶ Ἀντιγο- νάῳ εὐχὴν	"Hermogas dem Zeus Antigonaios als Gelübde."
2		

Nr. 12. Reliefbüste des Zeus Antigonaios aus Marmor; FO: Im Inventar steht Kütahya mit Fragezeichen; AO: Im archäologischen Museum von İstanbul; **Inv. Nr.:** 9013; H.: 43 cm; **Literatur:** Akyürek Şahin 2001, 2, 186 Anm. 2 Nr. y.

	Παπᾶς Μ[- - -]	"Papas, der Sohn des M- - -, dem Zeus Antigonaios als Gelübde."
2	Διὶ Ἀντι[γ]ον[άφ] εὐχὴν	

Kommentar

Der Aussagewert aller Inschriften des Zeus Antigo(u)naos ist äusserst gering. Die einfachen Weihungen sind meistens als ὁ δεινός Διὶ Ἀντιγονάῳ εὐχὴν oder ὁ δεινός τοῦ δεινίου Διὶ Ἀντιγονάῳ εὐχὴν formuliert. Es ist aber interessant, daß der Beiname des Gottes in den Inschriften verschieden vorkommt. Die Variationen des Beinamen sind folgende: Ἀντιγόναιος, Ἀντιγόναιος, Ἀντιγόνεος, Ἀντιγόνιος. In den neuen Inschriften (Nr. IV-V) ist jetzt eine neue Variation des Beinamens belegt: Ἀντιγούνας. Die Schreibung Ἀντιγόναιος (Nr. 3, 4, 5, 11 und vielleicht auch Nr. I), die wohl die richtige Form war, kommt bis jetzt am meisten vor.

Den Namen des Gottes führt Malay auf die makedonischen Könige zurück¹⁰. Er nimmt an, daß die in Lydien (um Demirci) ansässigen makedonischen Veteranen, die sich in den Armeen von Seleukiden und Attaliden als Söldner aufhielten, den Kult des Zeus Antigonaios aus ihrer Heimat mitgebracht und ihn in Lydien weiterverehrt hätten. Der Kult des Gottes sei in der späteren Kaiserzeit in Mode gekommen. Zum Vergleich weist er auf den ebenfalls in Lydien bezeugten Kult des Zeus Seleukios in Nisyra

7 Da kein stilistisches Vergleichsstück existiert, läßt sich über den Herstellungsort dieser Büste kaum etwas sagen. Sie ist ganz anders dargestellt, als die anderen Antigonaios-Büsten. In dieser Hinsicht ist sie ein Einzelstück und es muß offen bleiben, wo sie hergestellt worden sein könnte.

8 Für diese Weihung kann jetzt als Fundort neben İmrenler auch Çukürören in Frage kommen.

9 Diese beide Weihungen in İstanbul (Nr. 11 und 12) könnten aus İmrenler oder vielleicht noch mehr aus Çukürören stammen, wie die mögliche Fundortsangabe Kütahya zeigt.

10 Malay 1994, 52: "Four of the dedications record the name of the God Zeus with an unattested epithet, Antigon(e)ios which is doubtless a derivation from the name of several Macedonian kings."

und Hyrkanis hin.¹¹ Auch Habicht¹², Sayar¹³ und de Hoz¹⁴ haben sich Malays Ansichten angeschlossen. Rigsby¹⁵ lehnt sie aber mit der Begründung ab, daß das besprochene Gebiet niemals unter der Herrschaft der Antigoniden stand, ja nicht einmal auch für eine kurze Zeit. Nach ihm handelt es sich bei dem Beinamen eher um einen Privatmann namens Antigonos, der den Kult gegründet hat, also ähnlich wie der Kult des Herakles Diomedonteios auf Kos, der von Diomedon um 300 v. Chr. gegründet wurde¹⁶.

Für Zeus Seleukios, dessen Benennung der des Zeus Antigonaos am ähnlichsten ist, stehen nur zwei Belege aus Lydien zur Verfügung¹⁷. Allgemein wird auch er in der Forschung als ein makedonischer Gott betrachtet¹⁸. Ihn sollen die makedonischen Militärkolonisten¹⁹, die sich im westlichen Kleinasien niederließen, aus ihrer Heimat als Schützer der Seleukiden mitgebracht haben. Demzufolge wurden die Belege des Gottes als Indiz für die Existenz von Makedonen in Lydien von der hellenistischen Zeit (3. Jh. v. Chr.) bis in die späte Kaiserzeit (3. Jh. n. Chr.) angenommen²⁰. Daraus resultiert, daß das Heiligtum des Zeus Antigoneios in İmrenler "bis in

11 Ebenda, 53 Anm. 69 und s. unten Anm. 17.

12 Habicht 1997, 270: ". . . Ihn leitet Malay (52) vom Namen 'of several Macedonian kings' her - in Frage kommt tatsächlich wohl nur Antigonos Monophthalmos. Treffend erscheint M.s Vergleich dieses Kultes mit dem des Zeus Seleukeios (TAM V 426 und 1306)."

13 Sayar 1998, 144. Sayar fügt K.J. Rigsbys Vermutung hinzu, daß der Kult des Gottes auch von einem Privatmann namens Antigonos begründet worden sein könnte, vgl. unten Anm. 15.

14 de Hoz 1999, 63: ". . . Der Beiname ist eine Ableitung vom makedonischen Königsnamen, und der Kult wurde von makedonischen Siedlern eingeführt, auch wenn die Belege aus der späteren Kaiserzeit stammen."

15 Rigsby 1996, 169: "Zeus Antigoneios (nos. 69-74, variously spelled) Malay traces to the Antigonid dynasty and Macedonian soldiers settled in Lydia in the Hellenistic period. This seems to me unlikely, in an area never under Antigonid rule even briefly, and I suspect rather that the epithet comes from an ordinary founder named Antigonos, like Heracles Diomedonteios on Cos, founded by a Diomedon ca. 300 B.C."

16 Ebenda. Für den Kult des Herakles Diomedonteios s. Dittenberger 1920, Nr. 1106.

17 Der erste Beleg auf einer Votivstele stammt aus dem Dorf Alibeyli (Hyrkanis) und wird jetzt im archäologischen Museum von Manisa (Inv. Nr. 103) aufbewahrt: J. und L. Robert 1948, 24 Nr. 4 Taf. XXV (SEG XV 740; TAM V 2, 1306); de Hoz 1999, 235 Nr. 40.4; Şahin 2001, 250 Abb. 58. Der zweite Beleg auf einer anderen Votivstele aus dem Jahr 228/9 n. Chr. (Weiheur der Nisyrrer-Katoikia) stammt aus Saraçlar (zwischen Gölde, Menye und dem Fluß Hermos): Keil-Premmerstein 1911, 101 vd. Nr. 200; Nock 1928, 42; J. und L. Robert 1948, 25 f.; TAM V 1, 426; Petzl 1995, 39; de Hoz 1999, 261 Nr. 46.1 (Verbleib unbekannt).

18 Keil-Premmerstein 1911, 101 ff., Nr. 200; Nock 1928, 41 f.; J. und L. Robert 1948, 25 f. Robert diskutiert, ob es sich bei Zeus Seleukios um einen alten makedonischen oder um einen dynastischen Kult handelt; Nilsson 1961, 167 (seleukidischer Kult); Schwabl 1972, 358 f.; TAM V 1, 426; Cohen 1991, 47 f. Anm. 24; Petzl 1995, 39: "Zeus Seleukios war wohl ein Gott, den makedonische Militärkolonisten aus ihrer Heimat mitgebracht hatten, als sie sich als Bauern im westlichen Kleinasien niederließen. Bemerkenswert ist, daß das Dorf (κατοικία) Nisyra kollektiv die Weiheur darbrachte, 'd.h. wohl . . . auf Grund einer durch die Priesterschaft verkündeten Willensäußerung einer Gottheit, die man um Rat fragte', so Keil und v. Premmerstein . . ."; de Hoz 1999, 63 f.: "Zeus Seleukios ist sicherlich ein makedonischer Gott, dessen Kult die makedonischen Soldaten wohl als Schützer der Seleukiden in Kleinasien eingeführt haben. Diese These wird dadurch erhärtet, daß die Inschrift Nr. 40.4 in Hyrkanis, einer Stadt mit makedonischer Bevölkerung, gefunden wurde." Vgl. auch Şahin 2001, 168.

19 Für die makedonischen Militärkolonisten in Lydien s. Schulten 1897, 523 ff.; Cohen 1978, 9 ff.; s. allgemein auch Cohen 1991.

20 Cohen 1991, 48.

die späte Kaiserzeit anhaltende Bedeutung eines dynastischen Kultes dokumentiert" hätte²¹. Dagegen spricht aber die Tatsache, daß die Weihungen aus der späten Kaiserzeit stammen (3. Jh. n. Chr.), d.h. über 500 Jahre nach der Niederlassung der makedonischen Militärkolonisten. Zudem muß man auch in Betracht ziehen, daß ein Kult für Zeus Seleukios weder aus der hellenistischen noch aus der hohen Kaiserzeit bekannt ist. Eine solche Kultradtition ist auch in Makedonien nicht nachweisbar. Peter Frei hat in seiner Rezensionsschrift für den Corpus der lydischen Inschriften in *Tituli Asia Minoris* V, 2 über den Gott Apollon Tyrimnos folgendes geschrieben: "Fragen muß man sich allerdings, ob es sich bei dem mit Apollon identifizierten Gott Tyrimnos, Hauptgottheit von Thyateira, wirklich um eine makedonische Gottheit handelt, wie L. Robert; *RevPhil* 52, 1978, 247 Anm. 36 vorgeschlagen hat, wobei er den makedonischen Personennamen Turimmaw oder Torimmaw zum Vergleich anführte. Zu beachten ist jedenfalls, daß eine Göttergestalt dieses Namens in Makedonien nicht belegt ist. . . . Und schliesslich: gibt es irgendwo sonst spezifisch makedonische Götter, die durch die makedonische Expansion und die damit verbundene Ansiedlung von Soldaten (die für Thyateira nicht zu bezweifeln ist) verbreitet wurden und prägend wirkten? Liegt nicht kleinasiatischer Ursprung näher, auch wenn kein sprachlicher Anklang greifbar ist?"²² Diese Betrachtungsweise gilt m. E. auch für Zeus Seleukios und Zeus Antigonaos. Der Ursprung dieser Gottheiten ist wohl kleinasiatisch, nämlich phrygisch-lydisch, auch wenn ihre Beinamen makedonischer Herkunft sind. Außerdem soll für die Weihung an Zeus Seleukios aus Hyrkañis (Alibeyli) noch gemerkt werden, "daß der Gott zusammen mit der anatolischen Meter erwähnt wird und daß die Stele ein Relief in einheimischem Stil mit zwei männlichen Götter, der eine mit Strahlenkrone, der andere mit einer Doppelaxt aufweist."²³ Die anatolischen Darstellungszüge des Zeus Seleukios sind auch beim Zeus Antigonaos zu beobachten. Er wird sowohl im nordöstlichen Lydien²⁴ als auch im westlichen Phrygien weitgehend in der Form einer Reliefbüste gestaltet²⁵. Reliefbüsten sind eine anatolische, genauer gesagt, eine phrygische Eigenart aus der Oberen Tembris-Ebene (Kütahya) und wurden nach bisherigen Funden in der Mehrzahl an Zeus Ampeleites oder Zeus Thallos geweiht²⁶. Eine solche Tradition ist in Makedonien m.W. auch nicht nachweisbar. Diese beide Götter wurden also in Phrygien und Lydien nicht von den Nachkommen der Makedonen, sondern von den Einheimischen gepflegt²⁷. Wie die Weihung des Zeus Seleukios aus Nisyra (Saraçlar) zeigt, sind die Dedikanten Bauern gewesen, die Ihre Gelübde auf

21 Schuler 1998, 40 Anm. 139.

22 Frei 1996, 431.

23 De Hoz 1999, 64.

24 Über Nordostlydien s. allgemein Debord 1986.

25 Es gibt für diesen Gott außer Reliefbüsten nur zwei Statuetten, s. im Text Kat. Nr. 3 und 4. Vielleicht auch eine kleine Stele, s. im Text Nr. 9.

26 Für die zahlreichen Beispielen vgl. allgemein Drew-Bear et alii 1999. Vgl. auch Akyürek Şahin 2001, 1 und dies. 2001, 2.

27 Vgl. Cohen 1991, 47 Anm. 24; s. auch Schuler 1998, 40 Anm. 139.

Grund ihrer privaten Angelegenheiten ablegten. Die Stele wurde dem Zeus Seleukios und den "Fruchtspendenden" Nymphen für die Unversehrtheit und für das Reifen der Ernte geweiht. Wohl auch Zeus Antigonaos war ein Bauerngott und wurde für die gute Ernte ausgerufen, auch wenn dies in den kurzen Inschriften nicht wörtlich zum Ausdruck kommt²⁸. Diese Annahme wird auch dadurch verstärkt, daß die Weihungen für ihn in der Form einer Reliefbüste vorkommen, die unter der Landbevölkerung Phrygiens ausschließlich für die Fruchtbarkeitsgötter verwendet werden.

Die Büsten

Die neu gefundenen Büsten des Zeus Antigonaos sind in der üblichen phrygischen Zeus-Ikonographie aber mit manchen Unterschieden im Detail gestaltet. In der Büste Nr. III ist z. B. neben rechter auch die linke Hand sichtbar dargestellt, also eine einzigartige Besonderheit, die in anderen Büsten nie vorkommt. Man hat auf dem Kopf dieser Büste eine Krone abgebildet, die auf der Vorderseite kreisförmige Ornamente hat. Die Krone ist auf der Rückseite des Kopfes nur angedeutet. In restlichen Reliefbüsten ist m.W. nur eine Büste, die sich im Museum von Ankara befindet, mit einem Lorbeerkranz dargestellt²⁹. Auch die Büste Nr. IV weicht von anderen geringfügig ab, da sie skizzenhafte Züge hat³⁰. Ihre Darstellungsweise ähnelt einigen Büsten des Zeus Antigonaos aus İmrenler, wie z. B. oben Nr. 1 (Malay, Taf. 14 Fig. 34) und 2 (Malay, Taf. 15 Fig. 35). Sogar die Art der Hand ist mit der Büste Nr. 1 fast identisch. Auch die flüchtige Bearbeitung der Gewänder und der Schriftduktus (z. B. Ψ) sind sehr ähnlich. Es ist möglich, daß alle drei Büsten von dem selben Steinmetz gearbeitet worden sind³¹. Die restlichen Büsten haben keine Besonderheiten. Der Bart der Büste Nr. II, der am Kinnbereich zwei große gegenseitig ausklingende Locken aufweist, hat bei vielen ähnlichen Büsten Entsprechungen³². Die Büsten Nr. I und III sind im Vergleich zu den anderen größer hergestellt.

Als Herstellungsort der hier behandelten neuen Büsten könnte man die Obere Tembris-Ebene annehmen, weil der Fundort Çukurören von dort nicht weit weg liegt. Die Dedikanten könnten diese Büsten von den Werkstätten aus der Oberen Tembris-Ebene gekauft und dann im wahrscheinlichen Heiligtum des Gottes in Çukurören geweiht sein. Viel naheliegender ist aber, daß es in der Nähe von Çukurören ein kleiner, lokaler Werkstatt (oder vielleicht mehrere Werkstätte) gab, wo man diese Büsten herstellte. Daß die Steinmetze sich die Werkstätte in der Oberen Tembris-Ebene als Vorbild genommen haben, zeigt allein die Form der Reliefbüste deutlich. Sie haben aber dabei,

28 Bis auf eine gibt es in den Weihungen des Zeus Antigonaos keine Aussage über den Grund der Aufstellung der Weihungen. Diese einzige Weihung aus İmrenler (s. im Text Nr. 4) weihte Apollas für seinen Sohn, der wahrscheinlich krank war.

29 Drew-Bear et alii 1999, Nr. 462 (Zeus Anpelikos).

30 Die Büsten im Museum von İstanbul (im Text Nr. 11 und 12) ähneln dieser Büste sehr.

31 Es existierte wahrscheinlich auch in İmrenler kleine lokale Werkstätten, wo in denen Reliefbüsten hergestellt wurden.

32 Vgl. z.B. Drew-Bear et alii 1999, Nr. 464; 468; 469; 476; 478; 566; 599; 600; 602; 603; 604; 606. Vgl. auch Akyürek Şahin 2001, 2, Nr. 4.

wie es bei der Büste Nr. III deutlich wird, wohl stilistische Eigenheiten entwickelt. Diese mit beiden Händen dargestellte Büste hat unter den Exemplaren aus der Oberen Tembris-Ebene keine Entsprechung. Auch ist die sehr skizzenhafte Darstellung der Büste Nr. IV dort nicht zu beobachten. Während der Zeit, also zwischen ca. 180–220, in der die Reliefbüsten in der Oberen Tembris-Ebene sehr in Mode waren und dort zahlreich hergestellt wurden³³, hatten sich wohl die Dörfer aus Çukurören (wohl auch aus İmrenler) von dieser Mode beeinflusst und wollten wahrscheinlich ihrem Gott Zeus Antigonaos auch ähnliche Weihungen schenken.

Der Fundort liegt am Nord-Abhang des antiken Dindymos (Muratdağı) am Oberlauf des Hermos (Murat Çayı) (Fig. 15), 55 km südwestlich von Kotyaeion (Kütahya). In diesem Dorf, wie auch sein Name Çukurören (Grubenruine) besagt, existierte mit größter Wahrscheinlichkeit eine antike Siedlung³⁴. Çukurören liegt nicht völlig weit weg von dem ersten Fundort İmrenler. Es gab zwischen Phrygien und dem nordwestlichen Lydien (Maionien und Katakekaumene) wohl enge Verbindungen, wie z. B. viele Übereinstimmungen der Kulte aus beiden Gebieten zeigen³⁵. Anscheinend war der Kult des Zeus Antigonaos auch im Westen Phrygiens verwurzelt, was vielleicht mit ethnisch bedingten Zusammenhängen erklärt werden kann.

33 S. Drew-Bear et alii 1999, 33 f. (T. Lochman).

34 Belke-Mersich 1990, 228 f.

35 Vgl. De Hoz 1999, 126: "Zuletzt deuten die zahlreichen Übereinstimmungen zwischen den Kulturen Maioniens und denen des benachbarten Phrygiens auf eine ehemals enge Verbindung beider Völker, für die auch die in der antiken Literatur zu beobachtende terminologische Unsicherheit in der Verwendung der Begriffe Lyder, Phryger und Maionier als Indiz gewertet werden kann." Vgl. auch Waelkens 1986, 37: "Wie sich aus den auf Grabstelen dargestellten Geräten, den Grabformeln und den Götterkulturen ergibt, schließt die ganze lydische Landschaft östlich von Thyateira kulturell und religiös an Phrygien an. Im östlichen Teil (Maionien oder Katakekaumene) gab es sogar ethnisch bedingte Zusammenhänge mit diesem Gebiet, und die Grenze war schon im Altertum stark verwischt." und Herrmann-Polatkan 1969, 60 (und Anm. 133): "Daß zwischen den beiden Landschaften in Phrygien und Lydien auch sonst möglicherweise ethnisch bedingte Zusammenhänge bestanden haben, ist in letzter Zeit schon durch das Auftauchen in Phrygien lokalisierter Götterbeinamen eben im Nordostlydien zusätzlich dokumentiert worden."

Literaturverzeichnis und Abkürzungen

- Akyürek Şahin 2001, 1 Akyürek Şahin, N.E., Eine kleine Reliefbüste im Museum von Kütahya, OLBA 4, 117-124.
- Akyürek Şahin 2001, 2 Akyürek Şahin, N.E., Phrygische Votive aus dem archäologischen Museum von İstanbul, Epigr Anat 33, 185-193.
- Bechtel 1917 Bechtel, F., Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit, Halle, (Nachdruck Hildesheim 1964).
- Belke-Mersich 1990 Belke, K. - Mersich, N., Tabula Imperii Byzantini 7. Phrygien und Pisidien, Wien.
- Cohen 1978 Cohen, G.M., The Seleucid Colonies. Studies in Founding, Administration and Organization (Historia Einzelschriften 30).
- Cohen 1991 Cohen, G.M., Katoikiai, Katoikoi and Macedonians in Asia Minor, AncSoc 22, 41-50.
- Cox-Cameron 1937 Cox, C.W.M. - Cameron, A., Monuments from Dorylaeum and Nacolea. MAMA V, Manchester
- Debord 1986 Debord, P., Variétés. La Lydie du Nord-Est, REA 87, 345-358.
- de Hoz 1999 de Hoz, M.P., Die lydischen Kulte im Lichte der griechischen Inschriften, Bonn, (Asia Minor Studien 36).
- Dittenberger 1920 Dittenberger, G., Sylloge Inscriptionum Graecarum III, Leipzig 1920³, (Nachdruck Hildesheim u.a. 1960).
- Drew-Bear et alii 1999 Drew-Bear, Th. -Thomas, Ch. M.- Yıldızturan, M., Phrygian Votive Steles. The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara
- Frei 1996 Frei, P., Rez. zu Herrmann 1989, Gnomon 68, 428-431.
- Habicht 1997 Habicht, Chr., Rez. zu Malay 1994, Gnomon 69, 269-271.

- Herrmann-Polatkan 1969 Herrmann, P.- Polatkan, K.Z., Das Testament des Epikrates und andere neue Inschriften aus dem Museum von Manisa, SBWien
- Keil-Premmerstein 1911 Keil, J. - von Premmerstein, A., Bericht über eine zweite Reise in Lydien ausgeführt 1908, Wien (DenkschrWien 54 [2]).
- Malay 1990 Malay, H., Lydia'dan Yeni Epigrafik Buluntular, Araştırma Sonuçları Toplantısı 8, 203-208.
- Malay 1994 Malay, H., Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum, Wien, (ETAM 19).
- Müller 1997 Müller, D., Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots. Kleinasien und angrenzende Gebiete mit Südostthrakien und Zypern, Tübingen
- Nilsson 1961 Nilsson, M.P., Geschichte der Griechischen Religion II, München 1961²
- Nock 1928 Nock, A.D., Notes on Ruler-Cult, I-IV, JHS 48, 21-43.
- Petzl 1995 Petzl, G., Ländliche Religiosität in Lydien, Forschungen in Lydien, in: Asia Minor Studien 17, 37-48.
- Rigsby 1996 Rigsby, K.J., Rez. zu Malay 1994, AJPh 117, 167-169.
- J. und L. Robert 1948 J. und L. Robert, Hellenica VI, Paris
- Şahin 2001 Şahin, N., Zeus'un Anadolu Kültleri, İstanbul, (Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü).
- Sayar 1998 Sayar, M.H., Weihung für Zeus Antigonaios, EpigrAnat 30, 143-144.
- SEG Supplementum epigraphicum Graecum.
- Schuler 1998 Schuler, Ch., Ländliche Siedlungen und Gemeinden im hellenistischen und römischen Kleinasien, München, (Vestigia 50).

- Schulten 1897 Schulten, A., Die makedonischen
Militärcolonien, Hermes 32, 523-537.
- Schwabl 1972 Schwabl, H., Zeus I. Epiklesen, RE XA, 253-376.
- TAM Tituli Asiae Minoris.
- Vollkommer 1997 "Zeus (in peripheria orientali)", Lexicon
Iconographicum Mythologiae Classicae 8. 1, 2,
374-384.
- Waelkens 1986 Waelkens, M., Die kleinasiatischen Türsteine.
Typologische und epigraphische
Untersuchungen der kleinasiatischen
Grabreliefs mit Scheintür, Mainz

Antik Kaynaklarda Ainos (Lev. 46-47)

*Murat Özyıldırım

Abstract

The ancient sources translated from the original Greek and Latin texts in this study revealed that Ainos was an important cultural and commercial center in the Greek world, especially in the Vth. century B.C. This conclusion was also confirmed by archaeological finds from the site such as the high quality coins or the pottery which could be regarded as rivals to their Athenian counterparts.

Ionians had to face with the opposition of the local tribes when they first came to Thracia but their contact with Thracians ended up with the cultural relations, such as the cult of Dionysus.

In the tribute lists of Attic-Delos Naval Federation Ainos appeared with a high payment rate. This was apparently a result of the large income from the trade, especially with Thasos. Another reason of their success is the large transportation possibilities provided by Hebros river. The fertile land in the *territorium* of Ainos, along with the other Thracian sites such as Maroneia and Abdera was another source of income for the town. The little settlements acted as trade stations (*εμπορία*) were established in the territory of Maroneia and Ainos by Thasians and Samothracians.

The colourful cultural life in the region (Ainos and Abdera) was confirmed by Sophist Athenodoros who was from Ainos and philosophers Leukippos, Demokhritos and sophist Protagoras from Abdera. According to Philostratos, Athenodoros was a very well educated person companed with Greeks and was coming from a noble family of Ainos.

a) Coğrafya

Ainos (Enez) antik kentinin de üzerinde yer aldığı Thrakia (Trakya), tarihin en eski dönemlerinden beri Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan geçiş noktası olarak önem taşıdı. Bölge, kuzeyde Karadeniz, güneyde Ege, doğuda Marmara denizleri ve batıda Makedonia (Makedonya) ile sınır oluşturur (Fig.1).

Thrakia'nın kıyı Ege kentlerinden olan Ainos, Orta Miyosen'de kuzey Ege kıyılarında oluşan yarımada üzerinde, Hebros (Meriç) Irmağı'nın denize döküldüğü yerde kurulur¹. Irmağın geniş bir alanı kaplayan deltası yakın zamanlarda meydana gelir², verimli ovası ve artbölgesi (Ergene havzası) Ainos'un tarihöncesi çağlardan başlayarak yerleşim yeri olmasını sağlar³.

Bu bölgede kıyı hareketleri Ainos'un tarihi açısından çok önemlidir⁴ ve Meriç Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlar nedeniyle günümüzde de sürmektedir. Doriskos (Ferecik) Ovası ve Ainos arasındaki bölgede bütün kuzey Ege kıyılarındaki en önemli toprak hareketi yer alır⁵. Irmağın denize ulaştığı

* Okt. Murat Özyıldırım, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33342 Çiftlikköy Kampüsü, Mersin/TÜRKİYE
Yardımları için ME.Ü. Arkeoloji Bölümü başkanı Prof. Dr. Serra Durugönül, ME.Ü. Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri Yard. Doç. Dr.Emel Erten, Dr. Murat Durukan ve Öğr. Gör. Ceyhun Közleme ile arkeolog Aysin Özügül'e (M.A.) teşekkür ederim.

1 Başaran 1996, 106

2 Erzen 1994, 26

3 Başaran 1998, 1

4 Erzen 1976, 335; Başaran 1996, 106

5 Casson 1926, 11

delta ve Ainos Limanı zaman içinde bütünüyle dolmuştur. Bugün Enez, Ege Denizi'nden 3,5 km. içerdedir⁶.

Delta, Enez'in güney, batı ve kuzey bölgelerinde bataklık alanlar arasında lagünlerle birlikte uzanır⁷. Deltanın oluşmasıyla Enez liman kenti özelliğini ardından, antik çağdaki önemini yitirir⁸. Piri Reis'in XVI. yüzyılda yaptığı harita (Fig.2), XVIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak yapılan harita ve araştırmalar deltanın günümüze kadar olan gelişimi üzerine önemli bilgiler verir⁹.

İlkçağda Ainos, Thasos (Taşöz) Adası'nın karşı kıyısından Hellespontos (Çanakkale) Boğazı'na kadar Thrakia kıyılarının korunaklı tek limanı olarak bölgedeki kentlerden askeri ve ticari açıdan daha büyük önem taşır¹⁰. Ayrıca, Balkanlar, Ege ve Anadolu'yu birbirine bağlayan kara ve su yollarının kesişme noktaları üzerinde yer almasından dolayı da ayrı bir öneme sahiptir.

Bu yollardan ilki Ainos'un kuzeyinden geçerek doğu batı yönünde ilerleyen antik kara yoludur¹¹. İkincisi ise Hadrianopolis (Edirne)'ten geçen Hebros Irmağı'yla oluşan kuzey - güney yönündeki su yoludur. Ainos, deniz taşımacılığı için kullanılan bu yolla boğazlardan Ege ve Karadeniz arasında yapılan ticarete güçlü bir alternatif oluşur¹².

Hebros Irmağı'nın ilkçağda ulaşımında sağladığı kolaylık XIX. yüzyıl sonlarına kadar sürer¹³. Küçük gemilerin XIX. yüzyılın başında da Enez-Edirne arasında taşımacılık yaptıkları *Kâmus'ul Alâm'da* yazılıdır¹⁴. Daha sonra liman alüvyonlarla dolarak kullanılamaz duruma gelmiştir¹⁵.

İlkçağ yazarları da Thrakia'nın coğrafyası hakkında ayrıntılı bilgiler verirler. **Strabon** (*Geographika* VII. 323) "...Haimos Dağları'na kadar olan yerlerin tümü Thrakia'ya aittir. Hebros Irmağı Thrakia ile Makedonia arasındaki sınırı oluşturur..." diyerek bölgenin batı sınırını çizmektedir. Ancak buradaki Thrakia sözcüğü Thrakların oturduğu yerleri gösterdiğinden bölgenin güneyi (Greklerin yerleştiği kuzey Ege kıyıları) bu yazarlar tarafından Thrakia'ya katılmazlar¹⁶.

6 Erzen 1976, 335-336

7 Başaran 1996, 106

8 Casson (1926, 24) XX. yüzyılın başında gezdiği kentte, halkın Enez"le deniz arasında kalan lagünleri liman olarak gösterdiklerini ve sualtında hala taşlar (mimari parçalar olmalı) bulunduğunu yazar.

9 Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*'de "... sözü edilen Enez köyü, alçak bir burun üzerinde kurulmuştur. Büyük bir köydür. O köyün önleri sudur. Bu suluklara ancak küçük gemiler varıp yatabilirler...Ancak büyük gemiler iskandil ile varırlar ve bu suların derin taraflarında yatarlar..." diye yazmaktadır (bas. E. Z. Ökte 1988, 229).

10 Erzen 1984, 6

11 *RE 1916* Itinerarien (2359) Kubbitschek; Demircioğlu 1993, 396; Başaran 1996, 107

12 Cormarc 1970, 14

13 Casson (1926, 34) Sultan Abdülmecit döneminde Enez Limanı'nın genişletilmesi için hazırlanan projeyi sultanın onayladığını Edirneli tüccarların da aralarında para toplayarak bu çalışmayı desteklediklerini, ancak projenin çeşitli sorunlar nedeniyle uygulanmadığını yazmaktadır.

14 Sami, 1996, 1171 "...hayli ticaretgah bir kasabadır. Meriç nehri vasıtası ile indirilen zahir ile yapağı, pamuk, deri, balmumu vesaireden ibaret hayli ihracatı vardır..." demektedir.

15 Sami 1996 ibid. "... liman nehrin indirdiği çamurdan dolmuş olduğundan gemiler 6 km. uzak ve lodostan mahfuz bir koyda demir atmak mecburiyetindedir..." ; Başaran 1998, 1

16 Erzen 1994, 11

Herodotos (V. 90) bölgedeki ırmakların birbirlerine olan bağlantılarını şöyle anlatır: "...Tearos (Irmağı) Kontadesdos ırmağına, Kontadesdos Agrianes'e, Agrianes Hebros'a Hebros da Ainos kenti yakınında denize dökülür..."¹⁷. Hebros Irmağı'yla bağlantılı olan ve Ainos'un yakınında bulunan Stentoris Gölü için **Herodotos** (VII, 108) "...Buradan sonra yol Thasos'a ait olan Stryme'den geçer; Lisos Irmağı bu iki il arasında akar bu su orduya yetmemiş kurumuştur. Eskiden Gallaikha denilen bu ülkenin günümüzde adı Briantika'dır; zaten o da Kikonların elindedir..."¹⁸ der. Ancak **Herodotos**, Mesembria'dan Doriskos'a kadar uzanan bölgeyi Gallaikhe olarak adlandırır. Ainos yakınlarındaki Stentoris Gölü'nün günümüzdeki adı Gala'dır. Bu sözcüğün "Γαλλαικη" sözcüğü ile ilgisi olabileceği de araştırmacılar tarafından öne sürülür¹⁹.

Pomponius Mela, (*De Chorographia* II. 28) "...Hebros çevresinde Kikonlar, onun ilerisinde Doriskos vardır, orada Kserkses'in, ne kadar olduğu bilinmeyen askeri kuvvetlerinin sayımını yaptığı söylenir..." ve **Plinius** ise (*nat. IV. 11, 42-43*) "...Daha sonra Hebros Irmağı'nın ağzında olan Stentoris (Gala Gölü) Limanı²⁰, bir zamanlar Kikonlar²¹ a ait Polydoros'un mezarının bulunduğu özgür Ainos kenti bulunur." demektedir.

Stephanos Byzantios, *Ethnikon'da*, **Hekataios**'un Pontos Eukseinos (Karadeniz), Istros (Tuna Nehri) ve Illyrialılar arasındaki bütün toprakları 'Thrakia' adı altında topladığını, Haimos (Balkan) Dağları'nı da bölgenin sınırı olarak verdiğini yazar. Ainos, Thrakia bölgesinde, Hebros Irmağı'nın bir delta oluşturarak denize döküldüğü yerde kurulan korunaklı bir liman kentidir²². Aynı yazar "...Ainos, Thrakia'nın bir kentidir..." der.

b) Mitoloji

Ainos sözcüğü ilk olarak **Homeros**'ta geçer (*Ilias* IV. 520): "...Diores'in bitti ömrü tam o sırada taa Ainos'tan gelen Thrakialıların önderi olan Imbrasosoğlu Peiros²³ (taşı) fırlattı..."²⁴.

Ainos'un söylencesel kurucusu olarak anlatılan kişi Troialı Aeneas'tır. Söylence, **Vergilius**'un İ.Ö. 29-19 yılları arasında yazdığı *Aeneis*'te (III. 15) yer alır. Troia savaşlarından sonra Aeneas ve arkadaşları kentten ayrılarak kendilerine yeni bir yurt edinmek için denize açılırlar. İlk olarak Thrakia kıyılarına uğrayan Aeneas ve diğer Troialılar burada Ainos kentini kurarlar:

"...Terra procul vastis colitur Mavortia campis
(Thraces arant), acri quondam regnata Lycurgo,

17 Tearos, Meriç Irmağı'nın, Kontadesdos Ergene Irmağı'nın bir kolu, Agrianes ise Ergene Irmağı'dır.

18 Çev. A. Erhat

19 Casson 1926, 12

20 Burada Plinius, Stentoris Gölü'nü "liman" olarak gösterir. Ancak, baktığı Yunanca kaynakta λιμνη (göl) sözcüğünü λιμνην (liman) sözcüğü ile karıştırmış olabilir ya da elindeki kaynakta böyle bir yazım hatası bulunuyordu (bkz. Pape-Benseler, s.v. *Stentoris*).

21 Troia Savaşlarında Priamos yandaşı olan ve Hebros Irmağı çevresinde yerleşik Thrakialı halk.

22 Erzen 1984, 6

23 Erzen (1994, 84) Peiros'un Yunanca ad taşıyan Thrak prenslerinden biri olduğunu belirtir.

24 Çev. A. Erhat

Hospitium antiquum Troiae sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo...”

‘...Az ötede uzanır, Thrakların ekip biçtiği
Mars toprakları; haşin Lycurgus²⁵ hükmetmiş orada,
kaderler gözetirken bizi; eski konukluk hakkı,
Ocak Tanrıları ile bağlıydı Troia onlara,
işte oraya yollandım, yay gibi bir koya
adım attım, hak bilmez kaderlerin önünde.
orda kurdum ilk surlarını kent’in ‘Aeneaslar’
kenti dedim, başladım ona kendi adımı²⁶...’

Metinde “...Aeneadae (Aeneadasque)...” için bazı araştırmacılar “...Aeneadae, bu ad ne Romalılara ne de Troialılara işaret eder, ama Ainos’un (yerleşik) halkıdır ve bu ad benzerliği kent’in Aeneas tarafından kurulduğu göndermesine yol açmıştır²⁷” demektedir. Oysa ‘Aeneadas’ sözcüğünün Aeneas’ın arkadaşları anlamına gelmesi, Vergilius’un ve diğer antik çağ yazarlarının Aeneas’ı Ainos kentinin söylencesel kurucusu olarak belirtmelerini doğrular bir özelliktir.

Aeneis’te (III. 62), Aeneas ve arkadaşlarının kentte Polydoros’a²⁸ saygılarını sunmak için yeni bir cenaze töreni düzenledikleri şöyle anlatılır:

’...ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
caeruleis maestae uittis atraque cupresso,
et circum Iliades crinem de more solutae;
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
condimus et magna supremum uoce ciemus...’

‘...Sunaklar yaptık ata tanrılarına, koyu renk
Yas kurdeleleri, kara serviyle donattık hep.
Sardı çevresini Troia kadınları, çözdüler
Töreyle göre saçlarını. Mezarın üstüne
Ilık köpüklü süt dolu kaseler, kurbanların
Kanıyla dolu birçok kupa bıraktık, sonra
Ruhunu bu törenle göndererek mezarına

25 Lycurgus, Bakkhos tarafından öldürülen Thrakialı kral.

26 Çev. T. Uzel

27 Plesis - Lejag 1913, 346 n. 3

28 Priamus’un en küçük oğlu olan Polydoros babası tarafından Polymestor’un yanına Thrakia’ya yollanır.

Ancak Polymestor, Polydoros’un yanında bulunan altınları almak için onu öldürür. Polydoros, gömüldüğü yerden Aeneas ve arkadaşları yla konuşarak Ainos’tan ayrılımlarını sağlar

Yüksek sesle çağırdık onun adını son defa²⁹....'

Pomponius Mela (*De Chorographia* II. 28) "...(Troia'dan) göç eden Aeneas tarafından kurulmuş olan Ainos önemli bir kentti..." der ve Vergilius gibi kentin söylencedeki kurucusu olarak Aeneas'ın adını verir. **Ammianus Marcellinus** da (XXVII. 4, 13) Aeneas'ın yolculuğundan sözettiği bölümde "(Rhodopa kenti)...terkedilmiş olan Ainos'a sahipti (egemendi). Aeneas sürekli dolaştıktan sonra şansının iyi gitmesiyle İtalya'ya ulaştı..." der.

Ainos ve Roma imparatorluk soyu arasındaki ilişkinin Aeneas aracılığıyla kurulması iki kentin mitolojik bağlantısını gösterme bakımından önem taşır.

c) Tarih

Antik kaynaklarda Ainos çoğunlukla batısındaki komşu Grek kentleri Abdera ve Maroneia ile birlikte anılır. Klazomenailıların İ.Ö.c. 650'de kurduğu Abdera³⁰ Thrakialılar tarafından yıkılırsa da, İ.Ö. 544'de Perslere kentlerini teslim eden Teos göçmenleri kenti yeniden kurar. **Herodotos** (I, 168) bunu anlatır; "...(Harpagos) surlarını ele geçirdi. (Teosluların) hepsi gemilerine binip Thrakia'ya gittiler orada Abdera kentini kurdular. Bu kentin temellerini onlardan önce Klazomenailı Timesios atmıştı ama Thrakialılar onu kovdukları için (bundan) yararlanamamıştı...". Maroneia ise bir Khios kolonisidir³¹.

Strabon (*Geographika* VII. 6, 1) kentin adının Poltyobria olduğunu söyler: "...Mesembria'nın daha önceki adı Menebria'dır. Burayı kuran kişinin adı Mena'dır ve 'bria' sözcüğü Thrak dilinde kent anlamındadır. Bunun gibi, Selys'in kenti Selimbria olarak adlandırılmıştır. Ainos da önceden Poltyobria olarak adlandırılırdı...". **Strabon**, Thrak kralı Poltys ile ilişkilendirilen Poltyobria sözcüğünü "Poltys'in kenti" anlamında, Ainos'un ilk adı olarak açıklar. **Stephanos Byzantios** da bu bilgiyi doğrulayarak ve "..Kent listelerinde adı geçer. **Apollodoros**, kenti Poltyobria olarak da adlandırdığını bildirir..."³².

Ainos için Poltyobria'dan başka Apsynthos adını da kullanan **Stephanos Byzantios** ".(Ainos) Apsynthos³³ olarak da adlandırılır..." demektedir. Bu da bölgede VIII. yüzyıldaki Grek kolonizasyonundan önce Ainos'un doğusunda Hebros deltasında yerleşik Thrak kabilelerinden Apsynthoslarla ilgili olmalıdır. Ayrıca sözcüğün -nd ya da -nth sonekli olması Apsynthos'un eski Anadolu yer adları ile de benzerlik göstermesi açısından önemlidir³⁴. Apsynthos sözcüğünün Apshynthios kavminin adıyla

29 Çev. T. Uzel

30 Meyer 1990, 2; Braun 1982, 40; Cormack 1970, 1

31 Howgego (çev. O. Tekin) 1998, 6; Pelekidis 1994, 104

32 Ramsay (çev. M. Pektaş 1960, 148) de "bria" sözcüğünün anlamını kent olarak kabul eder.

33 Apsynthos, antikçağda Thrakia'nın güneyinde doğudan batıya denize paralel bir hat çizerek Stendoris Gölü'ne dökülen ırmağın da adıdır.

34 Erzen 1997, 523

ilgisi ve kökeni, kentin kuruluşunu İ.Ö. III. bine kadar tarihlenebileceği anlamını taşır³⁵.

Byzantios, Ainos kentinin adının kökenleri ile ilgili karışık bilgiler vermektedir: "...O, Osse (kenti) yakınında bulunan Ainos ırmağından dolayı bu adı almıştır. İkinci neden ise, Guneus'un ağabeyi Ainos'tan, üçüncü neden Thesselia'nın bir kenti olması, dördüncü neden Oksoloslardaki Lokrislilerden, beşinci neden ise Euphrates'ten kaynaklanır...". Metinde adı geçen Guneus, Troia savaşları sırasında Akhilleus tarafından öldürülen Paionialı Ainios'un ağabeyidir ve yazar burada Homeros'a (*Ilias* XX, 210) gönderme yapmaktadır.

Ancak "Ainos"un Grekçe αἰνέω (övünüyorum, umut veriyorum) fiilinden türediği de düşünülmelidir. Romalılar, Aenus ya da Aenos³⁶ olarak kullanır.

Günümüz araştırmacılarına göre Ainos'un ilk yerleşimcileri Khersonnessoslu Alopekonnossoslardır ve kent bundan sonra Aiolia kentleri, Kyme ile Mytilene'nin ortak bir seferi sırasında yeniden kurulur³⁷.

Strabon (*Geographika* VII. 6, 51) "...Melas Körfezi'nde çift ağızlı Hebros ırmağının girişinin yanında (tarih olarak) Alopekonnossosluların (döneminden) daha öncesine kadar uzanan Mytilenelilerin ve Kymelilerin kurduğu Ainos kenti bulunur..." der³⁸. **Stephanos Byzantios** da "...Ainos çift ağızlı Hebros Irmağı'nın ağzında Kymelilerin kurduğu bir kenttir..." demektedir.

Ancak yapılan arkeolojik kazılar bölgede sanıldığından çok daha erken dönemlerde de yerleşme olduğunu kanıtlar³⁹. Ainos akropolisinde İ.Ö. IV. binyıla kadar inen kalıntılar bulunur⁴⁰. Kentin 7 km. doğusunda yalnız Thrakia'nın değil tüm Balkanların en önemli Neolithik Çağ merkezlerinden biri olan Hocaçeşme Höyüğü⁴¹'nde yapılan arkeolojik kazılar buranın tarihini İ.Ö. 6400-6300'e dek indirir⁴².

Thrakia kıyılarında, İ.Ö. VIII. yüzyılda başlayan Grek kolonizasyonu ile kısa sürede bölgede kentler oluşturulur ve bunların çoğu eski Thrak yerleşimleri üzerine kurulur. Aralarında Ainos'un da yer aldığı bu kentlerden bazıları Abdera, Maroneia ve Selymbria'dır. Bu yerleşim yerleri ile Grek yaşam tarzı, kültürü Kuzey Ege kıyılarını ve Thrakia'nın iç bölgelerini etkiler⁴³.

35 Erzen 1984, 6; Erzen 1997, 522

36 Pomponius Mela *De Chorographia* II. 28'de Aenos olarak kullanır.

37 Taşlıkloğlu 1971, 4; Jones 1971, 2; Pelekidis 1994, 104; Başaran 1998, 1; Başaran 2000 (b), 157.

38 CAH III, 654'de Ainos'un Mytilene ve Kymelilerden önce Thasoslular tarafından yerleşim yeri yapıldığı ve daha sonra Mytilene ve Kymelilerce yeniden kurulduğu yazar.

39 Casson, Meriç'in Enez tarafında bulunan bir höyükten (1926, 125) ve bir tumulusun varlığından (ibid. 74) söz eder.

40 Başaran 2000, 251'de İ.Ö. IV. ve III. binyıla tarihlenen çömlek kalıntılarının bulunduğunu belirtir.

41 Özdoğan 1996, 336; Erdoğan 1998, 15

42 Özdoğan 1998, 71

43 Casson 1926, 2; Erzen 1994, 86; Braun 1982, 40 ve s. 160

Ainos, yukarda değinildiği gibi İ.Ö. IV. bine ulaşan buluntulara sahip olmakla ve İon koloni çağı öncesinde de yerli halklar tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmakla birlikte arkeoloji ve tarih verileri buranın ancak İ.Ö.VIII. yüzyıldan başlayarak gerçek bir "polis" olarak geliştiğini göstermektedir⁴⁴.

İonlar, İ.Ö.VII. yüzyıla doğru Thrakia kıyılarına çıkmışlardır. Bölgede İon yerleşimine bir örneğini **Pausanias**'tan öğreniyoruz (V. 27, 12): "...Mendeliler bizzat Grek kökenli ve İonialıdır, Ainos kentinde kıyıda otururlar..." İonlardan sonra, Aioller bölgede aralarında Ainos'un da bulunduğu bazı kentler kurarlar⁴⁵.

Thrakia'nın yerli halkı olan savaşçı Thraklar için **Herodotos** (V. 3) "...Yeryüzünde Hintlilerden sonra en kalabalık olanlar Thraklardır; bir tek adamın önderliğinde hareket etseler hiç yenilmez ve bence ulusların en güçlüsü ve en kalabalığı olurlardı. Ama onlar için olanaksızlık buradaydı ve bu birlik hiçbir zaman kurulamadı, zayıf yerleri burasıdır...."⁴⁶ diyerek bu kalabalık, ancak birlik olmaktan uzak oymakları tanımlar. Gerçekten de geniş topraklara egemen olan Odysler Krallığı'nın kurucusu savaşçı Thraklar ortak dil ve kültürü paylaşmalarına rağmen politik yönden oymak düzeninden devlet düzenine geçmekte başarısız olurlar⁴⁷.

Yunan kolonizasyon hareketi sırasında da bölgenin önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Aynı coğrafyayı Thraklarla paylaşan Yunan koloni kentlerinin bölgede yerleşimi üç ana grupta toplanabilir; Thrakia'nın Karadeniz kıyısında, Propontis'te (Marmara kıyıları) ve Kuzey Ege kıyılarında⁴⁸. Batı Anadolu İon kentlerinden ve doğu Ege adalarından İ.Ö. VII. yüzyıl boyunca yayılan Grek koloniciler özellikle Nestos ve Hebros deltaları arasında kalan bölgede kentler kurmuşlardır⁴⁹. Bunların en önemlileri Maroneia, Abdera ve Ainos'tur.

Thrakia, Darius'un önderliğinde Persler tarafından İ.Ö.513'te yapılan İskit seferi sonrasında, Pers egemenliğine girer⁵⁰. Yunanistan'a savaşa giden (İ.Ö. 480) Pers Kralı Kserkses ve ordusunun Ainos'tan geçtiğini **Herodotos** (VII. 58)'de şöyle anlatır; "...Melas olarak adlandırılan ve adını ırmaktan alan körfezi (Saros Körfezi) dolaşıp ordu için yeterli suyu olmadığından kuruyan Melas Irmağı'nı geçerek batıya doğru ilerledi, Aioli kenti olan Ainos'u ve Stentoris Gölü'nü geçerek Doriskos'a ulaştı..." .

Bu tarihte Ainos da Pers yönetimine geçer⁵¹ ve Yunanlıların Perslere karşı kazandığı Salamis Deniz Savaşı, Plataia ve Mykale (İ.Ö. 480/479)

44 Erzen 1984, 7

45 Taşlıkloğlu 1971, 4; Mansel 1995, 166

46 Çev. A. Erhat

47 Jones 1971, 1

48 Jones 1971, 2

49 Triantaphyllos 1994, 54

50 Mansel 1993, 22; Erzen 1997, 523

51 bkz. Herodotos V. II; ayrıca, Erzen 1976, 335; Erzen 1994, 88

savaşlarından sonra I. Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılır (İ.Ö.478-477)⁵². Kent, korunma açısından güçlü bağlaşıklar edinmekle kalmayıp dönemin en önemli kenti Atina ile sıkı kültürel, ekonomik ve politik ilişkiler kurar⁵³.

Maroneia, Abdera ve Ainos'un İ.Ö. V. yüzyılda I. Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılmaları askeri katkıdan çok parasal getiri bakımından önemlidir. Abdera, birliğe en çok vergi veren üçüncü kenttir. Maroneia ve Ainos'un da Attika-Delos Deniz Birliği'ne parasal katkıları Abdera gibi dikkat çekicidir. Ainos İ.Ö.454'den başlayarak İ.Ö.450'ye kadar birliğe 12 talentum vergi vermiştir⁵⁴. Bu ödemeler İ.Ö.445-440 yılları arasında 10 talentum'a ve İ.Ö.439-438'de ise 4 talentum'a düşer.

Odyrisler Krallığı'nın kurulduğu İ.Ö.439 ile İ.Ö.425 arasındaki dönemle Ainos kentinin *tributus* listelerindeki ödemelerinde görülen azalma arasında ilişki olmalıdır⁵⁵. Thrakların kurdukları krallığı bir arada tutan en önemli güç Odyrisler Oymağı'nın diğerlerine olan askeri üstünlüğüdür⁵⁶. Birleştirici unsur kralın kişiliğinde toplanmıştır⁵⁷. Odyrisler Krallığı'nın askeri gücü azaldığında birçok oymağın oluşturduğu temeli sağlam olmayan birlik dağılarak oymak-krallıklara bölünür⁵⁸. Ainos'un zenginlik kaynaklarından biri olan ticaret yollarının bu krallığın eline geçmesi, kentin gelirinde düşüşe neden olur.

Ainos, İ.Ö. 438'den sonra *tributus* listelerinde bir daha yer almaz. Bununla birlikte İ.Ö. 425 ve 415 yıllarında Attika-Delos Deniz Birliği'ne üyeliği sürmektedir. Peloponnesos savaşı sırasında İ.Ö. 425'de Pylos'un ele geçirilmesine Ainos'un hafif piyadeler ile katıldığını **Thukydides** (IV. 28)'ten öğreniyoruz; "...(Kleon) Spartalılardan korkmadığını ve bir tane bile Atinalı asker almadan denize açılacağını, yalnızca Lemnoslu ve Imbrialı yaya askerleri ve Ainos'tan gelen *peltast*'lar ile başka yerlerden gelen dört yüz okçuyu alacağını söyledi..."

Bu yıllarda Atinalıların İ.Ö. 415'de düzenlediği Sicilya seferine de vergi vererek katılır⁵⁹. **Thukydides** bu sefere katılan çeşitli İonia ve Atina koloni kentlerini saydıktan sonra (VII. 57, 5) '...Bunlara karşı, vergi vermeden gemilerde hizmet edenler Aioliyalılar, Methymnealılar ve vergi ödeyenler ise Tenedoslular ve Ainoslulardı...' demektedir.

Feodal bir yapı gösteren Odyrisler Krallığı'nın kurulup geliştiği yıllarda ve sonrasında İ.Ö. 411-410 yıllarında Kuzey Ege Grek kentleri Atina

52Başaran 1996, 115'de bu dönemde Attika sanatının etkisinde kalan Ainos'un ürettiği eserlerle Atina ile rekabet edecek düzeye ulaştığını belirtmektedir.

53 Casson ibid. : Başaran 2000 (a) , 255: "...kazılardan ele geçen kalıntılardan özellikle kırmızı figür tekniği ile üretilmiş olan çömleklerin fazla miktarda bulunmuş olması, Enez'in bu yüzyılın (İ.Ö.V. yy.) başında Atina ile siyasi, ekonomi ve kültürel alandaki ilişkilerin üst düzeyde olduğunu gösteriyor. Enez'de basılan sikkeler ise, kentin bu çağda Atina ile sanat alanında rekabet edebilecek durumda olduğunu kanıtlamaktadır..."

54 Casson 1926, 200; Cormarc 1970, 14

55 Casson 1926 ibid.

56 Jones 1971, 1

57 Mansel 1993, 22

58 Jones 1971 ibid.

59 Erzen 1997, 523

ile olan ilişkilerini azaltır⁶⁰. Bu dönemde Ainos, Karadeniz ve Ege arasında ticari ilişkilerde önem kazanır⁶¹.

Ainos, İ.Ö. 388'de yapılan Pers Kral Barışıyla bir süre bağımsızlığını kazanır ancak bu uzun sürmez⁶². Makedonialı Philippos, Persler ile savaşmak ve aralarında Ainos'un da bulunduğu bütün Thrakia kentlerini ele geçirerek ülkesinin sınır güvenliğini sağlamak için İ.Ö. 356'da Thrakia'nın batı bölümünü alır⁶³.

Büyük İskender'in ölümünden sonra Lysimakhos İ.Ö. 301'de Thrakia'ya egemen olursa da Seleukos Nikator tarafından İ.Ö. 281 yılında Kurupedion Ovası'nda yapılan savaşta yenilir ve öldürülür⁶⁴. Yenilgi sonrasında Lysimakhos Devleti yıkılır. Bunun üzerine bölgede kendilerine engel olacak bir düşman kalmadığını anlayan Galatlar da Makedonia'ya ardından Thrakia'ya saldırır. Böylece Thrakia İ.Ö. 280/279'da Galatların uzun sürmeyen ancak yıkıcı istilasına uğrar⁶⁵. Bu gelişmelere rağmen Kuzey Ege kıyı kentleri Seleukoslar tarafından ele geçirilemezler. Örneğin Abdera kenti Makedonia krallarının egemenliğine girer.

Thrakia'da Seleukos toprakları için yapılan savaş sonunda Mısır Kralı III. Ptolemaios Euergetes, Nestos Irmağı'ndan başlayarak Ainos ve Maroneia ile Lysimakhos'un kendisine başkent yaptığı Lysimakheia ve Khersonnessos'u alır⁶⁶. Polybios (V. 34) "...(Ptolemaioslar) Ainos ve Maroneia ile birkaç kente daha egemendi..." yazmaktadır.

Ancak, IV. Ptolemaios Philopator'un İ.Ö. 205 yılında ölümünden sonra Thrakia ve Makedonia, Mısır'ın egemenliğinden çıkar. Makedoniâ Kralı V. Philippos ve III. Antiokhos İ.Ö. 203/202 yıllarında Ptolemaioslar devletinin paylaşılması için antlaşma yaparlar⁶⁷. Böylece V. Philippos, Thrakia'da Ptolemaiosların egemenliğindeki yerlere saldırır ve Maroneia, Ainos, Kypsela kentleri Makedonialıların eline geçer⁶⁸.

Bu arada III. Antiokhos Thrakia'nın Seleukos Nikator'un hakkı olduğunu öne sürerek İ.Ö.197 yılında Hellespontos'u geçer. Ainos, Maroneia ve Khersonnessos'daki diğer kentler III. Antiokhos'a boyun eğerler⁶⁹. Antiokhos'un bu egemenliği Roma ve Makedonia Kralı V. Philippos'un birleşik kuvvetlerine karşı büyük bir yenilgiye uğradığı İ.Ö. 191 Thermopylai savaşı ile biter⁷⁰.

Zaferin ardından Romalılar önlerinde kendilerini durduracak hiçbir güç olmadan Hebros Irmağı ve Ainos'a ulaşır, Lysimakheia üzerinden de

60 Casson 1926 ibid.

61 Başaran 1996, 115

62 Casson 1926, 34; Erzen 1997, 523'de Pers Kral Barış tarihini İ.Ö. 386 olarak vermektedir.

63 Jones 1971, 4

64 App. Syriake 63; Jones 1971, 5; Arslan 2000, 38

65 Paus. I. 4, 1; X. 19, 6; ayrıca bkz. Mansel 1993, 23; Arslan 2000, 39

66 Jones 1971 ibid.; Erzen 1994, 103- 104

67 Özsait 1985, 52

68 Jones 1971, 6; Erzen 1994, 105

69 Jones 1971, 7

70 Arslan 2000, 93

Hellespontos'u geçerek II. Eumenes Soter'in orduları ile birleşirler⁷¹. Ardından yapılan İ.Ö. 190 Magnesia ad Spylum yakınlarındaki savaş da bağlaşıkların zaferi ile sonuçlanır. Bu büyük yenilgilerin ardından Seleukoslar Thrakia'yı ve Asia Minor'u kaybederler⁷².

Böylece III. Antiokhos, Asia Minor'a düzenlediği seferlerinden dönüşünde sürülür ve Ainos ile Maroneia da yeniden V. Philippos'un egemenliğine girer⁷³. Bu olayı Titus Livius şöyle yazmaktadır: (XXXIX. 33, 4): "...Emir gereğince Ainos ve Maroneia'dan askeri güçler geri çağrılınca, Thrakia'nın kıyı bölümü Philippos ve Makedonialılar tarafından özgürlüğe kavuşturuldu..."

Romalılar Abdera ve Ainos'u İ.Ö. 185'te "özgür kentler" olarak ilan ederler⁷⁴. Plinius (*nat.* IV. 11, 42-43)'tan Makedonia Kralı V. Philippos'un egemenliği altındaki yerleri öğreniyoruz: "...Philippos'un egemenliği içinde (ki Dyrrakhio'dan 325 mil uzaklıktadır) Skotussa, Topiros kenti, Mestos Irmağı'nın ağzı, Pangalos Dağı, Heraklea, Olynthos kenti, özgür Abdera kenti Bistonum Gölü ve halkı bulunur. Tirida, Diomodes'in atlarının orada bulunmasından dolayı korku veren bir kasabaydı, şimdi ise Dikaia Ismaron Parthenion olarak adlandırılan yer Phalesina önceleri Orthaguera olarak adlandırılan Maroneia, Serrium Dağı ve Zone bulunur. Bundan sonra on bin insan yaşayan Doriskos vardır: Kserkses orada aynı sayıya ulaşan ordusunu saydı: Daha sonra Hebros Irmağı'nın ağzında Stendoris Limanı bir zamanlar Kikonlara ait olan Polydoros'un mezarının da bulunduğu özgür Ainos kenti bulunur..."

Romalılar, doğudaki en önemli ve en güçlü rakipleri olarak gördükleri Makedonia Kralı V. Philippos'un Thrakia'da bundan fazla genişlemesine izin vermez. Kralın, hem bölgedeki Grek kentlerini hem de tüm Thrakia kıyılarını denetim altına alması Roma senatosunun ve bölge kentlerinin hoşnutsuzluğuna neden olur. Titus Livius, (XXXI. 31, 4), "...Kendilerine zarar verecek büyük bir güce sahip olmasından dolayı Akhaia'dan Khioslular, Abydoslular, Ainoslular, Maroneialılar, Thasoslular, Paroslular, Samoslular, Larisalılar, Messeneleliler Philippos'tan şikayetçiydiler. Bu şikayetler keder ve üzüntü doluydu..." demektedir ve Roma ilgisinin parasal yönünü de şöyle anlatmaktadır: (XXXIX. 24, 7) "...Ainos'un ve Maroneia'nın servetine göz dikildiğini duyduğu için özellikle senato çok etkilendi, Thessallialılarla daha az ilgilendi..."

Maroneialıların V. Philippos'u kentlerini tehdit ettiğini öne sürerek şikayet etmeleri üzerine senato, V. Philippos'tan Maroneia ve Ainos'un da içinde bulunduğu Thrakia kıyılarındaki tüm *territorium*'ları, Athamania, Thessalia ve Perrhaebia'daki kentleri boşaltmasını ister⁷⁵.

Livius (XXXIX. 24, 9), "Sürgün edilen Maroneialılar geldiler, özgürlüklerini kralın askeri gücüne karşı savundukları için kovulmuşlardı.

71 Arslan 2000, 94

72 Mansel 1995, 483; Erzen 1997, 523

73 Mansel 1995 ibid.

74 Cormarc 1970, 15

75 Errington 1989, 294; Jones 1971, 8

Onlar yalnızca Maroneia'nın değil aynı zamanda Ainos'un da Philippos'un egemenliği altında olduğunu anlatıyorlardı. Philippos'un elçileri de onu bu konularda aklamak için gelmişti ve onun Romalı komutanların isteği dışında hiçbir şey yapmadığını öne sürüyorlardı....” der. Aynı olayı Polybios şöyle yazar (XX. 15): “...(Senato) Ainoslu ve Maroneialı sürgünleri dinledi...Philippos'a ikinci kez elçiler yolladı. Bunlar Philippos'tan askerlerini Ainos ve Maroneia'dan çekmesini ve Thrakia kıyılarındaki *territorium*'larla kentleri özgür bırakmasını emredeceklerdi....”.

Pergamon Kralı II. Eumenes Soter de İ.Ö.168 yılında bizzat Roma'ya giderek Makedonia'nın yayılmacı politikasını şikayet eder. Bunun önüne geçmek için II. Eumenes, Ainos ve Maroneia'yı ülkesine katma isteğini senatoya söyler⁷⁶. Buna rağmen senato bu isteği reddederek kentlerin bağımsız olduklarını ilan eder. Polybios Ainosluların da bu konuda kararsız olduklarını yazar: (XXII. 6, 1) “...Ainos halkı uzun süre birbirleriyle anlaşmazlık halinde kaldı, kimi Eumenes, kimi Makedonia yandaşıydı...”.

Romalılar bölgeye zaman zaman cezalandırıcı seferler de düzenlerler. Bölgede İ.Ö.172'de yerleşik bazı Thrak oymaklarıyla Makedonia Kralı Perseus'a karşı anlaşmalar yapılır⁷⁷. Perseus ve Odyrs Kralı Kotys İ.Ö.171-168 yılları arasında Roma'ya karşı bağlaşıklık olarak savaşlar yaparlar. Bu dönemde Romalılar Thrakia üzerinde egemenliklerini yerel krallıkları ya da prenslikleri kurarak ya da bazılarını korumaları altına alarak sürdürmüşlerdir⁷⁸.

Ancak, İ.Ö. 22 Haziran 168 tarihinde Perseus'la Romalılar arasında yapılan ve Makedonia'nın yenilgisiyle sonuçlanan Pydna Savaşı bölgedeki Roma egemenliği açısından son derece önemlidir. Böylece Makedonia hanedanı sona erer, Hellenistik devletin kralı tutsak edilir⁷⁹. Ege havzasında ve doğuda Roma'ya karşı son büyük direnç kırılmış olur. Amphipolis kenti de İ.Ö.167 yılında Aemilius Paulus tarafından *Provincia Macedonia* adı ile Roma'ya katılır⁸⁰. Eyaletin merkezi Thessalonike'ye ve sınırları Adriyatik'den Ege kıyılarına, Thrakia'ya kadar uzanmaktadır⁸¹. *Provincia Macedonia*'nın doğu sınırını Hebros Irmağı oluşturur. Abdera, Maroneia ve Ainos bu sınır içindedir⁸².

Yeni eyaletin Roma ile bağlantısını sağlamak için askeri ve ekonomik düşüncelerle bir yol yapılır⁸³. Yol, İ.Ö. 145-144'te Romalılar tarafından *Via Egnatia* olarak adlandırılmıştır⁸⁴.

76 Demircioğlu 1993, 370

77 Jones 1971 ibid.

78 Mansel 1993, 23

79 Demircioğlu 1993, 378

80 Erzen 1994, 108; Demircioğlu, *Provincia Macedonia*'nın oluşturulma tarihini İ.Ö.146 olarak vermektedir (1993, 395).

81 Demircioğlu 1993 ibid.

82 Erzen 1994, 109

83 Demircioğlu 1993, 396; Jones 1971, 8

84 RE 1916 Itinerarien (2359) Kubbitschek

Via Egnatia, Adriatik kıyılarından başlayarak Selanik'e, buradan Amphipolis'e daha sonra Strymon Körfezi'ne bağlanır. Bir Roma kolonisi olan Philippoi ve Nestos Irmağı kıyısındaki Topeiros'tan Hebros Irmağı'nın doğusuna, Kypsela ve Ainos yakınlarından geçer. Daha sonra Propontis kıyılarında iki yöne ayrılır, doğu kolu Perinthos'a ve Byzantion'a ulaşır⁸⁵. Güneye ulaşan bölüm ise Sestos'tan sonra Hellespontos'u geçerek Asia'ya uzanır⁸⁶.

Bu doğrultunun daha önce Perslerin Yunanistan seferlerinde ve Büyük İskender'in ordularının Thrakia ve Anadolu'ya geçişleri sırasında kullanıldığı düşünülmektedir⁸⁷. **Arrianos** (*Anabasis* I. 11, 4), "...(İskender) Abdera ve Maroneia adlı Hellen kıyı şehirlerine vardı. Buradan Hebros Nehri'ne geldi....Melas Nehri'ne yürüdü..." demektedir. Bu yol Pergamon Krallığı'nın Roma'ya katılmasından sonra daha büyük önem kazanır⁸⁸.

Khersonessos ve buradaki kıyı şeridi Romalılar tarafından İ.Ö.129'da *Provincia Macedonia* ile birleştirilmiştir. Ancak, *Provincia Macedonia* sınırında Romalılar ile Thraklar arasında uzun süren savaşlarda İ.Ö.108'de M. Minicius Rufus, Hebros Irmağı'nda Thrak oymaklarını yener. Savaş, İ.Ö.88/87'de yapılır ve sonunda Roma bir süre için Makedonia'yı yitirir⁸⁹. Daha sonra İ.Ö.78/76 yıllarında *Provincia Macedonia* valisi Appius Claudius Pulcher, Rodop Thraklarına karşı ve İ.Ö.72'de de M. Terentius Varro Lucullus, Hebrus Irmağı vadisindeki kabilelere karşı savaşır.

Actium Savaşı'ndan sonra (İ.Ö.31'de) Thraklar bu kez Romalıların kendi aralarındaki savaşlara katılırlar⁹⁰. Antonius, Thrakia'dan paralı asker toplatır ve iç savaşlar bölgede Roma egemenliğini sarsar⁹¹. M. Licinus Crassus İ.Ö.29 yılında *Provincia Macedonia*'ya *proconsul* olarak atanır ve Roma egemenliğini yeniden güçlendirmeye çalışır. **Cicero** (*Pro Flacco* XIII 32) "...Burada çok güçlü bir kişi olan Marcus Crassus donanma ile birlikte Ainos'tan Asia'ya, bu gemilerle Flaccus Asia'dan Makedonia'ya doğru yola çıktı..." der.

Thrakia'nın iç bölgelerinde Roma'ya karşı bazı ayaklanmalar olursa da Grek kıyı kentleri Roma toprağı sayılarak doğrudan *Provincia Macedonia proconsul*'u tarafından yönetilir⁹².

İmparator Claudius döneminde, İ.S. 44 - 46 yıllarında bütün Thrakia Roma'ya katılarak, imparatora ait bir eyalet olur⁹³. Önceleri *procurator*⁹⁴'ların yönettiği *Provincia Thracia*, Traianus'un (İ.S 97-118) yönetiminde *legatus Augustus propraetore* ünvanlı valiler tarafından

85 Hammond 1970, 1118; Demircioğlu ibid.; Jones ibid.

86 Koromila 1997, 6

87 Başaran 1996, 107

88 Jones 1971, 8

89 Erzen 1994, 110

90 Erzen 1994, 112

91 ibid.

92 Erzen 1994, 114

93 Wilkes 1070, 1066; Mansel 1993, 23

94 Equites (atlı) sınıftan seçilmiş vali.

yönetilmiştir⁹⁵. Eyaletin merkezi ve aynı zamanda Roma valisinin oturduğu yer, Perinthos olur.

d) Sonuç

Bu çalışmada Eski Yunanca ve Latince'den çevrilerek yer verilen antik kaynaklar, Ainos kentinin özellikle İ.Ö. V. yüzyılda Yunan kültür yaşamında ve ticarete önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. O döneme ait arkeolojik buluntular da bunu doğrulamaktadır. Atina ile rekabet edecek kadar kaliteli kent sikkeleri ya da keramikler gibi.

Öte yandan Ionlar Thrakia'ya geldiklerinde buradaki yerli Thrak oymaklarının direnişleriyle karşılaşmışlardır. Ancak bu direniş zamanla Ionların -özellikle Dionysos kültüründe olduğu gibi⁹⁶- Thraklarla kültürel etkileşimlerine neden olur.

Tributus listelerinde görülen Attika-Delos Deniz Birliği'ne yapılan yüksek miktarda ödemeler ve özellikle Thasos ile yapılan alış-veriş ya da Hellespontos'a alternatif olan Hebros Irmağı'nın ulaşım dolayısıyla ticarete sağladığı kolaylık ticaretteki başarıyı gösteren en önemli nedenlerindendir.

Maroneia, Abdera, ve Ainos ticaret yollarının dışında kuşkusuz verimli *territorium*'larıyla da kendilerine gelir sağladılar. Bu dönemde Maroneia ile Ainos arasında, Thasos ve Samothrake (Semadirek) ada kentlerine ait olan, ticari ilişkilerin yürütüldüğü küçük yerleşimler (εμπορία) oluşturulur. Bunlardan Stryme İ.Ö. IV. yüzyılda ve Sale İ.Ö. II yüzyılda Maroneia'ya katılır⁹⁷.

Abdera ve Ainos'da kültürel yaşamın zengin olduğu da söylenmelidir. Sofist Athenodoros Ainoslu, filozoflar Leukippos, Demokhritos ve Sofist Protagoras Abderalıdır⁹⁸. Philostratos (II. 595), '...Sofist Athenodoros, diğer Yunanlılara göre oldukça iyi öğretmenlerden güçlü bir eğitim almış ve ataları bakımından Ainoslular'ın en soylusu olmuştur....' der.

Figür Listesi

Figür I İlkçağda Trakya haritası

Figür II Piri Reis'in haritasında Enez ve çevresi. Üzerinde haç işareti bulunan yapı Enez Ayasofyası'dır.

95 Mansel 1993 ibid

96 Mansel 1995, 166

97 Jones 1971, 3

98 Meyer 1990, 2

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Arslan 2000 Arslan, M., Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul
- Başaran 1996 Başaran, S., "Ainos Kazıları (1971-1994)", Anadolu Araştırmaları S.IX, İ.Ü. Ed. Fak. Yay.,
- Başaran 1998 Başaran, S., "Ortaçağ'da Enez (Ainos)", Sanat Tarihi Dergisi S. IX, İstanbul 1996
- Başaran 2000 (a) Başaran, S., "Enez (Ainos) Kazıları" Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, bas. O., Belli., İstanbul Üniversitesi Yayını
- Başaran 2000 (b) Başaran, S., "Aeolische Kapitelle aus Ainos (Enez)" Istanbuler Mitteilungen, s. 50
- Braun 1982 Braun, T.F.R.G., "The Greeks in Egypt", bas. Boardman, J. - Hammond, N. G. L., The Cambridge Ancient History (ikinci bas.)
- CAH The Cambridge Ancient History, bas. Bury, J.B - Cook, S. A. - Adcock, F. E., 1925
- Casson 1926 Casson, St., Macedonia, Thrace and Illyrica, Oxford
- Cormack 1970 Cormack, J., M., R., "Abdera", The Oxford Classical Dictionary, Hammond, N., G., L.- Scullard, H., H., A. B. D.
- Demircioğlu 1993 Demircioğlu, H., Roma Tarihi, T.T.K. Yay., Ankara
- Erdoğan 1998 Erdoğan, B., "Tarihöncesi Dönemde Edirne", Edirne:Serhattaki Payitaht, Bas. İşli, E., N.,-Koz, M., S., YKY, İstanbul
- Errington 1989 Errington, M., R., "Roma Against Philip And Antiochus", Bas. Astin, A., E. - Frederiksen, M., W. - Walbank, W. F.- Ogilvie M., R., The Cambridge Ancient History (ikinci bas.), Cambridge

- Erzen 1976 Erzen, A., "Enez Araştırmaları ve Kazıları", T.T.O.K. (Türkiye Turing Otomobil Kurumu) Belleteni, İstanbul, s. 55
- Erzen 1984 Erzen, A., "Edirne Güneydoęu Avrupa Araştırma Merkezi ve Enez Kazıları", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, s. 24/27
- Erzen 1994 Erzen, A., İlkçağ Tarihinde Trakya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Erzen 1997 Erzen, A., "Enez (Ainos)", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Gevgilili, A.-Hasol, D.-Özer, B., İstanbul
- Hammond 1970 Hammond, N., G., L., "Via Egnatia", The Oxford Classical Dictionary, Oxford
- Howgego (çev. O. Tekin) 1998 Howgego, C., Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi (Türkçeye çev. Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul
- Jones 1971 Jones, A.H.M., The cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford
- Koromila 1997 Koromila, M., "Thrace Roman and Early Byzantine Communications", Yayınlanmamış Konferans Metni (İstanbul Üniversitesi)
- Mansel 1993 Mansel, A., M., "İlkçağda Edirne", Edirne (ikinci bas.), TTK, Ankara
- Mansel 1995 Mansel, A. M., Ege ve Yunan Tarihi (ikinci bas.), TTK, Ankara
- Meyer 1990 Meyer, E., "Abdera", bas., Andresen, C.-Erbse H.-Gigon O.-Schefold K.-Stroheker, K.-Zinn Ernst,: Lexikon der Alten Welt, Zürich
- Özdoğan 1996 Özdoğan, M., "Tarihöncesi Dönemde Trakya", Anadolu Araştırmaları (Prof. Dr. Afif Erzen'e Armaęan), İ.Ü.Ed.Fak.Yay., XVI
- Özdoğan 1998 Özdoğan, M., "Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişikleri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları", TÜBA-

- AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi) s.1, Ankara
- Özsait 1985 Özsait, M., Pisidya Tarihi, I. Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul
- Pape-Benseler Wörterbuch der griechischen Eigennamen, Braunschweig 1911
- Pelekidis 1994 Pelekidis, Ch., "Die Griechen in Thrakien", bas. A. Tsouni Kyriakoula Thrakien Gümülcine
- Piri Reis (bas. E.Z. Ökte) 1988 Piri Reis (bas. E. Z. Ökte), Kitâb-ı Bahriye, The Historical Research Foundation İstanbul Research Center (Tarih Araştırmaları Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi), İstanbul
- Plesis - Lejag 1913 Plesis, F. - Lejag, P., Ceuvres de Virgile, Librairie Hachette, Paris
- Ramsay 1960 Ramsay W. M., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Türkçe çev. M. Pektaş), İstanbul
- RE 1916 Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearb. bas. von G. Wissowa (Kubitschek, Itinerarien 2359)
- Sami 1996 Şemseddin Sami, Kâmusu'l - A'lâm (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara
- Taşlıkloğlu 1971 Taşlıkloğlu Z., Trakya'da Epigrafya Araştırmaları, İ.Ü. Ed. Fak. Yay. İstanbul
- Triantaphyllos 1994 Triantaphyllos, D., "Das Antike Thracien", bas. A. Tsouni Kyriakoula Thrakien, Gümülcine
- Wilkes 1970 Wilkes, J.J., "Thrace", The Oxford Classical Dictionary, bas. Hammond, N., G., L.-Scullard, H., H., A. B. D.

LEVHALAR

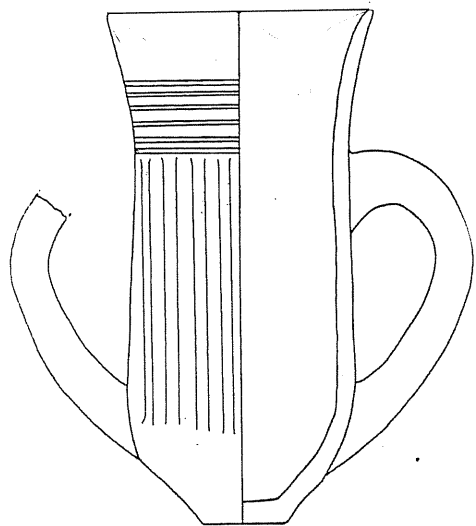

Fig. 1

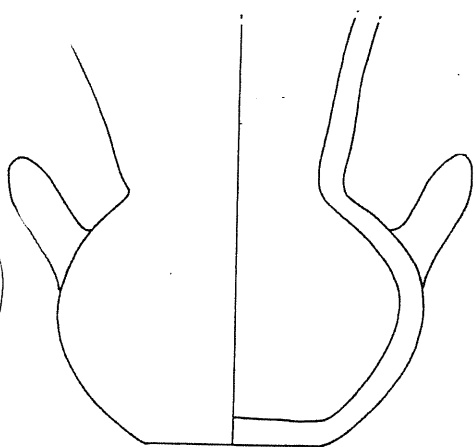

Fig. 3

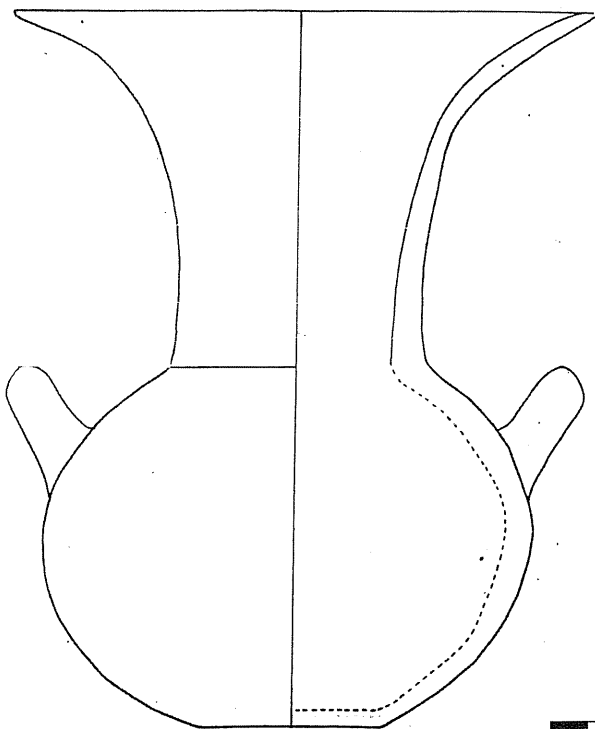
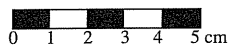

Fig. 2

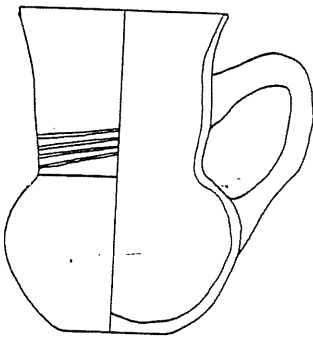

Fig. 4

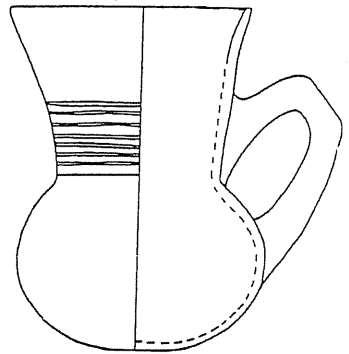

Fig. 5

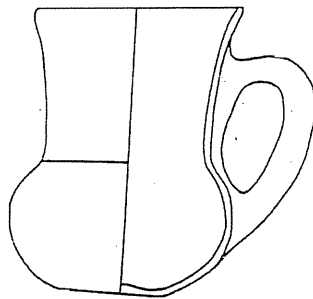

Fig. 6

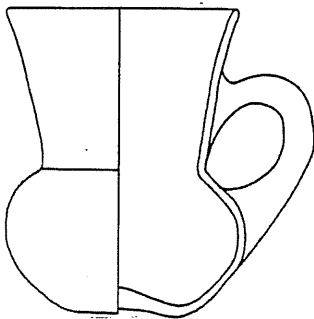

Fig. 7

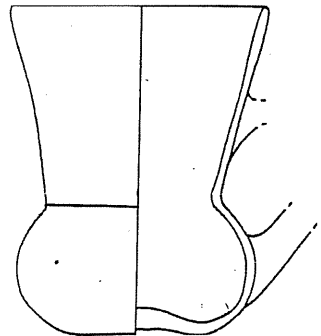
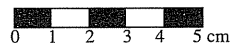

Fig. 8

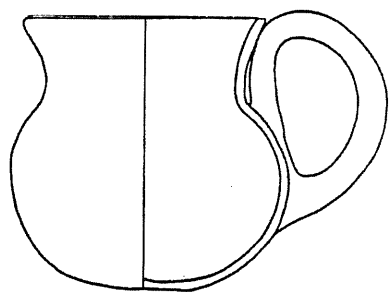

Fig. 9

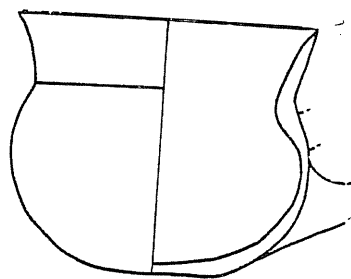

Fig. 10

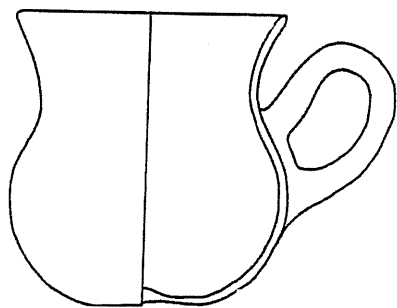

Fig. 11

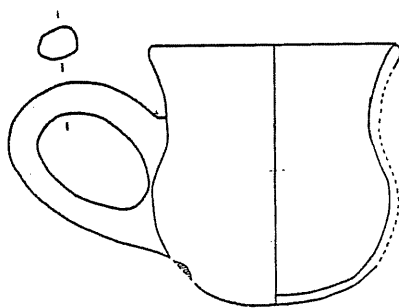

Fig. 12

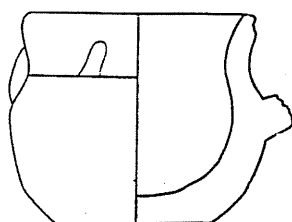
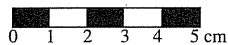

Fig. 13

Lev 4

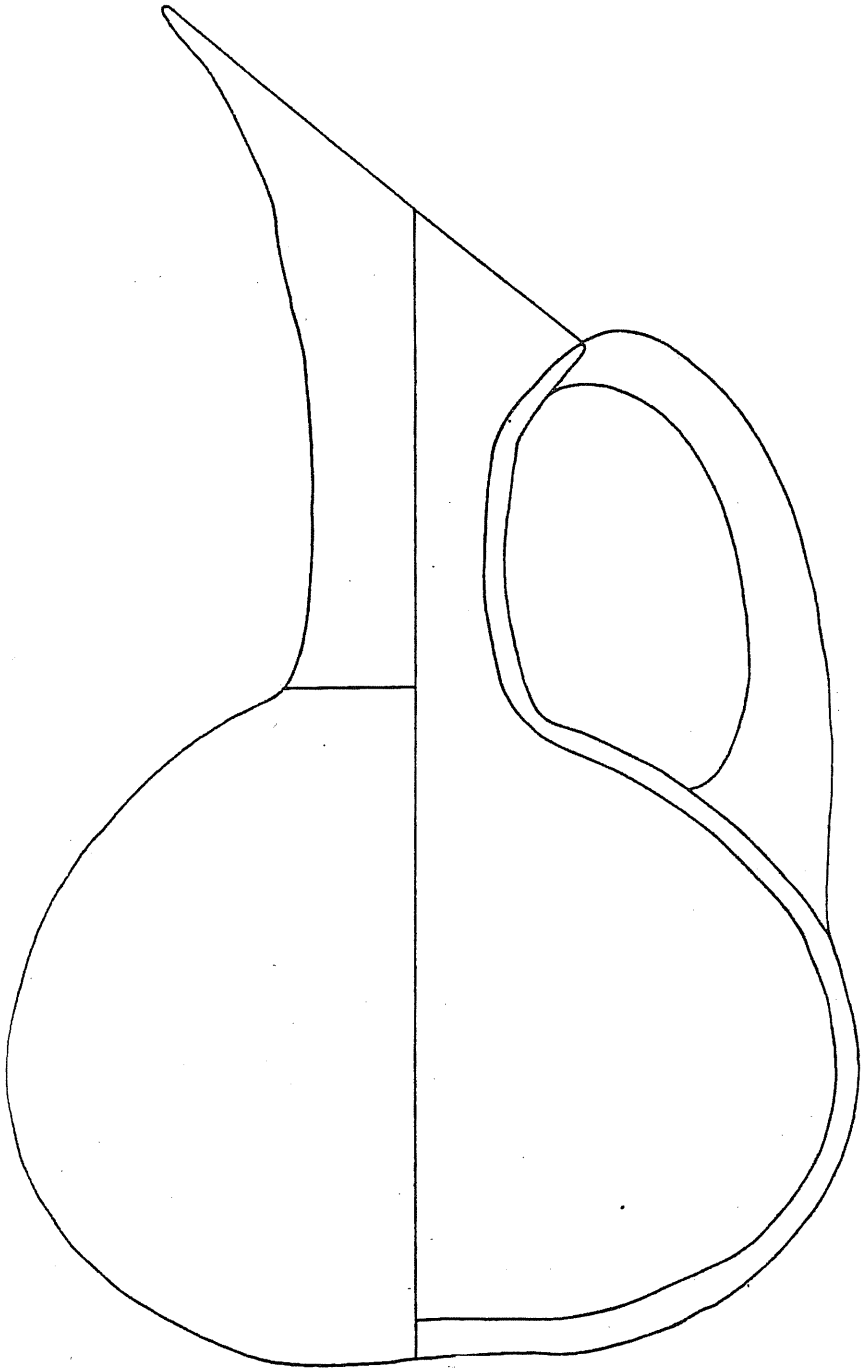
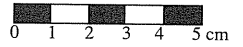

Fig. 14

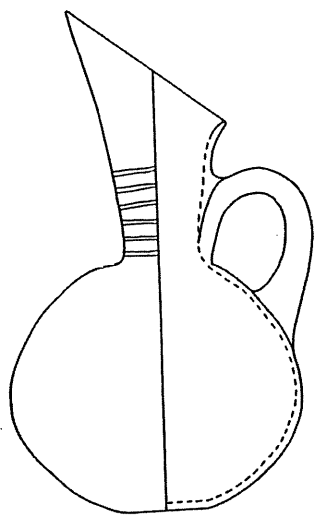

Fig. 15

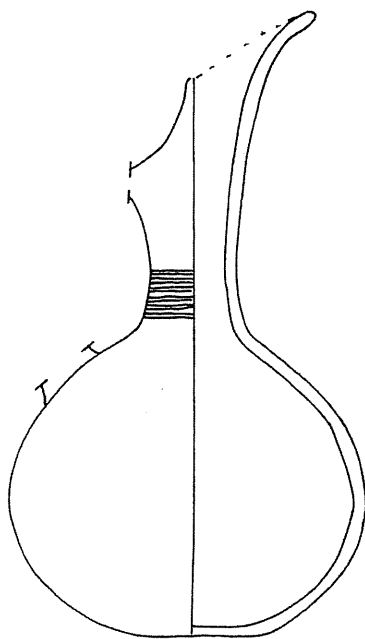

Fig. 16

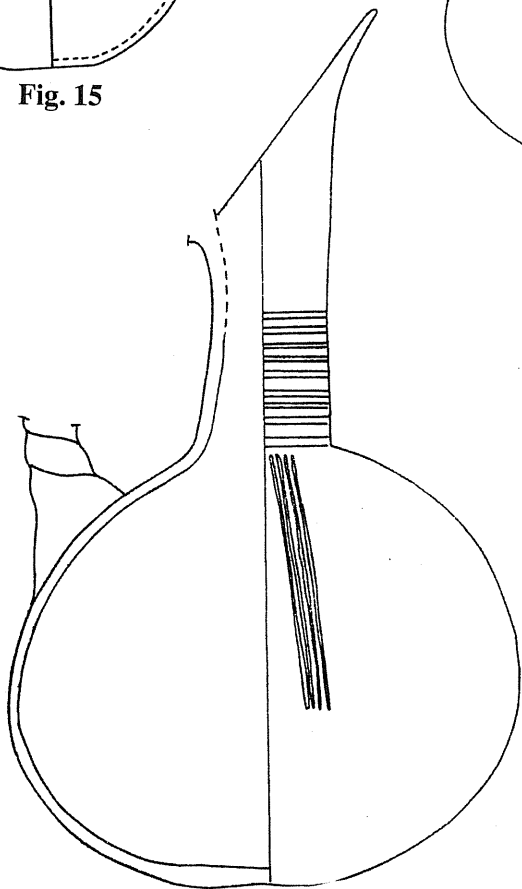
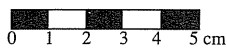

Fig. 17

Lev 6

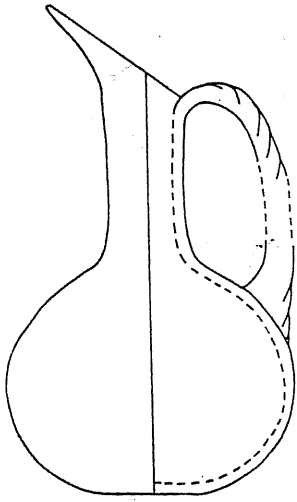

Fig. 18

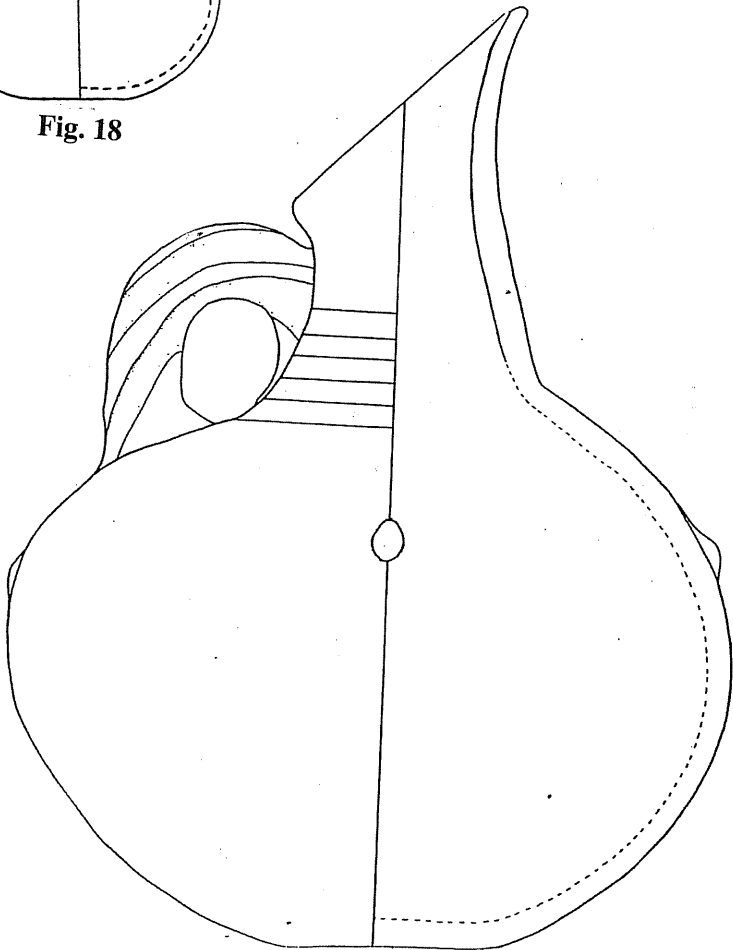
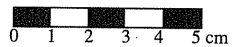

Fig. 19

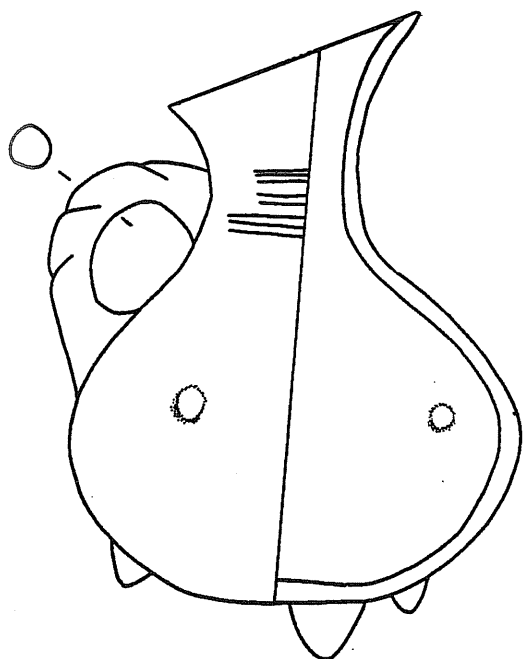

Fig. 20

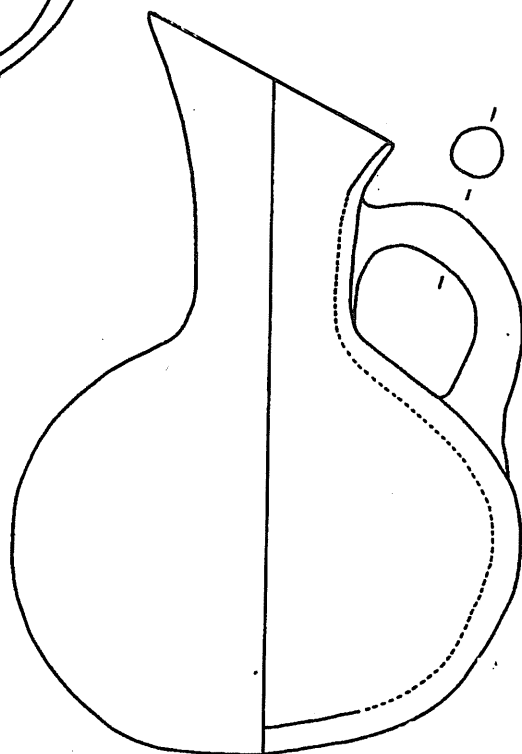
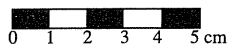

Fig. 21

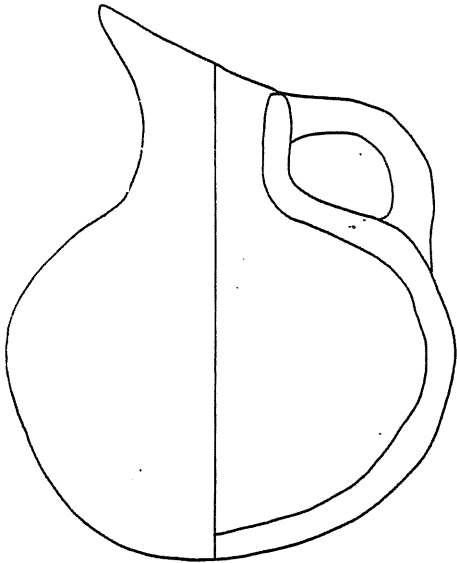

Fig. 22

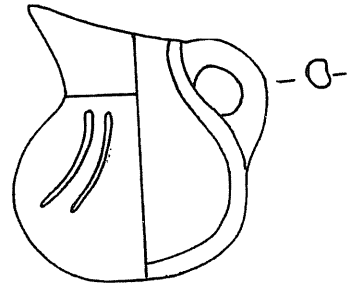
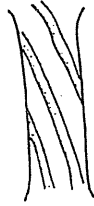

Fig. 23

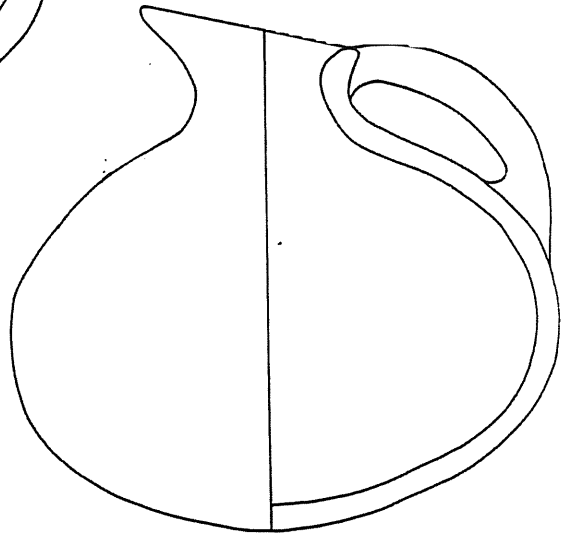

Fig. 24

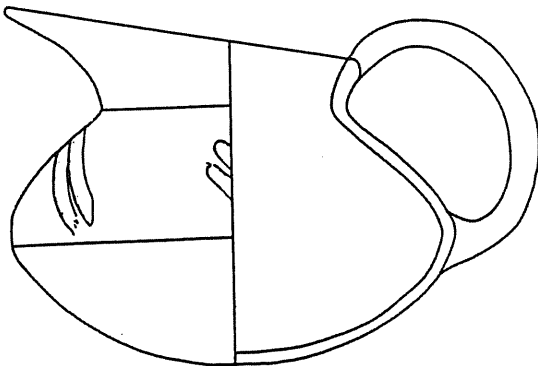
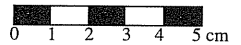

Fig. 25

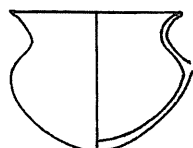

Fig. 26

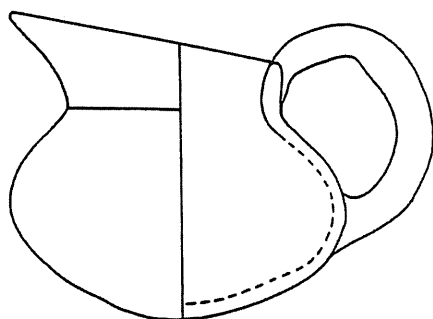

Fig. 27

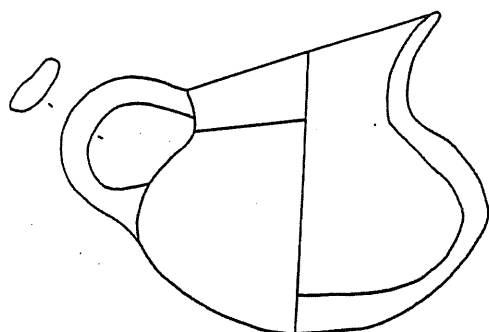

Fig. 28

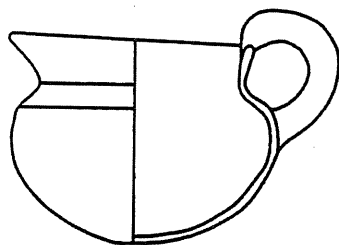

Fig. 29

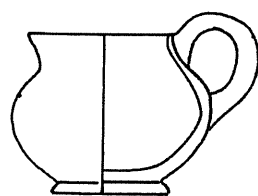
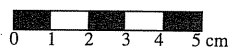

Fig. 30

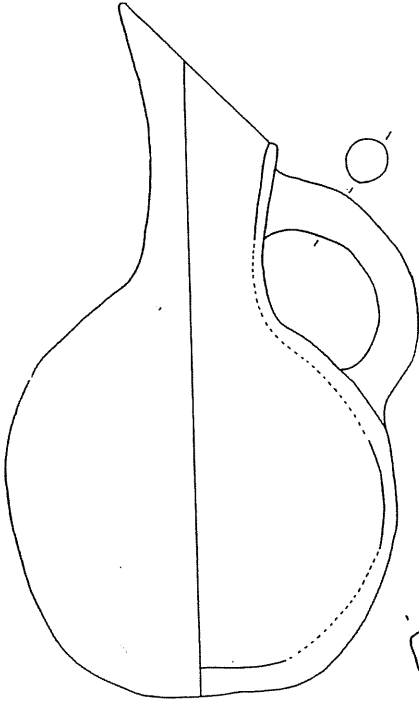

Fig. 32

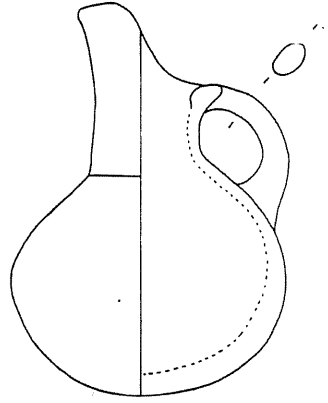

Fig. 31

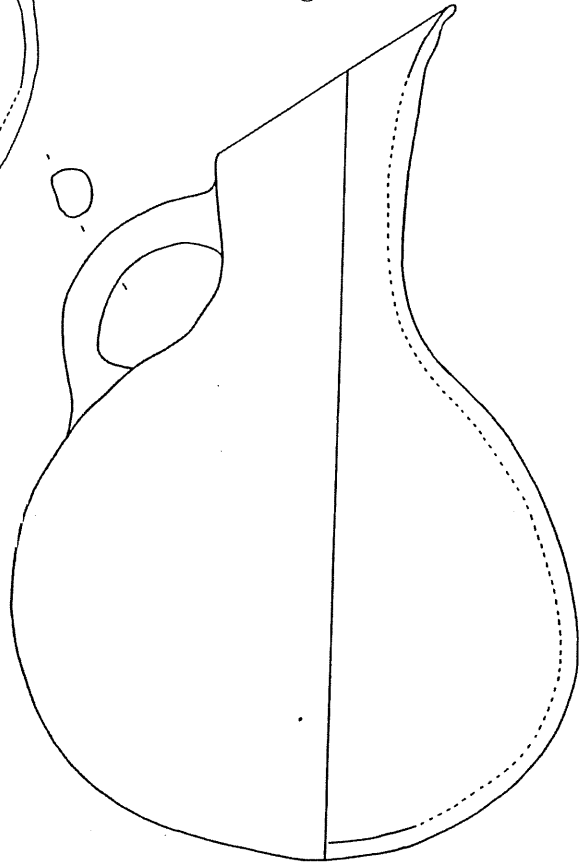
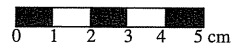

Fig. 33

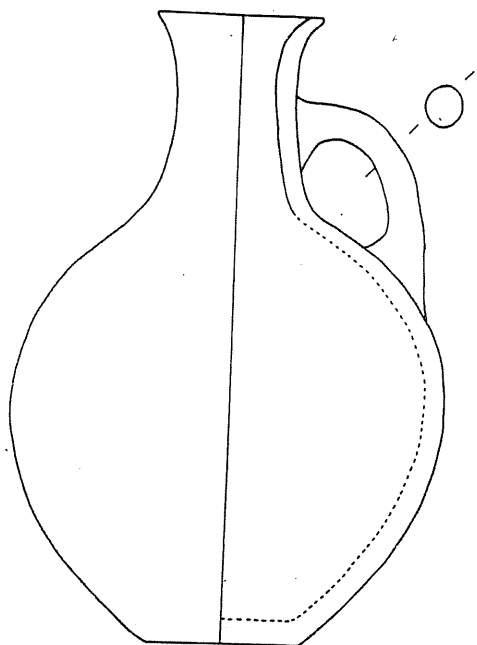

Fig. 34

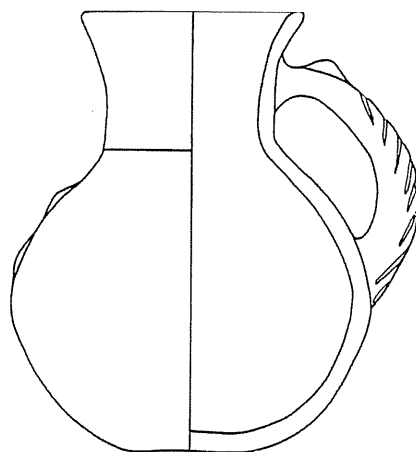

Fig. 37

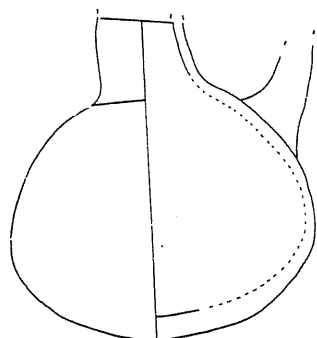

Fig. 36

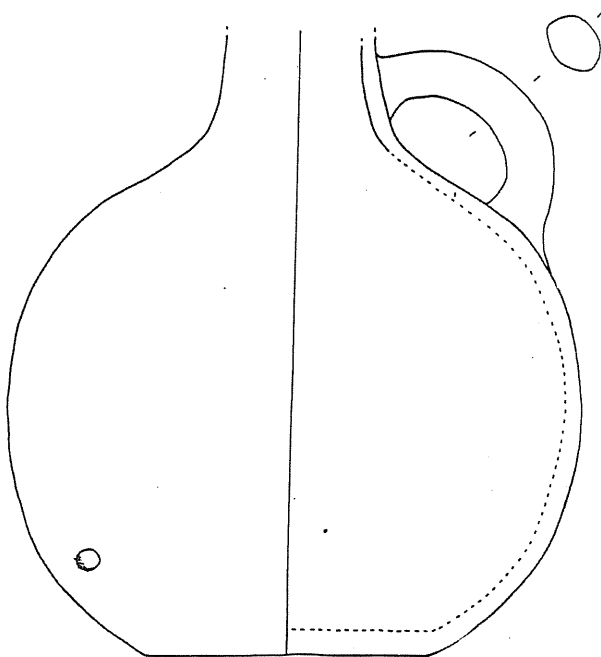

Fig. 35

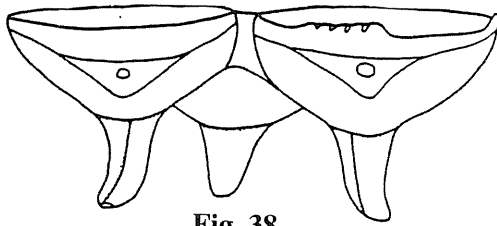

Fig. 38

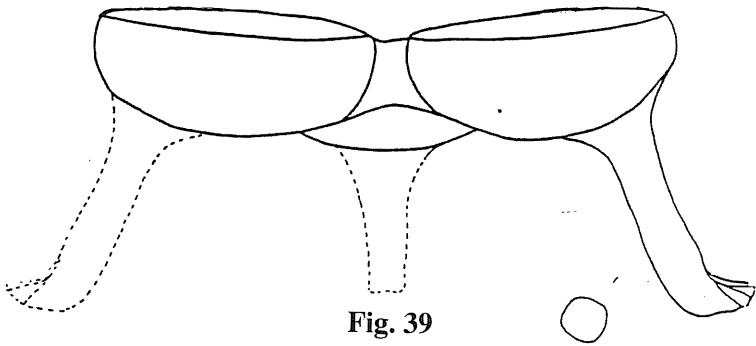

Fig. 39

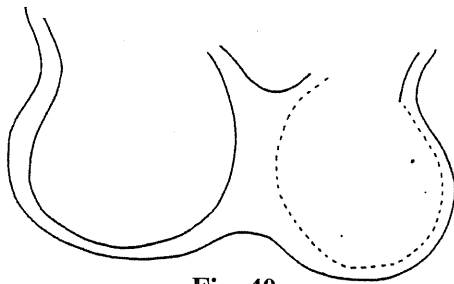
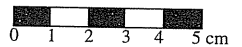

Fig. 40

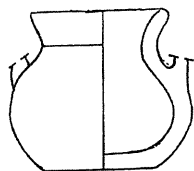

Fig. 41

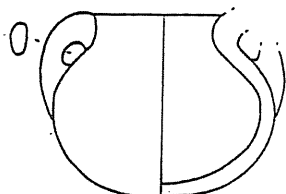

Fig. 42

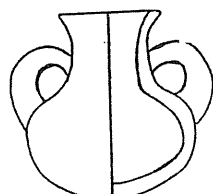

Fig. 43

Fig. 44

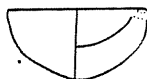

Fig. 45

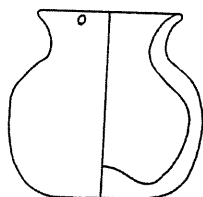

Fig. 46

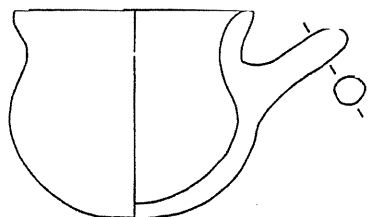

Fig. 47

Fig. 49

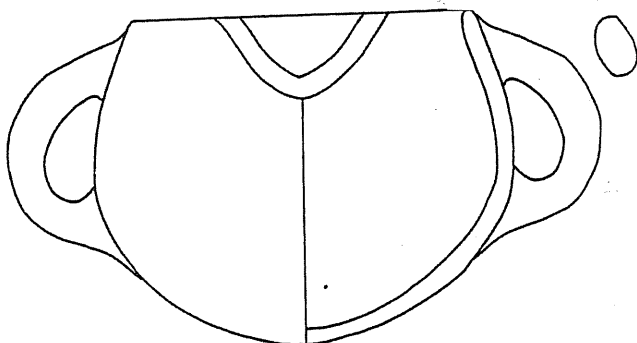
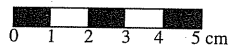

Fig. 48

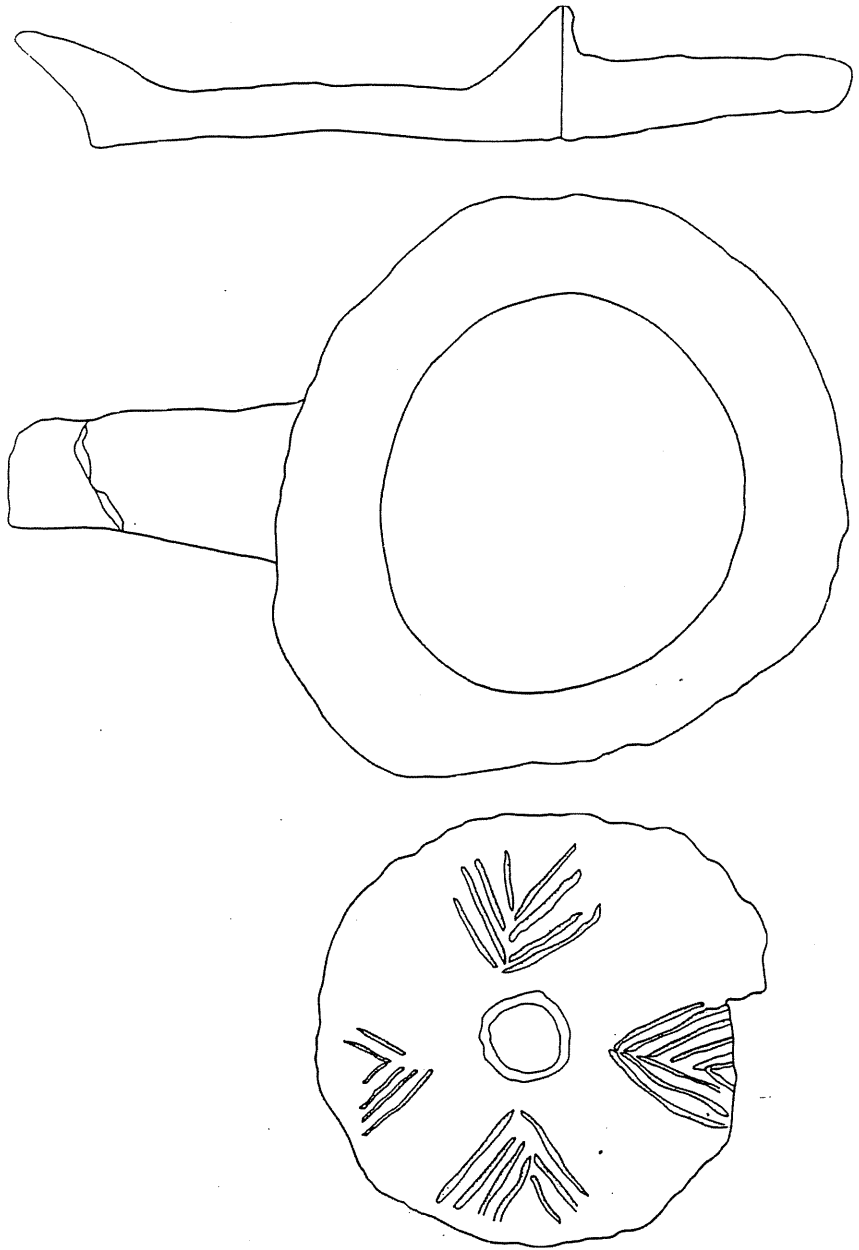

Fig. 50

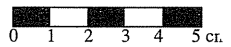

Fig. 51

Fig. 52

Fig. 53

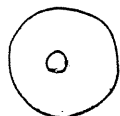

Fig. 54

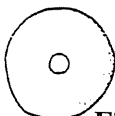
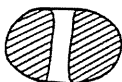

Fig. 55

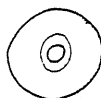
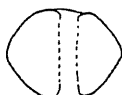

Fig. 56

Fig. 57

Fig. 58

Fig. 59

Fig. 60

Fig. 61

Fig. 62

Fig. 63

Fig. 64

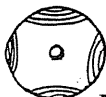

Fig. 65

Fig. 66

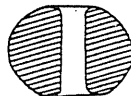

Fig. 67

Fig. 68

Fig. 69

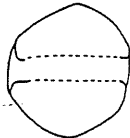

Fig. 70

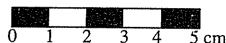

Fig. 71

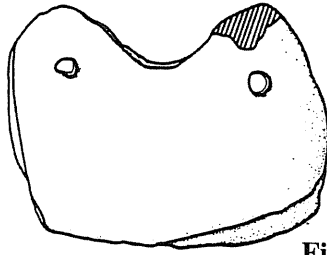
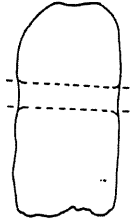

Fig. 72

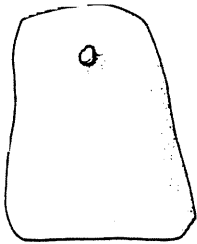
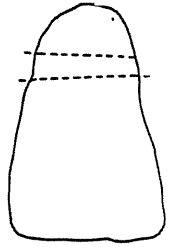

Fig. 73

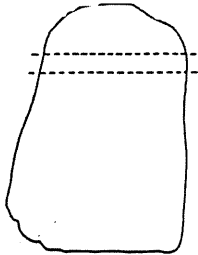

Fig. 74

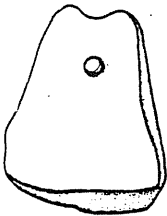
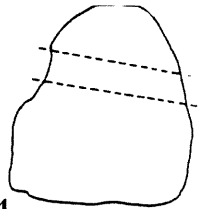

Fig. 75

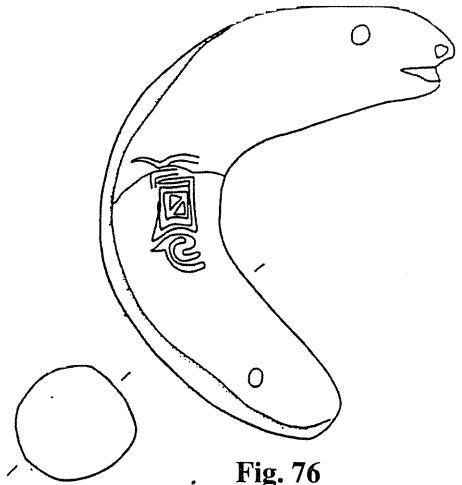
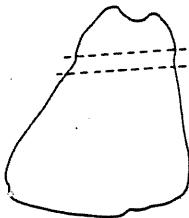
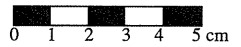

Fig. 76

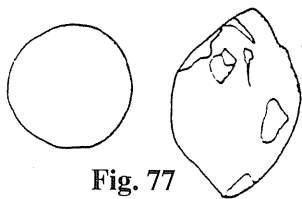

Fig. 77

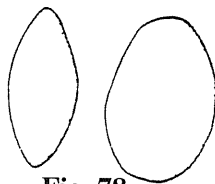

Fig. 78

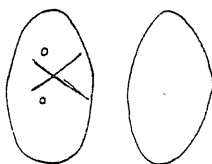

Fig. 79

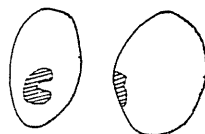

Fig. 80

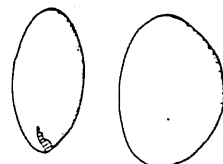

Fig. 81

Fig. 82

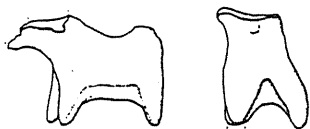

Fig. 83

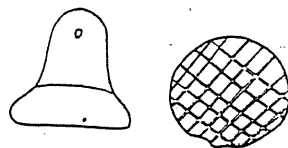
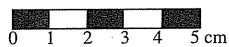

Fig. 84

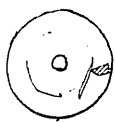

Fig. 85

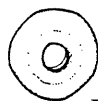

Fig. 86

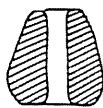

Fig. 87

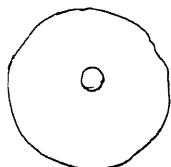

Fig. 88

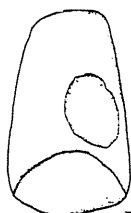

Fig. 89

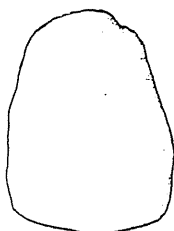

Fig. 90

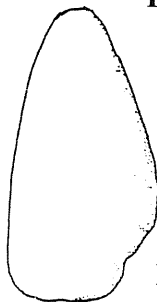

Fig. 91

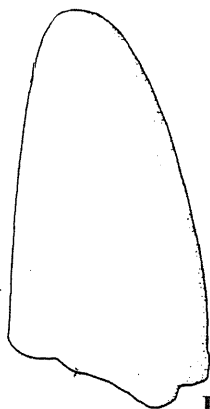

Fig. 92

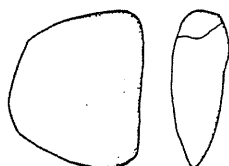
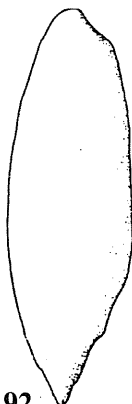

Fig. 93

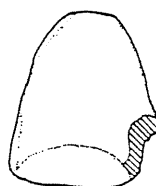

Fig. 94

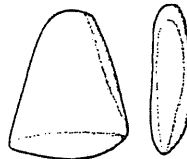

Fig. 95

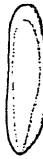
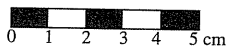

Fig. 96

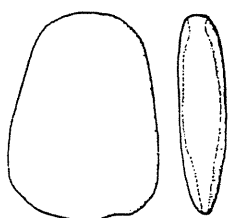

Fig. 97

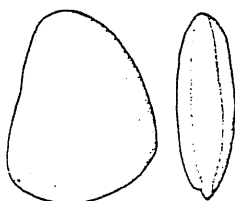

Fig. 98

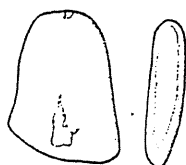

Fig. 99

Fig. 100

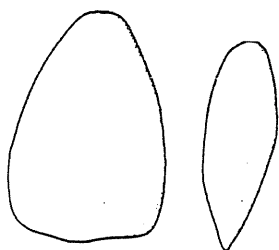

Fig. 101

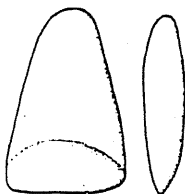

Fig. 102

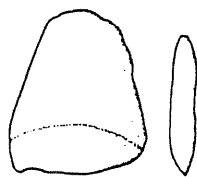

Fig. 103

Fig. 104

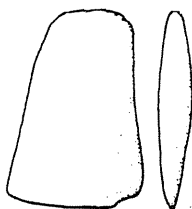

Fig. 105

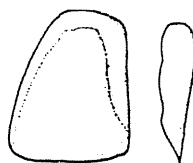

Fig. 106

Fig. 107

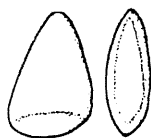

Fig. 108

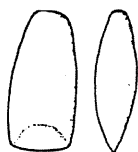

Fig. 109

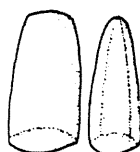

Fig. 110

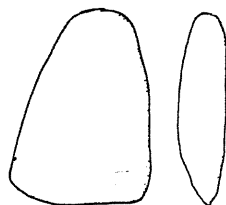
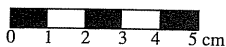

Fig. 111

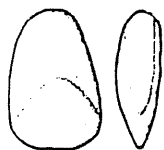

Fig. 112

Fig. 113

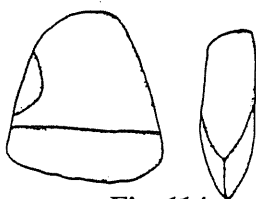

Fig. 114

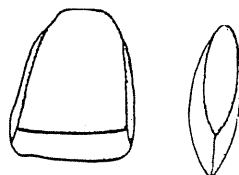

Fig. 115

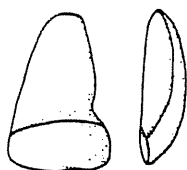

Fig. 116

Fig. 117

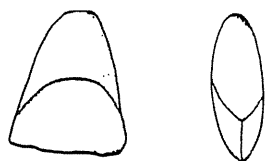

Fig. 118

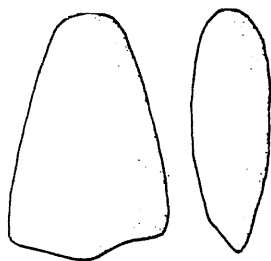

Fig. 119

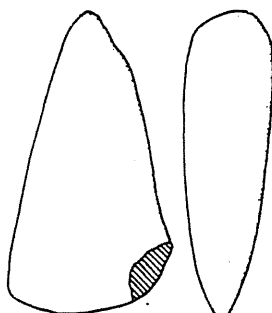

Fig. 120

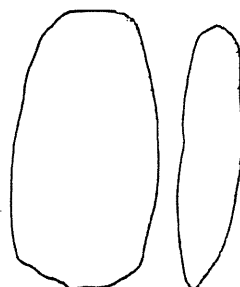

Fig. 121

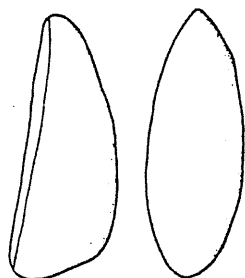

Fig. 122

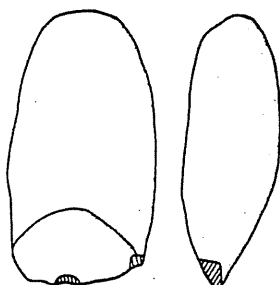

Fig. 123

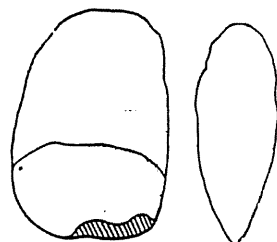
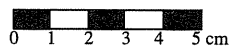

Fig. 124

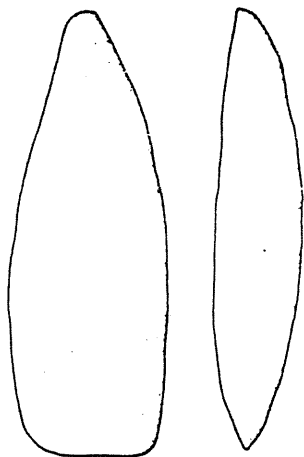

Fig. 125

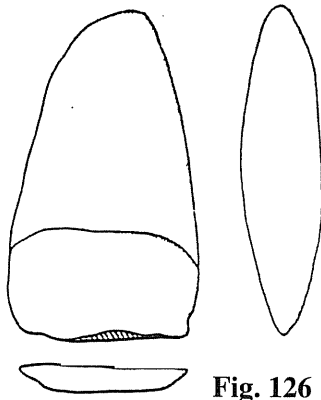

Fig. 126

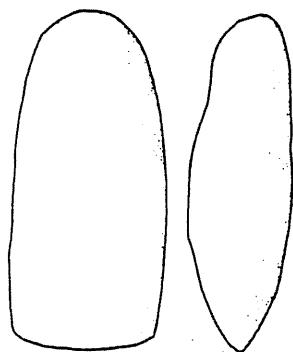

Fig. 127

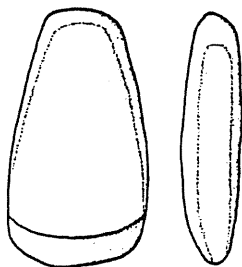

Fig. 128

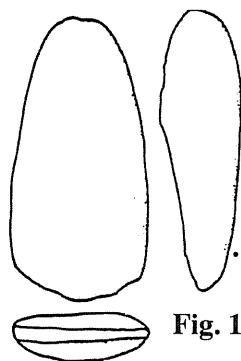

Fig. 129

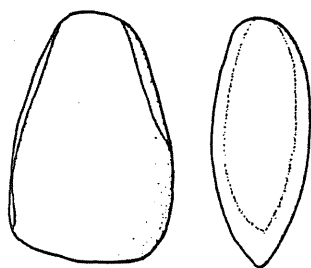

Fig. 130

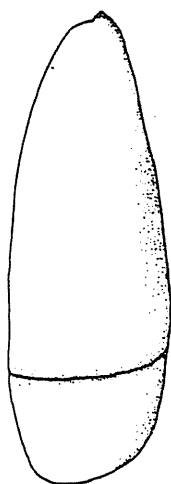
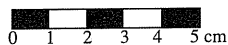

Fig. 131

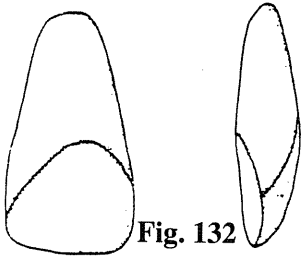

Fig. 132

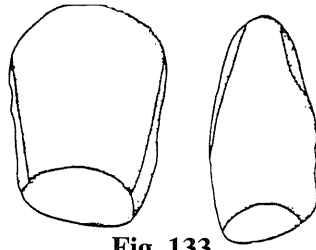

Fig. 133

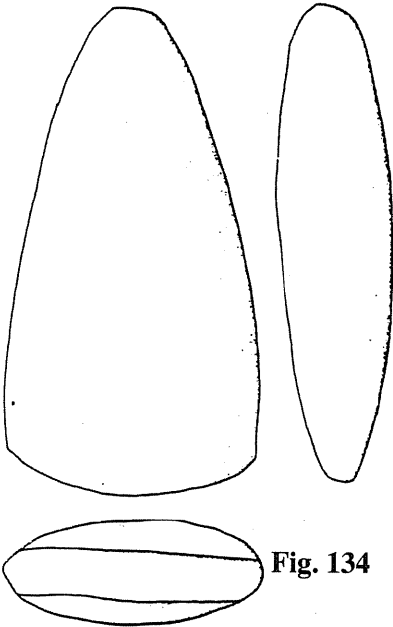

Fig. 134

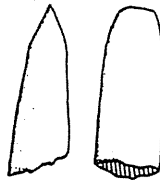

Fig. 135

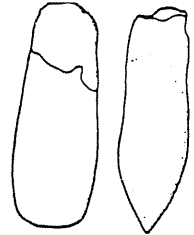

Fig. 136

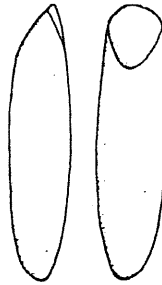

Fig. 137

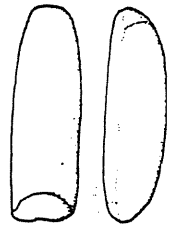

Fig. 138

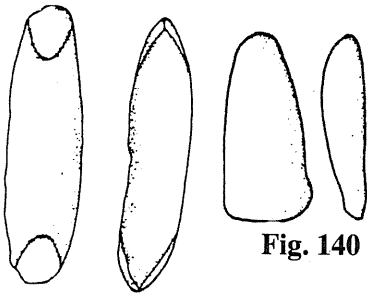

Fig. 139

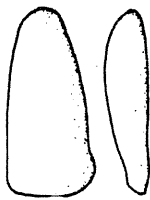

Fig. 140

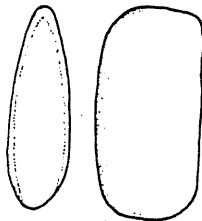

Fig. 141

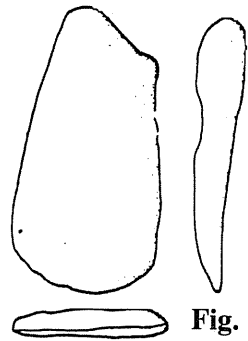
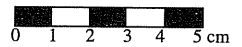

Fig. 142

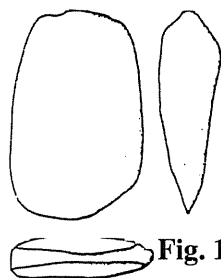

Fig. 143

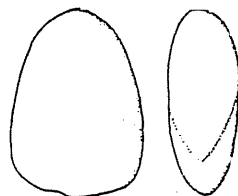

Fig. 144

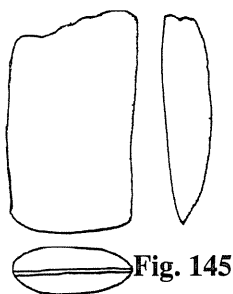

Fig. 145

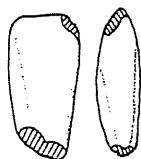

Fig. 146

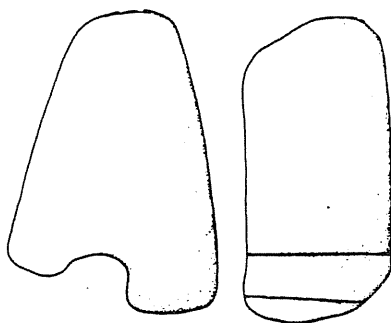

Fig. 147

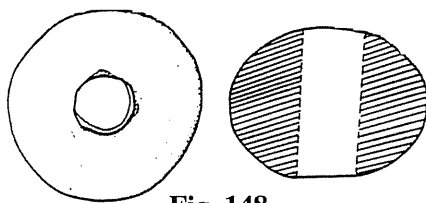
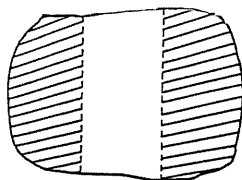

Fig. 148

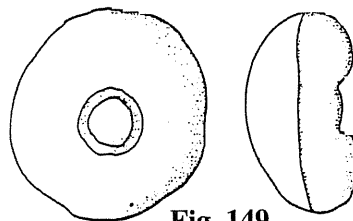
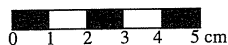

Fig. 149

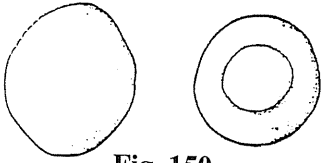

Fig. 150

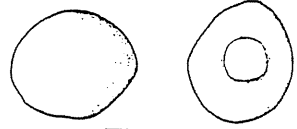

Fig. 151

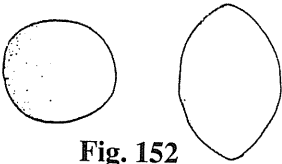

Fig. 152

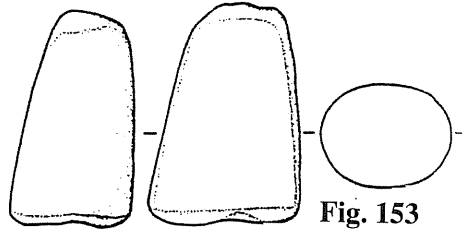

Fig. 153

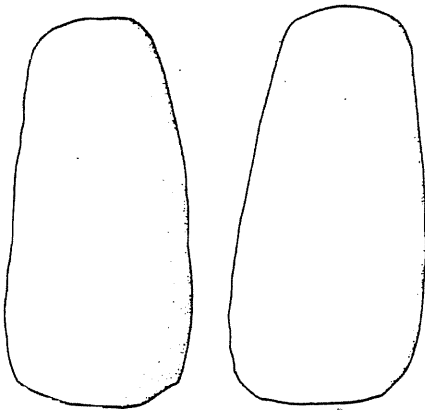

Fig. 154

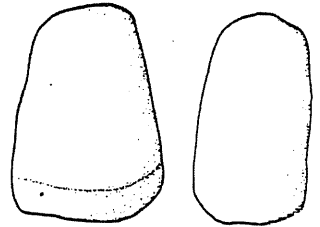
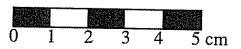

Fig. 155

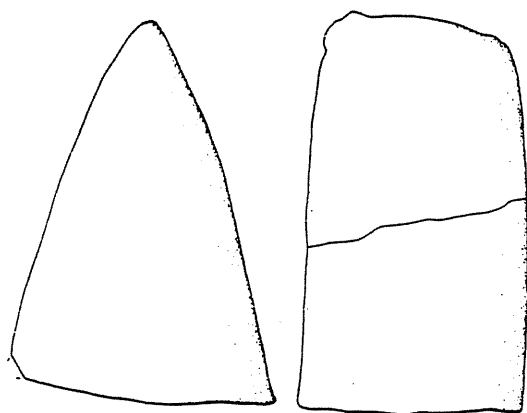

Fig. 156

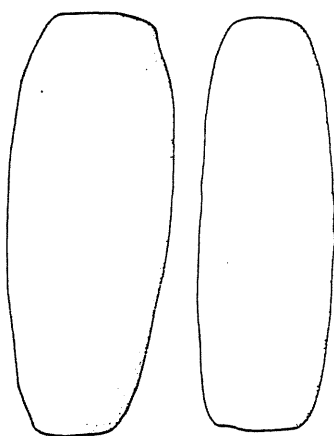

Fig. 157

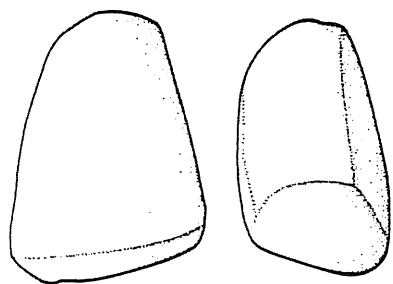

Fig. 158

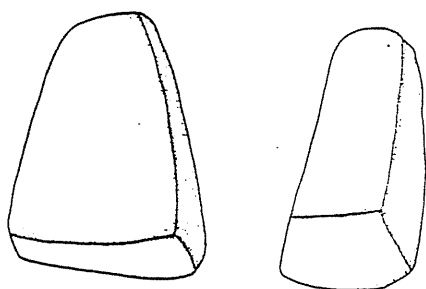

Fig. 159

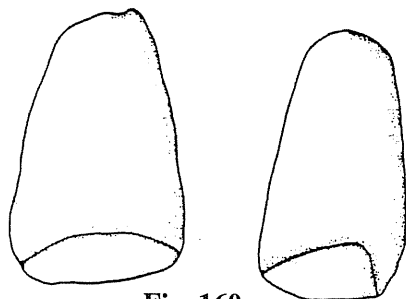

Fig. 160

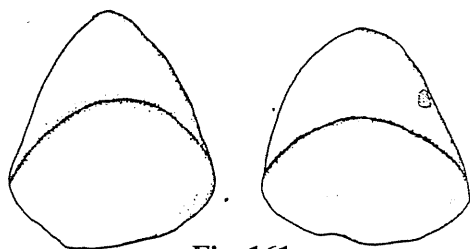
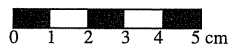

Fig. 161

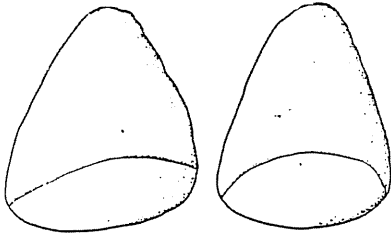

Fig. 162

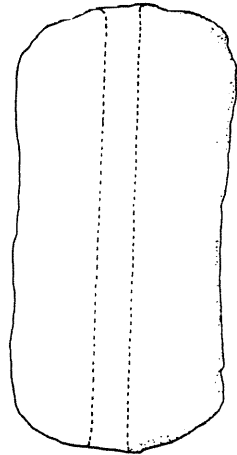

Fig. 163

Fig. 164

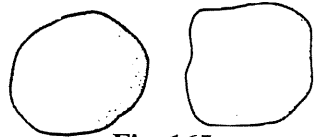
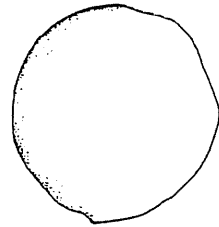

Fig. 165

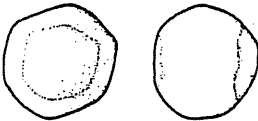

Fig. 166

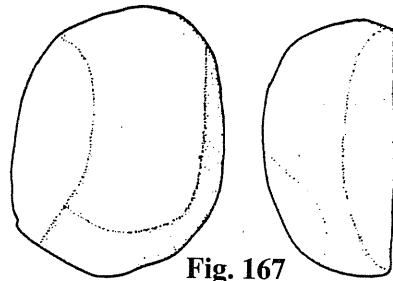
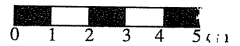

Fig. 167

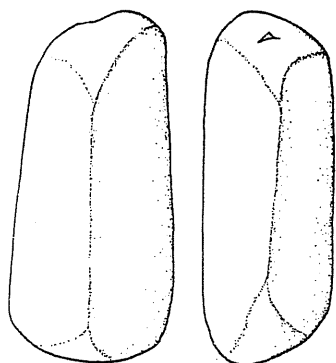

Fig. 168

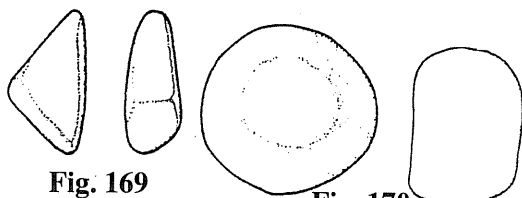

Fig. 169

Fig. 170

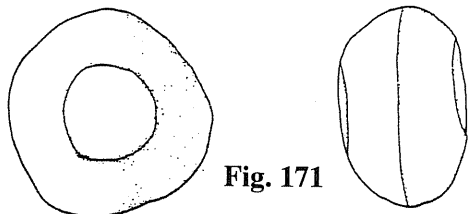

Fig. 171

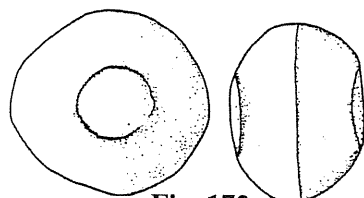

Fig. 172

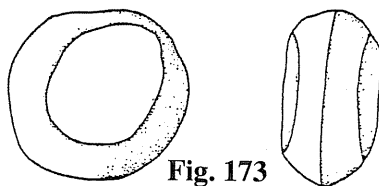

Fig. 173

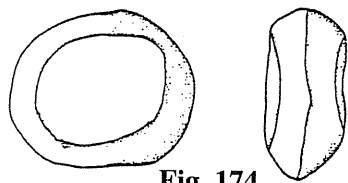

Fig. 174

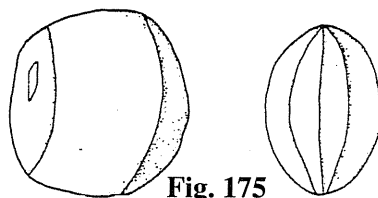

Fig. 175

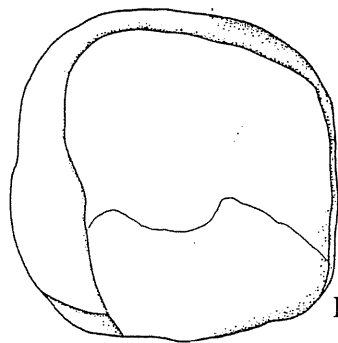
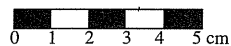
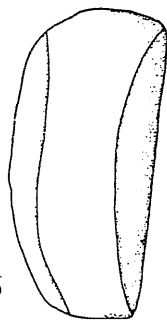

Fig. 176

Lev 28

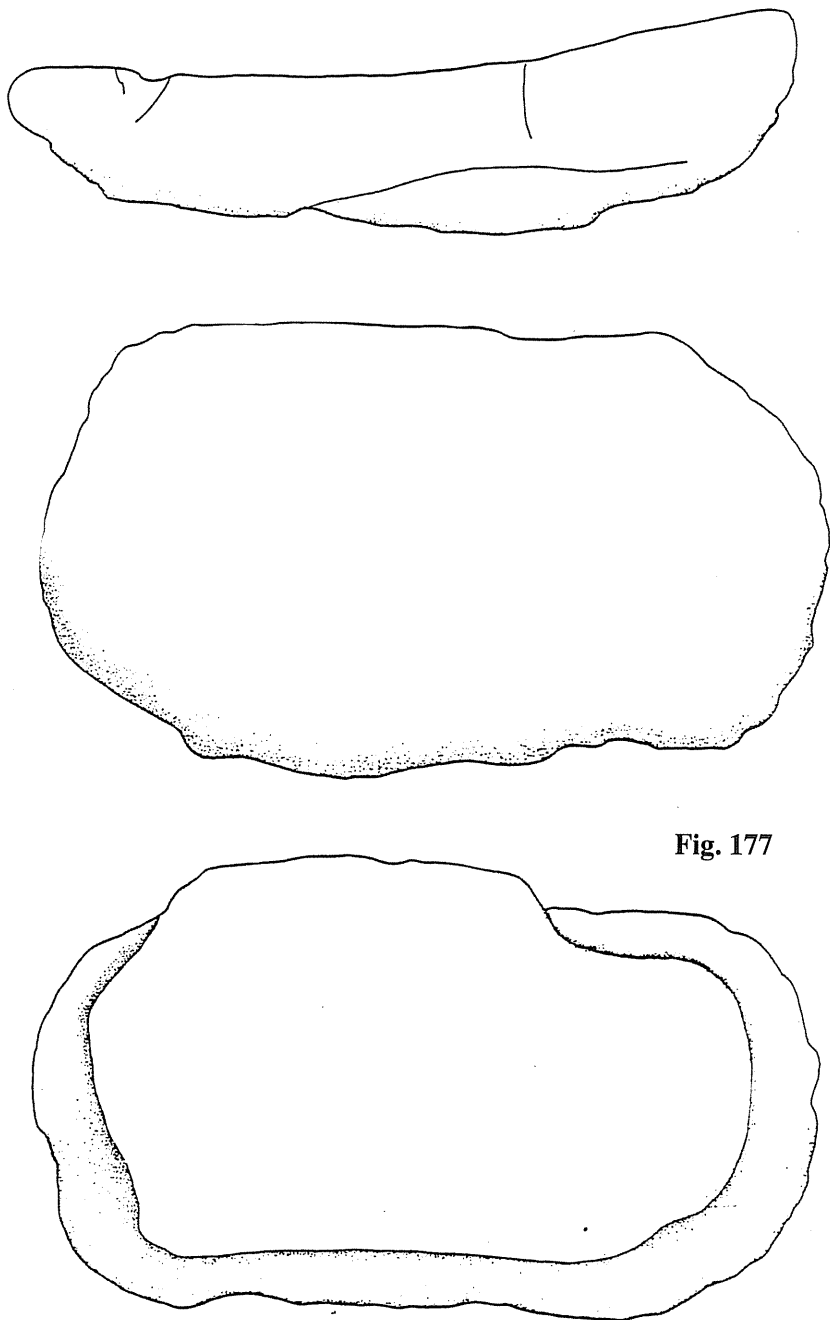
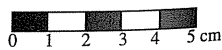

Fig. 177

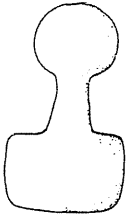

Fig. 178

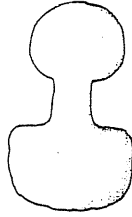

Fig. 179

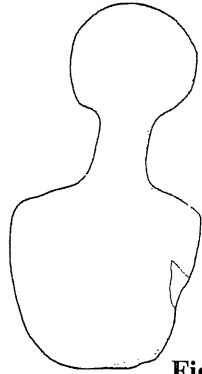

Fig. 180

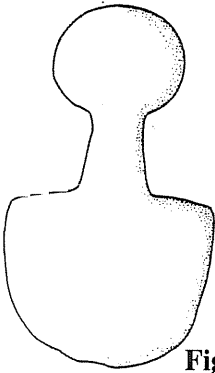

Fig. 181

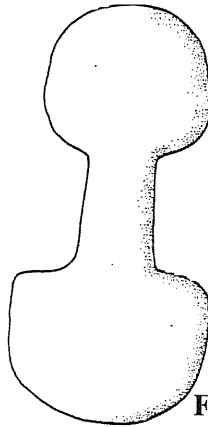

Fig. 182

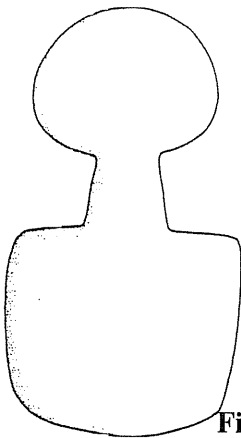

Fig. 183

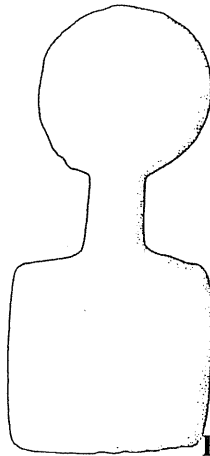
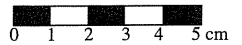

Fig. 184

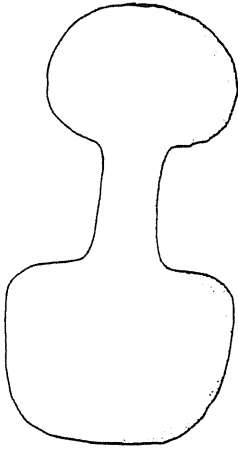

Fig. 185

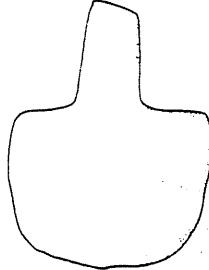

Fig. 186

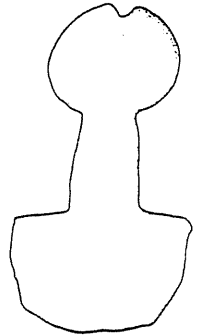

Fig. 187

Fig. 188

Fig. 189

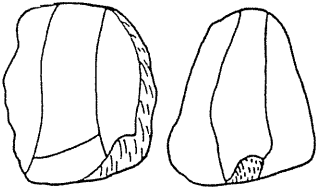

Fig. 190

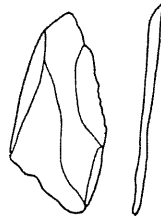

Fig. 191

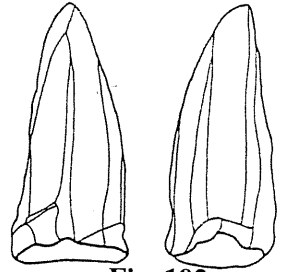

Fig. 192

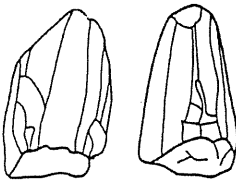

Fig. 193

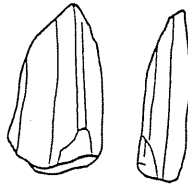

Fig. 194

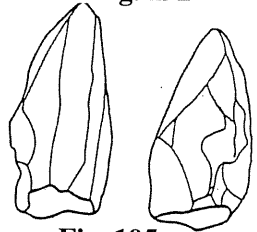
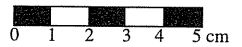

Fig. 195

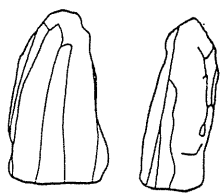

Fig. 196

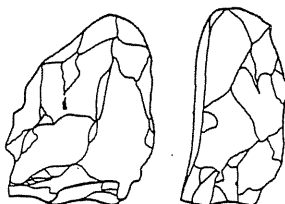

Fig. 197

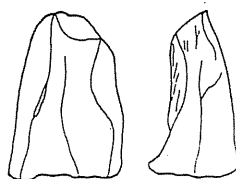

Fig. 198

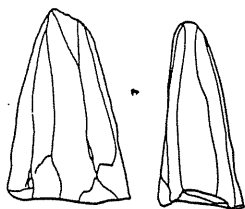

Fig. 199

Fig. 200

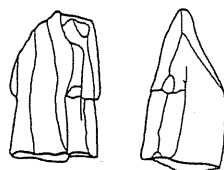

Fig. 201

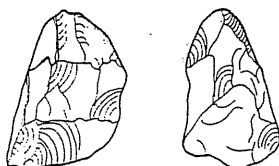

Fig. 202

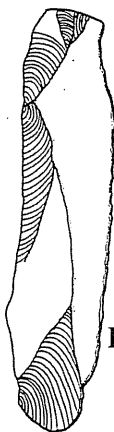

Fig. 203

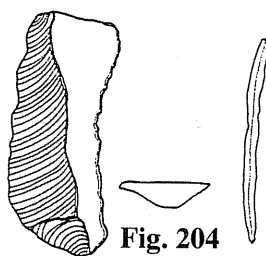

Fig. 204

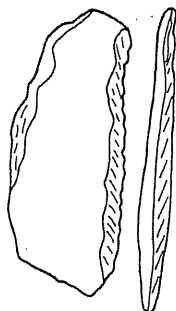

Fig. 205

Fig. 206

Fig. 207

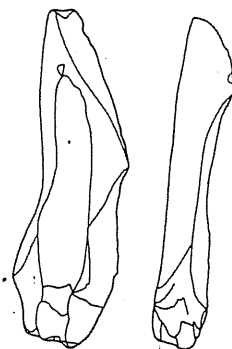

Fig. 208

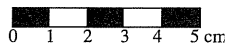

Fig. 209

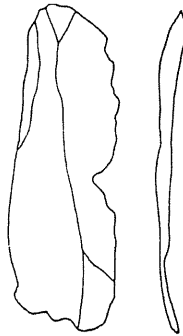

Fig. 210

Fig. 211

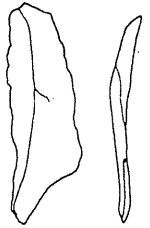

Fig. 212

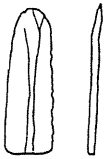

Fig. 213

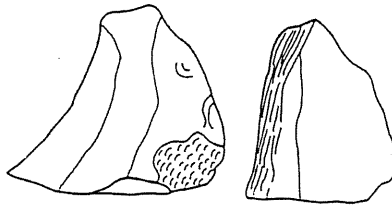

Fig. 214

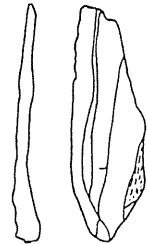

Fig. 215

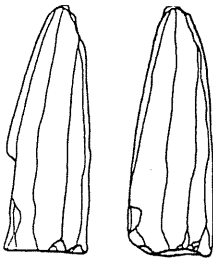

Fig. 216

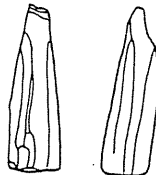

Fig. 217

Fig. 218

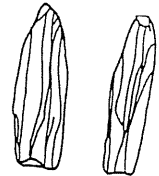

Fig. 219

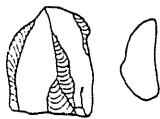

Fig. 220

Fig. 221

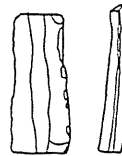

Fig. 222

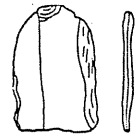

Fig. 223

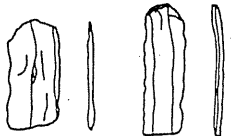

Fig. 224

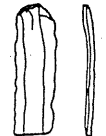

Fig. 225

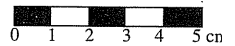

Fig. 226

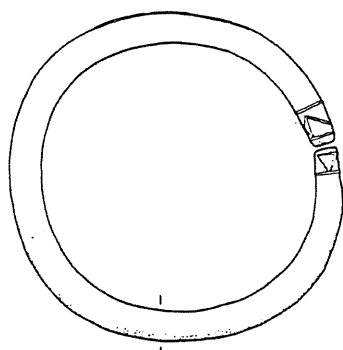

Fig. 227

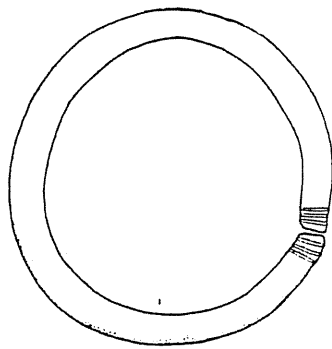

Fig. 228

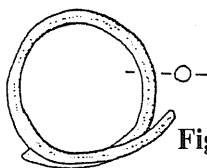

Fig. 229

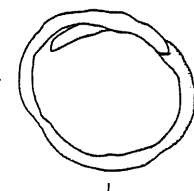

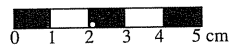
Fig. 230

Fig. 231

Fig. 232

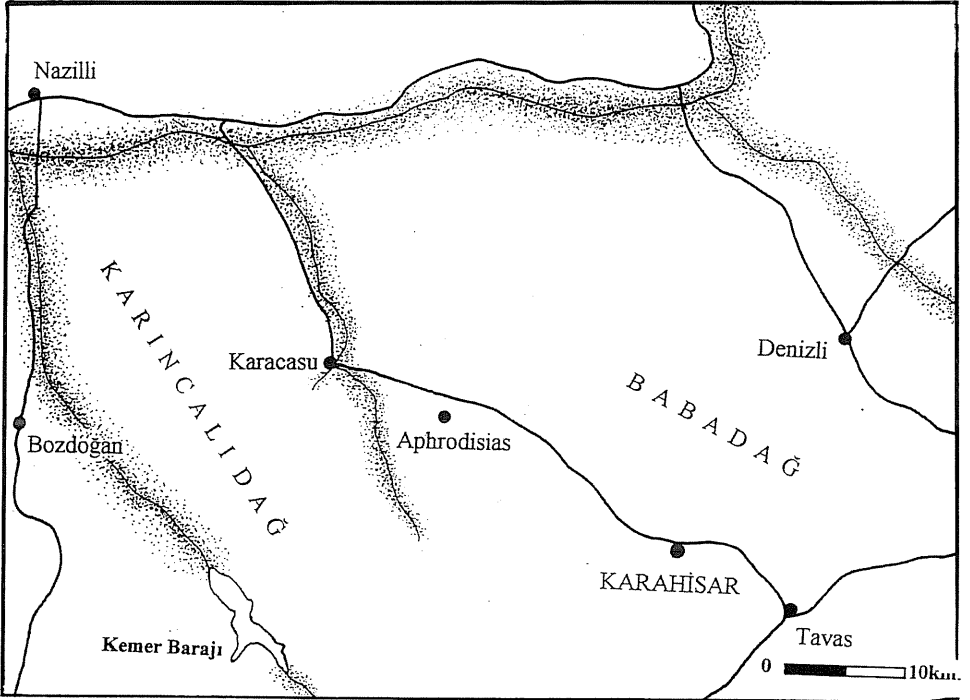

Fig. 233

Fig. 1

Fig. 2

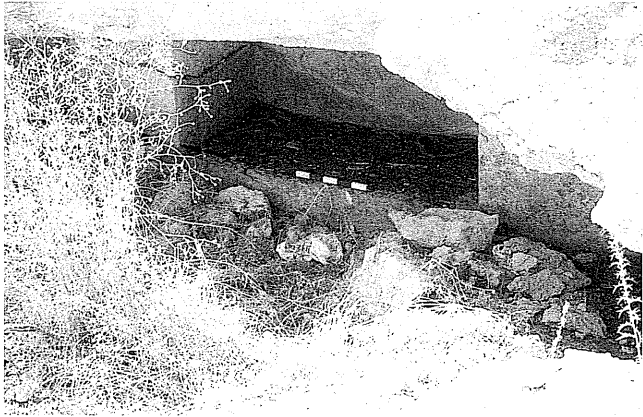

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

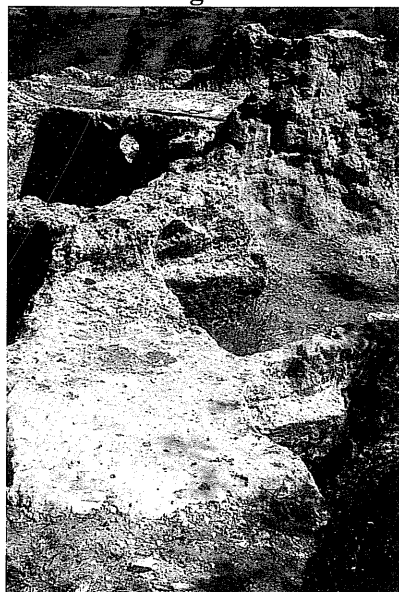

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

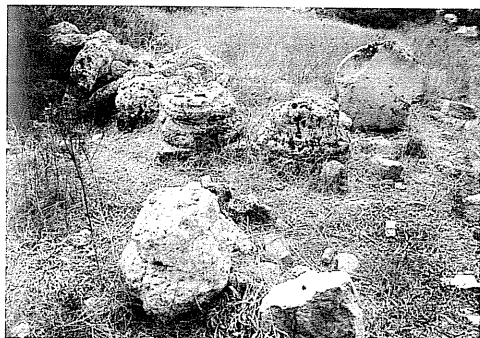

Fig. 10

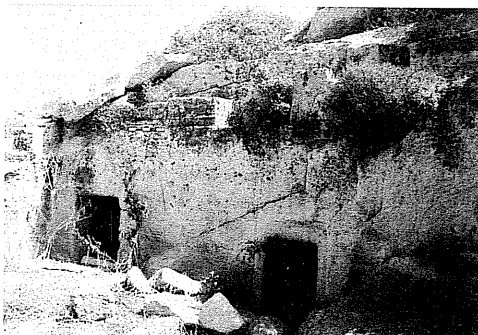

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

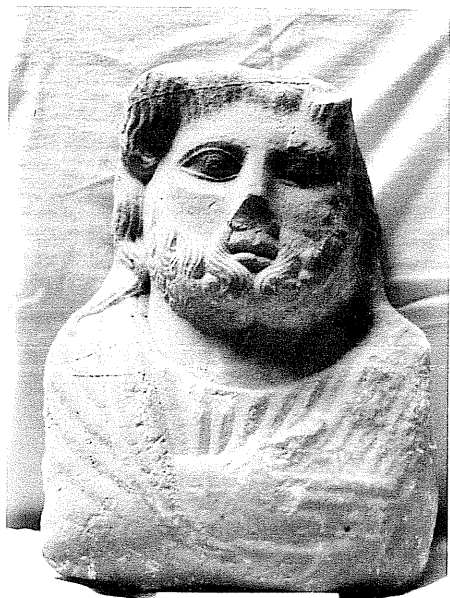

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

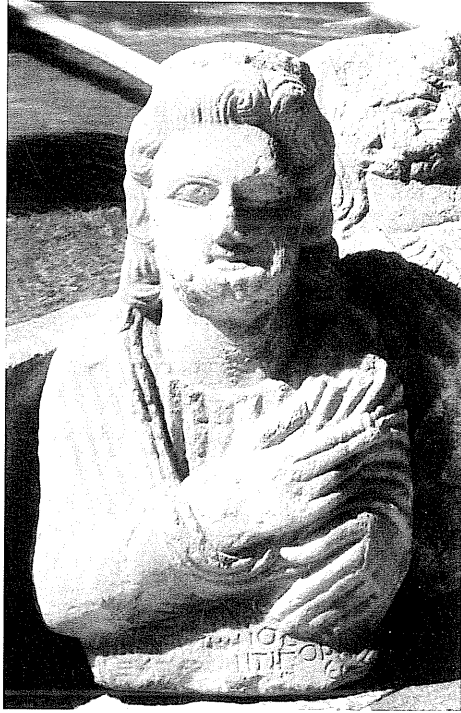

Fig. 7

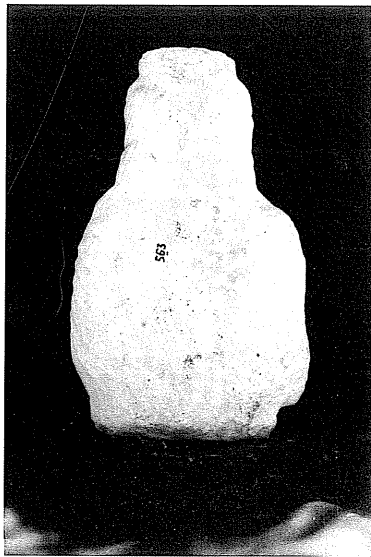

Fig. 8

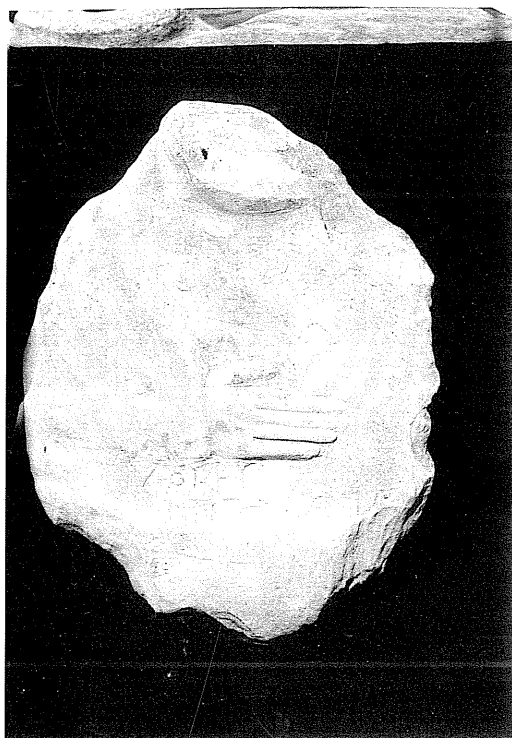

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 13

Fig. 11

Fig. 12

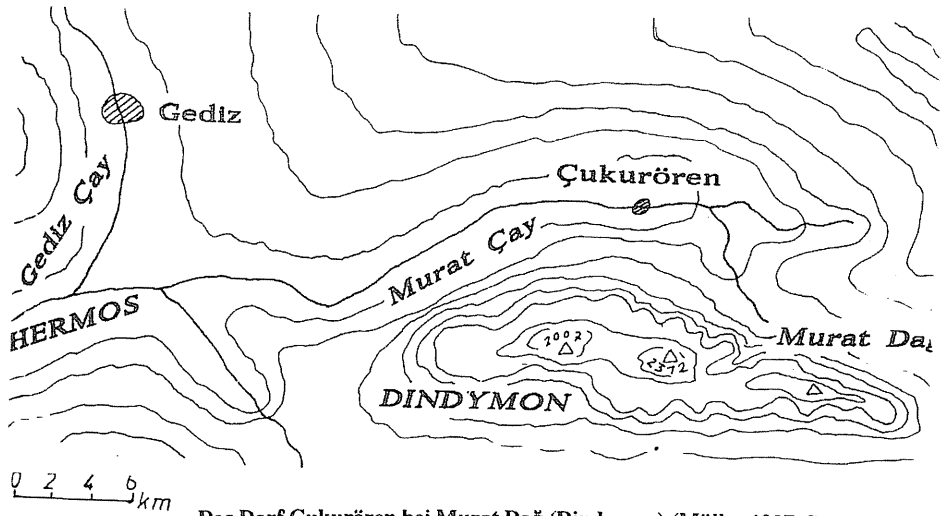
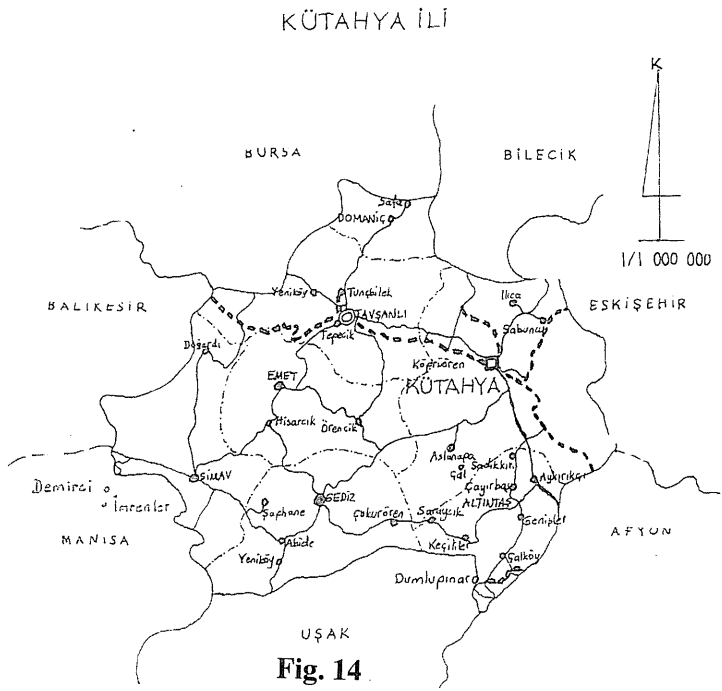

Fig. 15

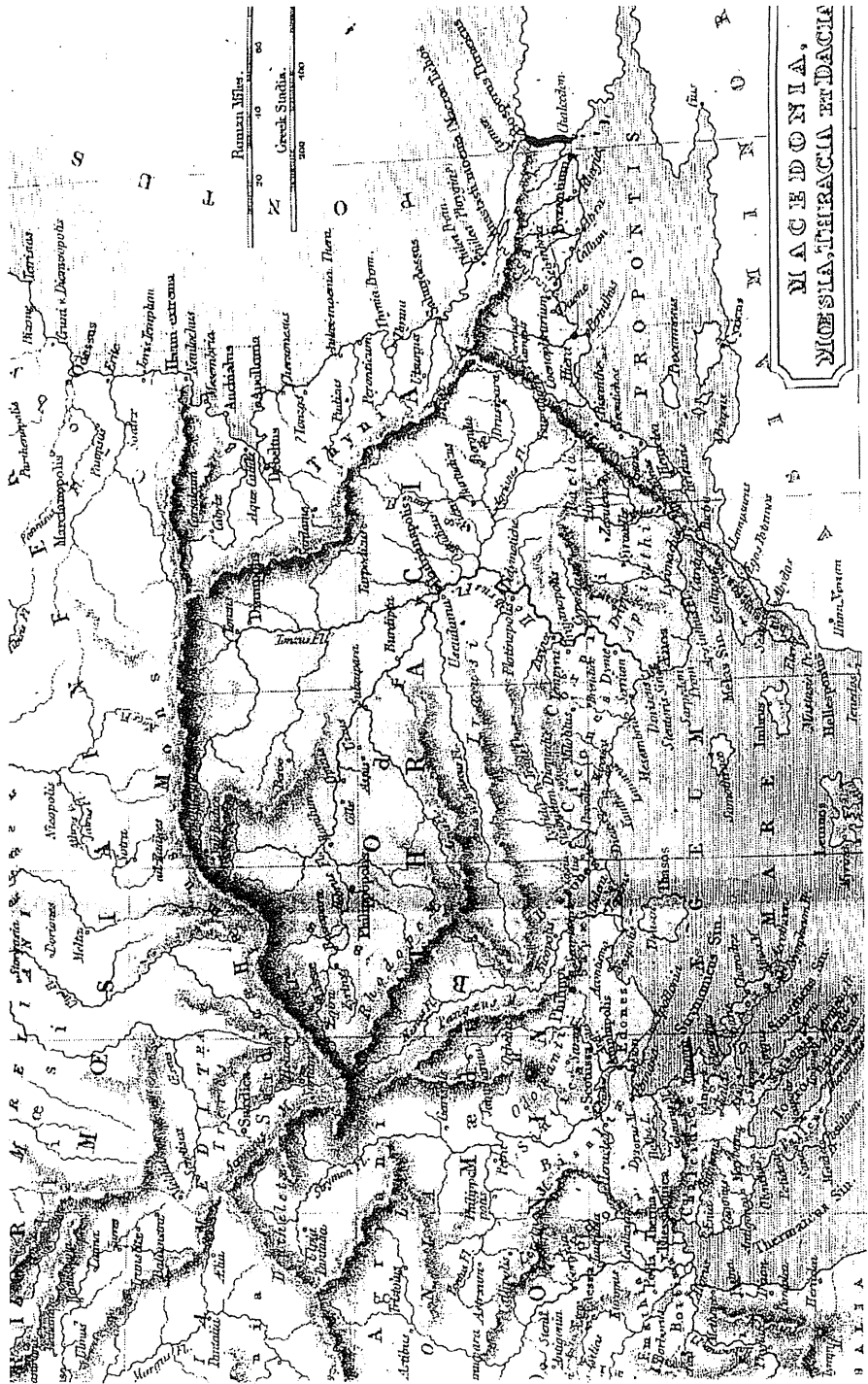

Fig. 1

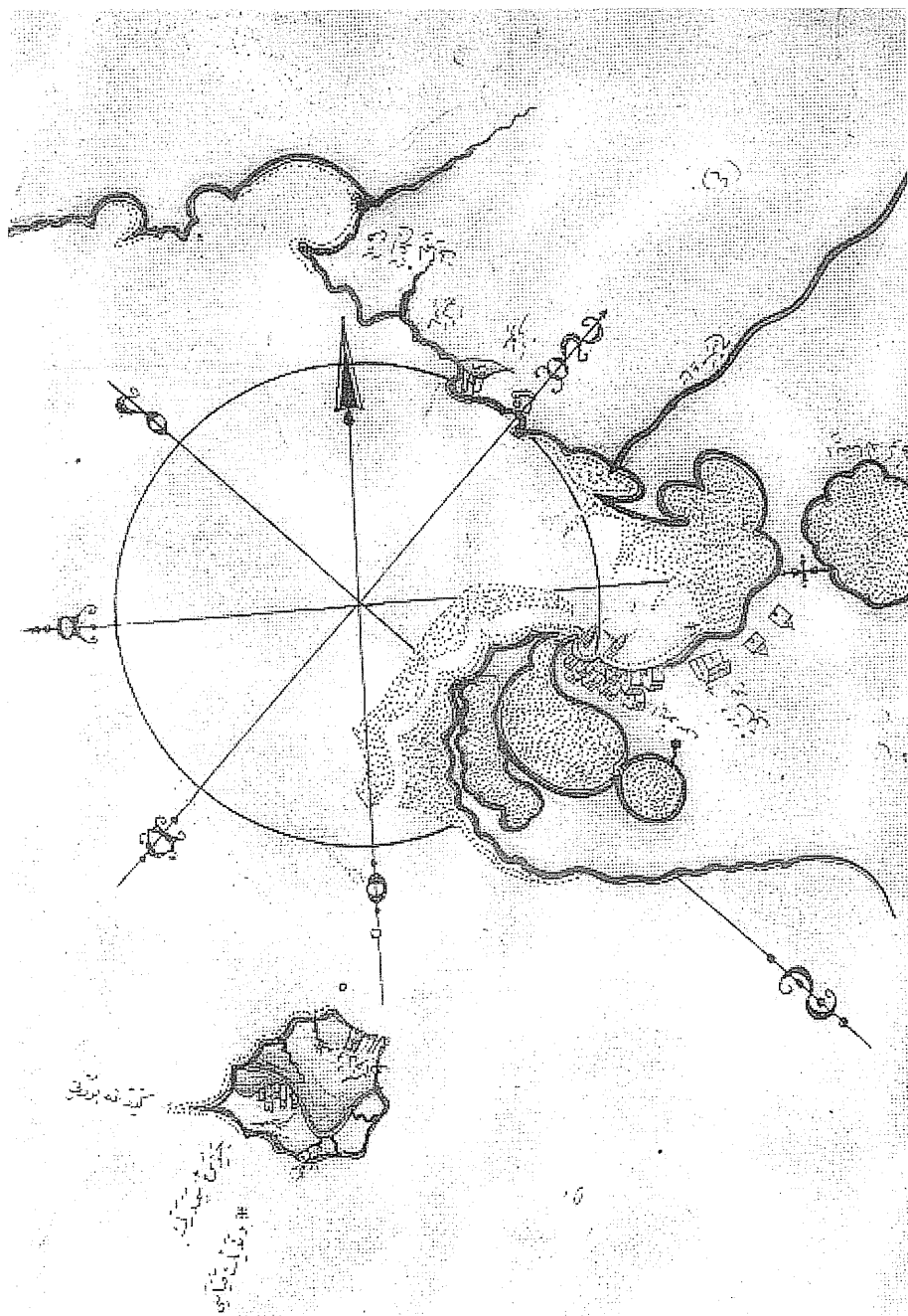

Fig. 2